

Сборник с доклади

ПРОБЛЕМИ НА НАЦИОНАЛНАТА СИГУРНОСТ

Лятна научна сесия
на Юридическия факултет
Катедра „Сигурност и безопасност“
18–19 септември 2020 г.

Сборник с доклади

ПРОБЛЕМИ НА НАЦИОНАЛНАТА СИГУРНОСТ

Научна конференция,
проведена в рамките
на Лятната научна сесия
на Юридическия факултет
във Варненския свободен университет
„Черноризец Храбър“

Категора „Сигурност и безопасност“

ВАРНЕНСКИ
СВОБОДЕН
УНИВЕРСИТЕТ
„ЧЕРНОРИЗЕЦ ХРАБЪР“

2020

Редакционен екип:

проф. д-р Петър Христов

проф. д.ик.н. Стефан Симеонов

доц. д-р Анелия Ненова

СЪДЪРЖАНИЕ

Петър Христов

ПРЕДДОКТОРСКАТА МАГИСТЪРСКА ПРОГРАМА „НАЦИОНАЛНА
И СОЦИЕТАЛНА СИГУРНОСТ“ КАТО ИНОВАТИВЕН ОБРАЗОВАТЕЛЕН
И НАУЧЕН ПРОДУКТ НА ВСУ „ЧЕРНОРИЗЕЦ ХРАБЪР“ 7

Стефан Симеонов

ПРОТЕСТИ И ОБЩЕСТВЕНА СИГУРНОСТ 17

Емил Люцканов

НАЦИОНАЛНАТА ОТБРАНИТЕЛНА СИСТЕМА НА РЕПУБЛИКА
БЪЛГАРИЯ В МНОГОПОЛЯРНИЯ СВЯТ 23

Кремена Раянова

СИГУРНОСТТА В ЕПОХАТА НА ГЛОБАЛИЗАЦИЯТА 33

Константин Казаков

УПРАВЛЕНИЕ НА РИСКА
В ЕВРОПЕЙСКИ КРИТИЧНИ ИНФРАСТРУКТУРИ 38

Володя Цветанов

АЛГОРИТЪМ ЗА ВЗЕМАНЕ НА РЕШЕНИЕ ЗА УПРАВЛЕНИЕТО
НА РИСКА В СИСТЕМАТА ЗА ЛОГИСТИКАТА НА СИСТЕМАТА
ЗА НАЦИОНАЛНА СИГУРНОСТ НА РЕПУБЛИКА БЪЛГАРИЯ 46

Драгомир Кръстев

ИНСТИТУЦИОНАЛНИ ПРОБЛЕМИ ПРИ ПРОТИВОДЕЙСТВИЕТО
НА ОРГАНИЗИРАНАТА ПРЕСТЪПНОСТ В РЕПУБЛИКА БЪЛГАРИЯ 55

Валери Христов

НЯКОИ ФРАГМЕНТИ НА СЪВРЕМЕННИЯ СЪЛЪСЪК МЕЖДУ
РАЗУЗНАВАНИЯТА 64

Милен Иванов

ПРОТИВОДЕЙСТВИЕ НА ПОДРИВНАТА ДЕЙНОСТ 76

Марко Тимчев

СЧЕТОВОДЕН АНАЛИЗ НА ФИНАНСОВАТА СТАБИЛНОСТ, СИГУРНОСТ И РИСК ОТ ДЕСТАБИЛИЗАЦИЯ НА БИЗНЕС ОРГАНИЗАЦИИТЕ	82

Марко Тимчев

СТОПАНСКИ СЧЕТОВОДЕН АНАЛИЗ НА РИСКА, ФИНАНСОВИЯ РЕЗУЛТАТ И РЕНТАБИЛНОСТТА В БАЛАНСИРАНА СИСТЕМА ОТ ПОКАЗАТЕЛИ	89

Пламен Богданов

ОСОБЕНОСТИ В ПЛАНИРАНЕТО И ПОДГОТОВКАТА НА СИЛИТЕ НА НАТО ЗА УЧАСТИЕ ВЪВ ВОЕННИЯ КОНФЛИКТ В СЪЮЗНА РЕПУБЛИКА ЮГОСЛАВИЯ ПРЕЗ 1999 Г.	98

Станислава Минева

ОЦЕНКАТА НА ВЪЗДЕЙСТВИЕТО ВЪРХУ ЗАЩИТАТА НА ЛИЧНИТЕ ДАННИ КАТО ПРОЦЕС ЗА ОСИГУРЯВАНЕ НА ПРАВНО СЪОТВЕТСТВИЕ В УСЛОВИЯТА НА ЕПИДЕМИОЛОГИЧНА КРИЗА	104

Мария Лечева

ИНТЕГРИРАН ГРАНИЧЕН КОНТРОЛ В РЕПУБЛИКА БЪЛГАРИЯ	110

Огнян Кънчев

ПРОФЕСИОНАЛНО ПРИЛОЖНА НАСОЧЕНОСТ НА ОБУЧЕНИЕТО ПО ЛИЧНА ЗАЩИТА ПРИ СТУДЕНТИ	117

Живко Желев

ОПЕРАТИВНА САМОСТОЯТЕЛНОСТ В КОНТРОЛНАТА ДЕЙНОСТ	123

Йордан Йорданов

ТРУДОВАТА ЗАЕТОСТ НА ЛИШЕНИТЕ ОТ СВОБОДА В ЧУЖДИТЕ ПРАВНИ СИСТЕМИ	133

Йосиф Антонов

БИОЛОГИЧЕН, ХИМИЧЕСКИ И РАДИАЦИОНЕН ТЕРОРИЗЪМ В ДИГИТАЛНАТА ЕПОХА	147

ПРЕДДОКТОРСКАТА МАГИСТЪРСКА ПРОГРАМА „НАЦИОНАЛНА И СОЦИЕТАЛНА СИГУРНОСТ“ КАТО ИНОВАТИВЕН ОБРАЗОВАТЕЛЕН И НАУЧЕН ПРОДУКТ НА ВСУ „ЧЕРНОРИЗЕЦ ХРАБЪР“

проф. д-р Петър Христов

Развитието на обществото е сложен, противоречив и неравномерен процес, пряко зависим от стремежа на хората към благополучие и сигурност. Стремехът към постигане на тези блага, получили в демократичните общества статут на върховни конституционни ценности, и усилията за тяхната защита винаги са осмисляли пътя на земната цивилизация през вековете.

Началото на XXI век изправи човечеството пред рязко нарастване на военните, екологичните, техногенните и социалните опасности. Техен главен източник е неопределеността на глобалните икономически, политически и социални промени, породени от климатичните изменения, новите технологии и достигането на границата на растеж на капитализма. Процесите в обществото се катализират от недостатъчното научно изясняване на такива предизвикателства като: бъдещата роля на изкуствения интелект, появата и разпространението на нови инфекциозни заболявания, неравномерното изчерпване и географският дисбаланс на енергийните и водните запаси на планетата.

Днес проблемът „сигурност“ е обект на множество научни и философски дискусии. Участниците в тях се опитват да открият максимално точното обяснение на това, което се случва, за да стане възможно изработването на стратегии и политики, които да гарантират оцеляването на цивилизацията.

Оптимистичният тренд несъмнено е свързан с внедряване на повече научна експертиза в прогнозирането, идентифицирането и решаването на различните, но постоянно възникващи проблеми в защитата на сигурността. За разлика от образованието, което задължително присъства в живота на всеки човек, науката най-често продължава да е само негов пасивен наблюдател. Нарастващата фрагментация на научните изследвания благоприятства постигането на нови знания, но затруднява интегрираното им прилагане при извънредни ситуации. Дефицитът от способности за комплексен анализ и адекватна оценка прави невъзможно решаването на казуси от практиката, които изискват иновативен подход и съчетаване на знания от различни научни области. Доколкото отстраняването на това

несъответствие изисква освен научни знания, още и основани на тях умения и компетентности, по необходимост се налага преосмисляне и на досегашната образователна концепция.

В търсенето на отговор на всички тези въпроси се зароди идеята за създаване на изследователската магистърска програма „Национална и социетална сигурност“. Замислена е като форма на принципно нов, иновативен за страната начин за подготовка не просто на специалисти, а на високонравствени и творчески личности, способни да прилагат научни знания и да използват научен инструментариум при разкриване на рискове и заплахи, предотвратяване на тяхното случване, ограничаване и неутрализиране на причинени от тях негативни последици. Целта е в новите условия, университетското образование да успее да изпълни своето призвание и да бъде мястото, където ще се случва преходът на теоретичното знание в умения и компетентности, на идеите – в конкретен волеви акт, на задължителното – във възможно и реално, и в крайна сметка – до формирането на така необходимата в съвременния свят национална култура на сигурността.

Постигането на тази цел ще бъде важна крачка за намиране (на национално равнище) на решение на такъв глобален проблем, какъвто е недостигът на научна експертиза в организацията и управлението на обществения ред и сигурност. Подобен дефицит, систематично залаган в нормативната уредба, в обучението на кадрите и в подготовката на населението, съвсем логично се проявява в най-неподходящите моменти. В условията на пандемия от коронавирус, заложената във вътрешната нормативната уредба (Закон за защита при бедствия, Закон за управление и функциониране на системата за защита на националната сигурност и Национален план на Република България за готовност за грипна епидемия) система за овладяване на критични и кризисни ситуации не сработи. Наложил се оперативно да бъдат сформирани щабове и съвети, чрез които изпълнителната власт да осигури поне минимална научна експертиза, необходима за адекватна управленска реакция. Очертах се контурите на сериозен проблем в системата за защита на националната сигурност.

Проблемът от методологична гледна точка е въпрос, но не всеки въпрос е проблем, а само този, на който отговорът все още е неизвестен. Научният проблем е въпрос, чието поставяне означава, че се е стигнало до точка, където старото знание показва своята несъстоятелност, а новото все още е непълно и недостатъчно разгърнато.

Когато става дума за сигурност – многопластово и сложно явление, чието съдържание се разкрива с помощта на термини като: *опасност, заплаха, риск, предизвикателство и оцеляване*, е важно да се уточни, че проблемите, с които се сблъсква човечеството, са два вида – технически и научни. Техническите винаги имат решение, като е важно да се установи само колко струва то, от кого и как трябва да бъде намерено, докато научните проблеми могат да имат решение, но е възможно и да нямат.

Знаменателно събитие в осъзнаването на този факт е появата през 1947 г. върху корицата на периодичния бюлетин на дружеството на американските атомни физици, на символичния „Часовник на страшния съд“. Идеята на учените е – чрез метафорично отброяване на минутите до края на света, обществеността

да бъде постоянно информирана за динамиката на заплахата от глобален ядрен конфликт. Атомните физици на САЩ, шестнадесет от които са носители на Нобелова награда, вече седмо десетилетие преместват стрелките напред или назад, за да напомнят на хората, че светът има сериозен проблем със своето оцеляване.

В началото на 90-те други световно признати научни авторитети – Антъни Гидънс и Улрих Бек, обозначиха това перманентно тревожно състояние с термина *световно рисково общество*, а руските физици Валерий Легасов и Георгий Малинецки диагностицираха бъдещето на човешката цивилизация като научен проблем.¹

В условията на ускорени климатични промени, на увеличаващо се неравенство и засилващ се политически екстремизъм, когато много държави се оказват в криза или на границата на кризата, уязвимостта на нашата планета става все по-очевидна. Постиженията в областта на цифровите комуникации, изкуствения интелект и биотехнологиите откриват широки перспективи, но етичните, правните и управленските аспекти на тяхното приложение предизвикват сериозно безпокойство, че многообещаващите иновации и технологичните промени не винаги са от полза за човечеството. Това е причината през 2000 година нобелистът по химия Паул Крутцен да назове настоящия критичен период в развитието на човешката цивилизация с термина *антропоцен*. През 2008 г. Крутцен вече е пълен песимист: „Положението е катастрофално и края е близък. Има хора, на които това им харесва, но не и на мен“².

След още едно десетилетие, учените от Римския клуб в годишния доклад за 2017 г. констатираха, че планетата е пред разрушаване, а лудостта от взаимно гарантирано ядрено унищожаване е само една от причините това да се случи.³

На 23 януари 2020 г. състоянието на глобалната военно-политическа обстановка принуди американските ядрени физици да преместят стрелките до рекордните 100 секунди от Страшния съд. По същото време избухна и първият азиатски взрив на „коронавирус“. Съвпадението може да се възприема по различен начин, но е безспорна силата, с която то разобличи несъстоятелността на досегашните политики за сигурност. На фона на глобалната безпомощност на изпълнителните власти пред пандемията огромните военни бюджети за пореден път демонстрираха абсурдността на политиката за сигурност, основана на „правото на силата“ („закона на джунглата“), която по думите на Айнщайн отдавна щеше да е изчезнала, ако здравият разум на нациите не беше покварен от комерсиални политически интереси.⁴

Преди тридесет години при аналогична ситуация (след Чернобилската авария) Международната организация за мирно използване на атомната енергия (МАГАТЕ) достига до същия извод – че светът се е оказал неподготвен. Тогава за първи път се поставя въпросът за необходимостта от подготовка на нов тип кадри

¹ Вж. Христов, П. Метатеория на риска. Парадигми и подходи. София: Албатрос, 2010, с. 303.

² Crutzen, P.J. Hela livet i hetluften, Forskning & Framsteg, 2009-04-01.

³ Вайцекер, Е. У. фон и А. Вийкман. Хайде! Капитализъм, късогледство, население и разрушаване на планетата. Доклад на Римския клуб. София: Книжен тигър, 2018.

⁴ Айнщайн, Ал. Как виждам света. София: Сиела, с. 23.

– специалисти по сигурността. Прави го руският учен Валерий Легасов, който е научен ръководител на операцията по ликвидиране на последиците от ядрената катастрофа. Той формулира две принципни изисквания към новия тип специалисти: първото – те трябва да бъдат „проблемници“ – експерти по разкриване и предотвратяване на конкретни опасности и ограничаване и неутрализиране на последиците от тях; второто – да са с университетско образование, което означава, че е получено във висше училище с юридически или богословски факултет, а всеки титуляр на лекционен курс да е преподавател във факултет, в който студентите се подготвят по специалности. Легасов за първи път поставя и въпроса, че потребността от подготовка на нов тип специалисти обуславя възникването на нова научна дисциплина – наука за сигурността.⁵

Новата научна дисциплина не се появява от нищото.

За античните философи няма съмнение, че природата, човекът и обществото са обвързани в сложни процеси, чрез които взаимно се обуславят, пораждат и изменят. Учените биолози преди повече от век доказват верността на твърденията на древните мислители, че устойчивостта на тези процеси е функция от съблюдаване на обективно съществуващата мяра в заобикалящата човека действителност.

Разбирането, че предназначението на правото и религията е да „внесат“ тази мяра в поведението на хората, логично превръща проблема „секюритас“ в обект на теоретично осветляване най-напред в юриспруденцията (римското частно право).

Икономическата наука, теорията на управлението, психологията, социологията, теорията на вероятностите, статистиката и екзистенциалната философия, всяка поотделно, внасят съществен принос в теорията и в практиката на третиране на риска.

Съвременните информационни технологии, като заличават границите между реалните обекти и техните виртуални двойници, поставят анализа и контрола на риска на качествено ново ниво.

За хората на науката днес няма съмнение, че когато става дума за сигурност, силата на правото и на знанието вече нямат разумна алтернатива.

В така обрисуваната с едри шрихи картина важно методологично значение придобива бележката на Макс Планк, че в реалността съществува непрекъснатата верига от физиката и химията, през биологията и антропологията, към социалните науки. Нейното прекъсване е произволен акт на човека, обусловен от ограничените му познавателни способности. Разделянето на науката на отделни области е обусловено не толкова от природата на нещата, колкото от необходимостта да бъдат създадени предпоставки за прилагане на системния подход в производството на нови научни знания.⁶ В този смисъл структурирането на нова научна дисциплина – науката за сигурността, е процес в противоположната посока – към интегриране на съществуващи научни знания чрез тяхното структуриране по нов начин.

---

⁵ Според В. Легасов „системата от знания за закономерностите в състоянията на защитеност на човека и околната среда от опасности, съпътстващи развитието на цивилизацията“, трябва да стане самостоятелна научна дисциплина. (Цит. по Христов, П. Метатеория на риска. Парадигми и подходи. София: Албатрос, 2010, с. 135).

⁶ Планк, М. Единство физической картины мира. Москва: Наука, 1966, с. 183.

От методологична гледна точка подготовката на всяка магистърска теза в изследователската магистърска програма е предвидено да бъде своеобразно възстановяване на „прекъснатата верига“ между знания, разпръснати в различни научни области. Случването на подобно възстановяване само по себе си е научен принос, който заличава границата между магистърската теза и докторската дисертация.

Приносен характер предполага и прилагането на трансдисциплинарния подход, който няма алтернатива при опитите за възстановяване на връзката между разпръснатите научни знания. Трансдисциплинарността, като идея за интегрално мислене, притежава способността да възприема, организира, съгласува и съединява отделни фрагменти и по този начин да постигне по-дълбоко разбиране на основополагащата реалност. Интегралното мислене се отличава от системното мислене така, както понятието *интеграция* (лат. integer – цяло), от *агрегация* (лат. aggregatio – присъединяване).

Изборът на трансдисциплинарния подход предпоставя проектна организация на обучението и на научното изследване. Преместването на фокуса на внимание от предмета върху обекта поставя акцента не върху отделните учебни дисциплини, а върху основни теми, например – лична сигурност, глобализация и сигурност, правонарушение и наказание и т.н. От организационна гледна точка това означава:

- учебните програми на различните дисциплини да включват едни и същи теми, но пречупени през призмата на предмета на конкретната учебна дисциплина;
- да отпаднат пасивните форми на преподаване, каквито са четенето и слушането на лекции, изпитването по въпросник и др.п.;
- тяхното място да бъде заето от по-активни форми, като дискусията, състезанието по решаване на казуси, екипното проучване, груповият проект и т.н.;
- всяка от тези активни форми на обучение да се провежда от екип от преподаватели. Например семинар на тема „Сигурност и права на човека“, който да бъде включен в учебната програма на няколко различни учебни дисциплини и да бъде подготвен и проведен от екипа на водещите преподаватели.

Очакваният ефект от разглеждането на една и съща тема от гледните точки на различни дисциплини е многостранен:

първо – предоставя много по-широк, всеобхватен поглед върху изучавания обект;

второ – разкрива възможност всяка дисциплина да изследва сама себе си, като изхожда от гледна точка на сигурността;

трето – това е способ, който позволява учебният процес да бъде изпълнен в много по-голяма степен с изследователско съдържание, което да му предаде качество на познавателен процес;

четвърто – създават се предпоставки за реализиране на модерни дидактически похвати, при които един студент да обучава друг студент;

пето – ролята на преподавателя ще се трансформира от проводник на информация в консултант, от лектор в научен ръководител.

Защо национална и социетална сигурност?

Понятието *социетална сигурност* (англ. societal security) е въведено от сътрудниците на Копенхагенския институт за изучаване на мира (т.нар. Копенхагенска школа), които го дефинират като „способност на обществото да съхрани своята същност при наличието на възможни или явни заплахи в условията на промени“⁷. Един от начините да бъде разбрана вложената в понятието идея е – то да бъде сравнено с официалната дефиниция за *национална сигурност* (със статут на легално понятие) на САЩ, която доминира и в политическите, и в правните доктрини на страните от Западна Европа. Според тази дефиниция под национална сигурност се има предвид „способността на държавата да защити националните ценности от външни заплахи“⁸.

Първото различие, което се откроява, е пълното противопоставяне на вижданията за мястото и ролята на държавата. Според изследователите от Копенхагенската школа стремежът на страните от ЕС към интеграция за сметка на частичния отказ от суверенитет води до ясно „разграничаване между държава и нация“. То поражда у гражданите на Европа ново усещане за сигурност. В него се отразява тревогата на националните общества за съхраняването на тяхната идентичност. Породена е от възникналите съмнения, че в условията на засилващата се международна интеграция държавата вече няма да бъде способна да ги защити.

Реакцията на така възникналите опасения в Западна и Източна Европа е разноречива, което е основание за констатацията на изследователите от Копенхагенската школа да констатират паралелно съществуване в Европейския съюз на коренно различаващи се концепции за националната държава. В страните от Западна Европа, където след края на Студената война европейските институти получават по-голямо влияние върху вътрешните работи, на преден план излиза „парадигмата за сигурност, независима от държавата и военните“⁹. За разрешаване на дилемата между интересите на държавата на обществото представителите на Копенхагенската школа приемат, че когато става дума за сигурността на държавата, обект на защита е суверенитетът, а при социеталната сигурност – идентичността¹⁰. От тази постановка следва, че социеталната сигурност е нарушена, когато заради заплахи от миграция, религиозен фундаментализъм, джендър-идеология, хомосексуални бракове, американизация на масовата култура и др.п. „обществото се страхува, че не е в състояние да оцелее такова, каквото е“. В този смисъл социеталната сигурност е насочена към сигурността на общността като цяло, а нейна главна цел е защита на „големите колективни идентичности, способни да съществуват независимо от състоянието на държавата“¹¹. За-

⁷ Buzan, B., M. Kelstrup, P. Lemaitre, E. Tromer, O. Waever. Identity, Migration and the New Security Agenda in Europe. Pinter, 1993, p. 23, p. 221.

⁸ International Encyclopedia of Social Sciences. N.Y., 1969, p. 386.

⁹ Bilgin, P. Individual and Societal Dimensions of Security (<http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/1521-9488.502002/abstract>) // International Studies Review. – 2003. – Vol. 5, № 2. – P. 203– 222. – doi:10.1111/1521-9488.502002 (<https://dx.doi.org/10.1111%2F1521-9488.502002>).p. 203.

¹⁰ Buzan, B., M. Kelstrup, P. Lemaitre, E. Tromer, O. Waever. Identity, Migration and the New Security Agenda in Europe. Pinter, 1993, p. 221.

¹¹ Buzan, B., O. Waever, J. Wilde de. Security: A New Framework for Analysis. – Boulder, London: Lynne Rienner Publishers, 1998, p. 22, p. 240.

това социеталната сигурност не е привързана към територията на държавата, както националната сигурност.¹²

Появата на нови държави в Източна Европа след края на Студената война обаче реанимира типични за началото на XIX век процеси, когато след края на Свещената Римска империя започва формирането на националните държави. Появата – след разпада на Югославия и на Съветския съюз – на нови държави по подобен начин предизвиква опити за сливане на държави и нации в едно цяло. Тези опити доведоха не само до въоръжени конфликти между нововъзникналите държави, но и до сериозно напрежение между тях и другите техни съседи, включително и със страни, членки на ЕС. Ярък пример е международното легитимирането на Македония (Северна Македония) и противоречивият процес на нейното интегриране в НАТО и ЕС.

В контекста на българо-северномакедонските отношения основните положения на теорията за социетална сигурност у нас се възприемат трудно не само от широката общественост, но и от средите, където се подготвят политически и експертни решения. Социеталната сигурност обаче се вписва все повече в разбирането за сигурност на западния политически и управленския елит, чието отношение към актуалната ситуация на Балканите може да се обобщи с констатацията на известния американски физик и футуролог Мичио Каку, според когото „някои хора смътно разбират, че глобализацията е в ход, но нямат ясна представа, че цивилизацията на Земята се движи към определена цел“¹³.

Според М. Каку, който изхожда от т.нар. „Скала на Кардашев“¹⁴, комуникационната система „интернет“, превръщането на английския и японския в световни езици, глобализацията на икономика, появата на световна средна класа, на световна попкултура и на планетарни спортни състезания (олимпийски игри, световни първенства) са индикации за трансформация на „земната“ цивилизация в планетарна. В резултат: икономическата и политическата организация на обществото търпят промени, при които властта над икономиката постепенно преминава в ръцете на международни организации и големи съюзи. Фактът, че на колективно планетарно ниво случването на този исторически преход не се осъзнава, според М. Каку е причина историческият период, в който се намираме, да бъде оценен като най-опасен от гледна точка на оцеляването на човечеството: „Няма

¹² Buzan, B., O. Waever, J. Wilde de. *Security: A New Framework for Analysis*, London, Lynne Rienner Publishers. 1998, p. 119, p. 240.

¹³ Мичио Каку. *Физика бъдещето* /Пер. с англ./ Москв, Альпина нон-фикшн, 2012, с. 584, ISBN 978-5-91671-164-6.

¹⁴ В статията „Передача информации внеземными цивилизациями“, публикувано в списание „Астрономический журнал“ през 1964 г., руският радиоастроном Николай Кардашев предлага мащаб за измерване на технологичното развитие на цивилизацията, основан на количеството енергия, което тя може да използва за нуждите си, по-късно станал известен като Скалата на Кардашев.

Кардашев предлага обособяване на цивилизацията в три теоретични типа. От първи тип са планетарните цивилизации, които консумират само енергията, излъчвана от слънцето, която пада на планетата. Към втория тип се отнася до цивилизацията на звездите, които консумират цялата енергия, излъчвана от слънцето. Тип III включва цивилизации, които консумират енергията на цяла галактика.

начин да се отървем от диваците. Ограничени фундаменталистски идеи все още съществуват и се разпространяват. Основаният на тях тероризъм е реакция на създаването на планетарна цивилизация. Повечето терористи не могат да го изкажат, нямат представа за какво става дума, нямат представа за наука. На нивото на инстинктите те не приемат подобно развитие на цивилизацията. А в същото време имаме ядрени, химически, биологични оръжия, които могат напълно да унищожат живота на Земята. И каква тенденция ще надделее? Не зная, но се надявам да оцелеем като цивилизация“¹⁵.

Идеите на Копенхагенската школа и на последователите на Кардашев намират място и развитие в Годишния доклад за 2017 на Римския клуб. В него се съдържа констатацията, че в XXI век хората не могат да станат добри стопани на Космическия кораб „Земя“ с идеали за развитие, научни модели и ценности от времето на Европейското просвещение, когато населението е малобройно и изобилието от природни ресурси на тази земя е изглеждало безкрайно. „Философията“ на националната държава, възникнала по това време, следва да бъде преразгледана в посока на включване на инструменти на глобалното управление. Наложително е, според членовете на Римския клуб, включването на все повече страни в „Алианс за жизнеспособен свят“, който да разглежда човечеството като едно цяло, а не като набор от 200 независими и често съперничаещи си национални държави. Алиансът съществено ще намали военния сектор и ще работи за увеличаване устойчивостта на социалните и на екологичните структури на планетата.

Планът за глобално оцеляване на човечеството според Римския клуб не изисква създаването на световно правителство, а само определянето на основните функционални параметри на управлението. Достатъчно е да се определят правилата и да се приемат съответните кодекси, които да заменят Устава на ООН. Важно е демократичните процеси да се заздравят и да се поддържат на принципа на субсидиарността, което ще рече – въпросите, които засягат местното равнище, да бъдат регулирани на място, а решаването на глобалните проблеми да става на ниво Алианс, където големите провинции, държавите и регионите ще имат съответното демократично представителство.¹⁶

Определянето на магистърската програма като „пред докторска“ се основава на съдържанието на понятието *проактивен*, което неговият автор Виктор Франкъл формулира с изведения от него основен принцип на човешката природа: между стимула и реакцията човекът да има възможност за свободен избор: да поеме ли отговорността за себе си, или да търси причини за това, което му се случва в обстоятелствата, които не зависят от него.¹⁷ Преддокторската магистърска програма е конструирана като стимулираща среда за лица с изследователски

¹⁵ Митио Каку: „Мы станем телепатами – научимся общаться одной силой мысли“. <https://argumenti.ru/science/2020/11/698643> (Последно 10.12.2020)

¹⁶ Вайцекер, Е. У. фон и А. Вийкман, Хайде! Капитализъм, късогледство, население и разрушаване на планетата. Доклад на Римския клуб. София: Книжен тигър, 2018, с. 22–23, 221–223.

¹⁷ Франкъл, В. Човекът в търсене на смисъл. Пловдив: Хермес, 2013.

интереси, които изпитват потребност от повишаване на своята професионална компетентност и действат в съответствие с принципите си.

Цел на програмата е гореизложените предпоставки да бъдат използвани по начин, който да позволи подготовка на магистърски тези, които да имат качества на дисертационно изследване и да отговарят на изискванията за присъждане на образователната и научна степен „доктор“.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Айнщайн, Ал. Как виждам света. София: Сиела, с. 190.
2. Кардашев, Н. „Передача информации внеземными цивилизациями“. *Астрономический журнал*, 1964.
3. Митио Каку. Физика будущего /Пер. с англ./. Москв: Альпина нон-фикшн, 2012, с. 584.
4. Митио Каку. Мы станем телепатами – научимся общаться одной силой мысли, <https://argumenti.ru/science/2020/11/698643> (Последно 10.12.2020).
5. Вайцекер Е. У. фон и А. Вийкман. Хайде! Капитализъм, късогледство, население и разрушаване на планетата. Доклад на Римския клуб. София: Книжен тигър, 2018, с. 248.
6. Франкъл, В. Човекът в търсене на смисъл. С. Хермес, 2013
7. Христов, П. Метатеория на риска. Парадигми и подходи. София: Албатрос, 2010, с. 303.
8. Планк, М. Единство физической картины мира. Москва: Наука, 1966, с. 183.
9. Crutzen, P. J. Hela livet i hetluften, Forskning & Framsteg, 2009-04-01.
10. Bilgin, P. Individual and Societal Dimensions of Security, *International Studies Review*, 2003, Vol. 5, № 2, p. 203– 222, (<https://dx.doi.org/10.1111%2F1521-9488.502002>).
11. Buzan, B., M. Kelstrup, P. Lemaitre, E. Tromer, O. Waever. Identity, Migration and the New Security Agenda in Europe. Pinter. 1993, p. 221.
12. Buzan, B., O. Waever, J. Wilde de. Security: A New Framework for Analysis, Boulder, London: Lynne Rienner Publishers, 1998, p. 240.
13. International Encyclopedia of Social Sciences, N.Y., 1969, p. 386.

ПРЕДДОКТОРСКАТА МАГИСТЪРСКА ПРОГРАМА „НАЦИОНАЛНА И СОЦИЕТАЛНА СИГУРНОСТ“ КАТО ИНОВАТИВЕН ОБРАЗОВАТЕЛЕН И НАУЧЕН ПРОДУКТ НА ВСУ „ЧЕРНОРИЗЕЦ ХРАБЪР“ проф. д-р Петър Христов

Резюме: Недостатъчното научно изясняване на такива предизвикателства като: бързата роля на изкуствения интелект, появата и разпространението на нови инфекциозни заболявания, неравномерното изчерпване и географския дисбаланс на енергийните и водните запаси на планетата прави очевиден дефицита от научна експертиза в организацията и управлението на обществения ред и сигурност. Авторът обосновава своята идея,

че този дефицит може да бъде отстранен чрез подготовката по нов начин на експерти по сигурността, способни да прилагат научни знания и научен инструментариум при решаване на казуси в практиката.

Ключови думи: наука, образование, сигурност, социетална сигурност.

**IN FRONT OF THE DOCTORAL MASTER'S PROGRAM
„NATIONAL AND SOCIETAL SECURITY“ AS AN INNOVATIVE
EDUCATIONAL AND SCIENTIFIC PRODUCT
OF VFU „CHERNORIZETS HRABAR“**

Prof. Dr. Petar Hristov

Summary: Insufficient scientific clarification of such challenges as the future role of artificial intelligence, the emergence and spread of new infectious diseases, the uneven depletion and geographical imbalance of energy and water resources on the planet makes obvious the lack of scientific expertise in the organization and management of public order and security. The author substantiates his idea that this shortcoming can be eliminated by training, in a new way, security experts capable of applying scientific knowledge and scientific tools in solving cases in practice.

Keywords: science, education, security, societal security.

ПРОТЕСТИ И ОБЩЕСТВЕНА СИГУРНОСТ

проф. д.ик.н. Стефан Симеонов
ВСУ „Черноризец Храбър“, Варна

Стана ясно. Превишилите правата си полицаи по време на протестите ще бъдат наказани, каза министърът на вътрешните работи. Това е ясно, но и по-лесно. Ще накажем тези, които са ни под ръка. Няколко въпроса следват от това. Има ли кой да прецени: протестиращите превишиха ли правата си, трябва ли да понесат наказание и те, кой да ги накаже, ако са превишили правата си или не са спазили дължимото „повиновение“ на властите, като се наказат служители с правомощия, ще има ли желаещи да попълнят изтъняващия вече ресурс на правоохранителните органи? Да прилагат сила и принуда не е ли фактът, който отличава полицейския служител от всички останали, и ако се укорява този същностен и функционален елемент от дейността му, не се ли връзват ръцете на държавата за постигането на обществен ред и сигурност?

Всъщност въпросът е за обществената сигурност. В публичното пространство се говори за личната (човек все повече се чувства, а и става несигурен), най-вече за националната сигурност (конституционно понятие от новото време след 1991 г., трудно за вкарване в рамките на дефинициите), обругана и низвергната е държавната сигурност (класически, но сегашни демонтажници още се сепват от споменаването ѝ, но думата е за сигурността на държавата). Някога представителите на Копенхагенската школа заговориха за социеталната сигурност. Естествено и некомпетентно тя се обърка със социалната.

Обществената сигурност е различна от социалната и социеталната и е позната от времената, когато България не е самостоятелна държава. В речника на българския език на Найден Геров от 1904 г. думата „сигурност“ отсъства. За първи път понятието *обществена сигурност* се споменава след протести. Протести срещу държавния глава. Княз Фердинанд през 1907 г. е освиркан и замерян (яйца вместо снежни топки скоро влязоха в бойния арсенал на протестърите). С определенията *държавна* и *обществена*, появата на понятието *сигурност* съвпада с убийството на действащия министър-председател Димитър Петков и с антигръцките вълнения по българското Черноморие, които предизвикват приемането на Закона за анархистите и престъпниците против държавната и обществената

сигурност на извънредна сесия от XIII народно събрание. Свързани със сигурността и безопасността на хора и обекти, тези събития се случват за първи път в общественото пространство. Същността на сигурността е представена в закона като отражение на ангажменти по защитата на определени интереси и ценности в определен ред: държавна, обществена, лична, имотна.

Разсъжденията за съдържанието и смисъла на сигурността са концентрирани при определянето на целите на полицията в публикувания Закон за администрацията и полицията през 1925 г. след атентат (най-драстичната и уродлива форма на протест) в църквата „Света неделя“. Понятието *държавна сигурност* е употребено като наименование на основен функционален отдел в новосъздадената Дирекция на полицията. Независимо че се появява в заглавие, „сигурността“ отсъства в съдържателен аспект. *Държавна сигурност* остава бланкетно понятие, определя една идейна рамка, но без съдържанието, което зависи от обществено необходимите изисквания за съвместен живот. Нещо повече, на практика отделът продължава да носи различни наименования – държавна безопасност или обществена безопасност, което показва стриктно придържане към текстовете на Търновската конституция за безопасност и порядък. Представяйки „назначението“ (целта) на полицията, законодателят определя сигурността като поддържане на обществения ред и вътрешната безопасност. Историческото основание за ориентацията към вътрешната безопасност е ситуацията на международна изолация в междувоенния период, ограниченият суверенитет след Ньойския договор, кризата в институциите за опазване на обществения ред и сигурност, появата на антиконституционни и противодържавни учения и практики. Според теоретиците по полицейско право обществената сигурност е състояние, при което липсват общественоопасни вреди или рискове за общественоопасни вреди. Общественият характер на опасността, когато тя засяга общността, а не отделната личност показва, че всяка деструкция или увреждане, „разстройство“ на държавата и нейните институции съдържа една обществена опасност. Под разстройство на държавата се разбира увреждане на общежитието като народна общност, съответно неговия дух, спокойствие, съпротивителна сила, национално съзнание, национална чест, всекидневния граждански ред, правилата за благоприличие, добрите нрави. „Обществената сигурност“, определена като полицейско правно понятие, е израз на правомощията на полицията да взема всички необходими мерки за предотвратяване на вреди, съдържащи обществена опасност, стига те да не са *contra legem*, но са допустими и мерки *praeter legem*. Въз основа на последния принцип са прилагани всички репресивни полицейски мерки, особено при обявяването на извънредно или военно положение.

Студената война като че ли замрази протестите. Нейният край бе ознаменуван с изригване на народното недоволство и същевременно с ентузиазъм, прикрил липсващата държава и ред.

В наши дни обществената сигурност като социално-правна категория притежава ред особености, определящи съдържанието на дейността на правоохранителните органи: Според чл. 14. от ЗМВР охранителната дейност е дейност по опазване на обществения ред и осигуряване безопасността на движението по пътищата в Република България. Посочената дейност се осъществява от полицей-

ските органи съобразно компетентността им чрез посочени от закона средства и подходи, в частност чрез осигуряване на обществения ред при провеждане на мероприятия.

Обществената сигурност се отнася към всички граждани без изключение от момента на раждането до края на живота им. По правило засяга елементарни действия, постъпки и правила за поведение на хората, които протичат открито, публично и разбираемо. Регулира се от правни, социални и технологични норми.

Правомощията на полицейските органи са фиксирани в глава пета на ЗМВР (чл. 64–66). Полицейските органи могат да издават разпореждания до държавни органи, организации, юридически лица и граждани, когато това е необходимо за изпълнение на възложените им функции. Разпорежданията на полицейския орган са задължителни за изпълнение. Полицейските органи предупреждават устно или писмено лицето, за което има достатъчно данни и се предполага, че ще извърши престъпление или нарушение на обществения ред. При установяване на условия и причини за извършването на престъпления и други нарушения на обществения ред полицейските органи вземат мерки за отстраняването им. Участниците в мирните протести не са въоръжени, те само носят според началника на софийската полиция, Георги Хаджиев, противогази, камъни, колове, метални пръти, твърди предмети, бутилки минерална вода, лютив спрей, вадят павета от площада, разнасят контейнери за смет, хвърлят яйца, домати, банкноти, слама. Полицията в същото време сваля щитовете и шлемовете, отказа се от изпълнение на правомощия в името на мирния протест, пренебрегна законовото задължение да осигури безопасността на полицейските служители и остана в рамките на закона (макар че в един ден от 35 задържани 30 са с криминална регистрация). Протестите се обслужват от целия ресурс на ЦСПМ, София плюс наличните две линейки на ПБЗН, които само за един ден, 55-ия, се отзовават на 38 повиквания.

В сферата на обществената сигурност постоянно има различни публични мероприятия с концентрация на хора в помещения, на открито или на ограничена територия и пространства, което създава заплахата за живота и здравето на гражданите и за нормалното функциониране на организации и общности. Нарушенията на обществената сигурност включват различни групови нарушения на обществения ред, протести, масови безредици и гражданско неподчинение, въоръжените и невооръжените конфликти, терористичните актове. Блокадите на кръстовищата и сградите са форми на протест на открито. Събрание, митинг или манифестация не може да се провежда в обозначената зона около сградите на Народното събрание, на Президентството и на Министерския съвет (триъгълникът на властта), както и в непосредствена близост до военни обекти. Обозначена зона е зоната за сигурност около посочените сгради, която обхваща не по-малко от пет и не повече от двадесет метра от съответната сграда. Обозначената зона може да се определя за всеки конкретен случай след съгласуване с компетентните органи на Министерството на вътрешните работи и се утвърждава от кмета на Столична община, за което се уведомява организаторът на събранието, митинга или манифестацията. За свикване на събрание или на митинг на открито организаторите най-малко 48 часа преди началото му писмено уведомяват кмета на общината, на чиято територия ще се проведе,

като посочват организатора, целта, мястото и времето на събранието или митинга. Когато времето и мястото на събранието, на митинга или пътят на движението на манифестацията създават условия за нарушаване на обществения ред или безопасността на движението, кметът на общината предлага промяната им. Кметът на общината, съгласно чл. 12 от Закона за събранията, митингите и манифестациите, може да забрани провеждането на събранието, митинга или манифестацията, когато има несъмнени данни, че застрашават обществения ред в съответното населено място; застрашават народното здраве при предварително обявена епидемична обстановка; нарушават правата и свободите на другите граждани. В същото време Законът за мерките и действията по време на извънредното положение, обявено с решение на Народното събрание от 13 март 2020 г., мълчи по много важни въпроси, свързани с реда по време на обявено и продължено извънредно положение.

Някога гражданското неподчинение на Махатма Ганди (1869–1948) преустанови господството на Британската империя в Индия. Един дребен на ръст човек в бяла дълга риза пречупи могъщият Албион. В нашите географски измерения всички са велики. Индийският лидер твърди, че гражданското неподчинение би трябвало да се предприема едва когато всички други начини за убеждаване са изпробвани и не са довели до успех. Авторът на термина *гражданско неподчинение* – Хенри Торо (1849), казва, че то се използва, когато е необходимо гражданите да се противопоставят на несправедливости, извършвани от собственото им правителство и когато обичайните електорални процеси не са достатъчни. През 60-те години Джон Роулс анализира ситуацията в САЩ, породена от борбата за човешки права и расовата дискриминация, и определя условията, при които чрез гражданското неподчинение може да се противостои законно на установената демократична власт. Той пише: „при умерено справедлив (разбира се, не перфектно справедлив) демократичен режим гражданското неподчинение, когато е оправдано, трябва да се разбира обикновено като политическо действие, което насочва чувството за справедливост на мнозинството към повторно разглеждане на вече оспорени мерки, и предупреждава за непоколебимото мнение на несъгласните да не спазват условията на социалната кооперация. Тази характеристика на гражданското неподчинение е насочена към изследване на несъгласието по фундаментални въпроси на вътрешната политика.“

В съответствие с актуализираната Стратегия за национална сигурност на Р България от 2018 г. обществената сигурност се определя като състояние на защитеност на жизненоважни интереси на личността, обществото и държавата. Определението се основава на обособения индикатор за защитеност на жизненоважните интереси от обществено опасни действия и от негативното въздействие на извънредни ситуации, предизвикани от криминогенна обстановка, стихийни бедствия, катастрофи, аварии, пожари, епидемии и епизоотии и други събития, създаващи заплахата за живота и здравето на гражданите. Основни обекти на обществената сигурност са неприкосновеността на личността, живота и здравето на населението и гражданите, материалните и духовните ценности, спокойствието, трудът и отидхът на гражданина, дейността на организациите, учрежденията и предприятията.

Обществената сигурност е съставна част на националната сигурност. Тя отразява: потребността от обществен ред, ограничаването на посегателствата срещу формите на собственост, обезпечаване на достойнството и личната сигурност на гражданите, съхраняването на колективната идентичност, социалната стабилност и общественото здраве. Концепцията за сигурност придобива друго измерение, а именно сигурност за личността, за собствеността, за бизнеса.

Поставените по-горе въпроси сигурно ще намерят своите отговори. Обществената сигурност не търпи обезсилване и ликвидиране на държавата. Има ли кой, ще получи отговор след избори, редовни или не. Във всички случаи този, който отстъпи (по Бърнард Шоу), ще е интегралният фактор в обществото.

Посочените особености на обществената сигурност не само демонстрират важността и актуалността на тази сфера в дейността на органите за защита на сигурността и опазването на обществения ред, но и определят съдържанието на техните правоохранителни функции и правомощия.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Конституция на Българското Княжество, 1879.
2. Конституция на Р България, 1991.
3. Закон за администрацията и полицията, 1925.
4. Закон за анархистите и престъпниците против държавната и обществена сигурност, 1908.
5. Закон за събранията, митингите и манифестациите, 2010.
6. Закон за мерките и действията по време на извънредното положение, обявено с решение на Народното събрание, 2020.
7. Закон за Министерство на вътрешните работи, 2014.
8. Актуализирана стратегия за национална сигурност на Р България, 2018.
9. Геров, Н. Речник на българския език. Т. 1–6. Фототипно издание. София, 1976.
10. За политиката. Антология. Под ред. Димитрина Нанева. София, 1993.
11. Симеонов, С. Организация на службите за обществения ред в България (1879–1991). София, 2011.

ПРОТЕСТИ И ОБЩЕСТВЕНА СИГУРНОСТ

*проф. д.ик.н. Стефан Симеонов,
ВСУ „Черноризец Храбър“*

Резюме: Предложената статия разглежда съвременен въпрос от теорията и практиката на обществената сигурност в България. Улицата показва дневния ред на обществото. Авторът посочва, че макар и актуален, въпросът за обществената сигурност има своя история в българското политическо пространство.

Ключови думи: обществен ред, обществена сигурност, гражданско неподчинение, полицейски правомощия.

PROTESTS AND PUBLIC SECURITY

Prof. D.Sc. Stefan Simeonov,
VFU „Chernorizets Hrabar“

Summary: The proposed article deals with a topical issue of the theory and practice of public security in Bulgaria. The street showed the agenda to the public. The author points out that although relevant, the issue of public security has a history in the Bulgarian political space.

Keywords: public order, public security, civil disobedience, police powers.

НАЦИОНАЛНАТА ОТБРАНИТЕЛНА СИСТЕМА НА РЕПУБЛИКА БЪЛГАРИЯ В МНОГОПОЛЯРНИЯ СВЯТ

д-р Емил Люцканов

УниБИТ, София, Република България, e.lyutskanov@unibit.bg

ВЪВЕДЕНИЕ

Темата за националната сигурност присъства не все по-осезателно, а по-скоро непрекъснато е в полезрението на обществото. През първото десетилетие на XXI век фокус на дискусиите, прогнозирането на бъдещото развитие на света, регионите и държавите беше под влияние на глобализационен процес, ускоряващ трансформацията на обществата. В този си вид глобализацията е резултат от формирания след края на Студената война еднополярен свят, доминиран и воден от САЩ, признати за глобален лидер с поведение на глобален хегемон. В една част от света интензивността на промените излизат извън приемливите за обществото и отделната личност представи, защото едновременно действат като катализатор за социално-общественото развитие и имат глобален характер, напълно разрушават държавността. Причината за това влияние е съчетано с различното културно-цивилизационно развитие в условията на осъществена технологично глобална среда, изискваща нови механизми и инструменти за управление на протичащите процеси.

В международен план тези процеси предизвикват в глобалната система за сигурност развитие на нови процеси на национално и регионално ниво, което през второто десетилетие на XXI век формира тенденцията за противопоставяне на глобалната доминация на САЩ и зараждане на многополюсен свят. Тази тенденция предизвиква изостряне на противопоставянето в междудържавните отношения на част от държавите, като намира място и в съюзните образувания, каквито за нашия регион са Европейският съюз и НАТО. Независимо от високата степен на системна интеграция планирана и изградена в политическата, икономическата и военна области на тези два съюза възниква въпросът какви тенденции биха могли да се развият в резултат на новата геополитическа промяна от еднополярен към многополюсен/мрежов свят.

Особености в развитието на европейската отбранителна система в края на XX и началото на XXI век се характеризира от настъпилите промени в края на XX с разрушаване системата на класическия двуполярен свят, който Хънтингтън определя като

политическо, идеологическо и военно противопоставяне между две системи (богати и бедни), което дава начало на функционирането на глобалната система на „еднополюсен свят“. Като резултат от функцията на тази система е геополитическа среда, определяща развитието на света. Това намира своето отражение и в Европа, следваща стратегията на САЩ след Втората световна война в контекста на следвоенното си възстановяване и участие в създадената система за колективна отбрана (НАТО).

Новата еднополярна система налага промяна във функциите на колективна система на НАТО, което е подкрепено нееднократно от европейските лидери на държавите членки, чрез консенсусните решения в системата на Северноатлантическия алианс (НАТО):

- 1990 г. – на заседание на Северноатлантическия съвет (НАС)¹ [1] в Лондон, в своята декларация държавите членки определят като фокус на усилията си „осигуряване на стабилност чрез мир и свобода“, ръководейки се от „нашата крайна цел за установяване на справедлив и траен мир в цяла Европа.
- Трансформиране на организацията като съществен елемент в новата архитектура на една цялостна Европа.
- Засилване целостта и ефективността на атлантическия Алианс чрез развитието на ролята на европейската идентичност и отбрана за сигурността като европейски стълб в рамките на Алианса.

По своята същност разрушаването/разпускането на организацията на Варшавския договор като системен елемент на глобалната двуполусна система и разпадането на Съветския съюз създава две възможности:

а) възстановяване и утвърждаване самостоятелността и политическото лидерство на Европа;

б) принос в „мълчаливо“ съгласие за утвърждаване ролята на САЩ в системата на еднополярния свят.

Изложените по-горе събития и решения на НАТО всъщност предотвратяват възстановяване и развитие на политическото лидерство на обединяваща се Европа чрез минимизиране и недопускане до обсъждане намеренията за отпадане необходимостта от функционирането на НАТО.

Независимо от това Европейският съюз разработва своя визия за организиране на системата си за отбрана като: система от дейности за укрепване на мира и сигурността, за запазване на своите интереси (ценности) чрез поддържане в готовност за действие в условия на кризи и във време на война на въоръжени сили, икономиката и населението. В тази ситуация Европа търси подход за самостоятелно решаване на възникващите предизвикателства – „запазване на мира, укрепване и насърчаване на международното сътрудничество, демокрацията, правовия ред“² [2], като през 1993 г. създава обща външна политика и политика за сигурност (ОВППС)³ (Договора от Маастрихт).

¹ Declaration on a transformed North Atlantic Alliance https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_23693.htm?12:39, 13.9.2020

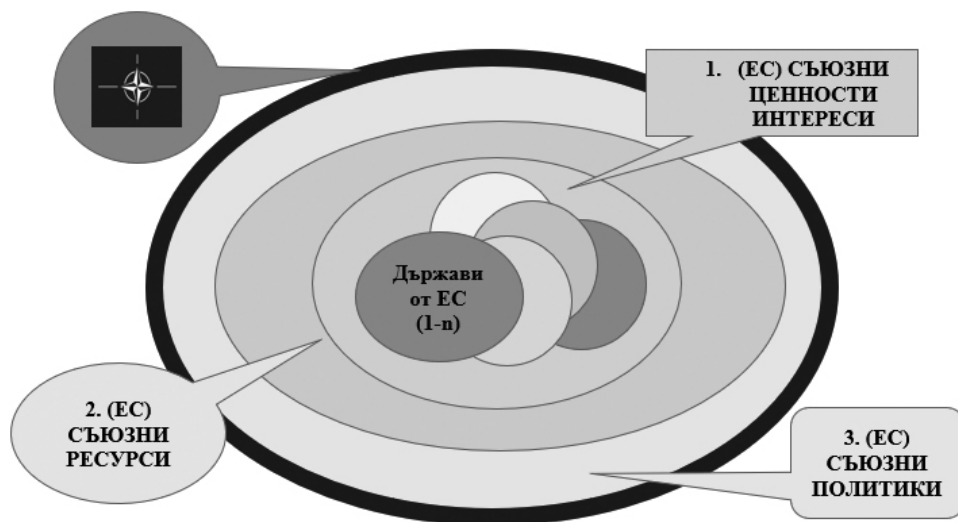
² https://eur-lex.europa.eu/summary/glossary/foreign_security_policy.html?locale=bg 12:44, 13.9.2020

³ Както в 2.

Тази концепцията е развита по-късно с Договора от Лисабон, 2007 г.⁴ [3], където се посочва, че „общата политика за сигурност и отбрана е неразделна част от общата външна политика на сигурност“⁵ [3]. Характерно е, че тук се посочва: „общата политика за сигурност и отбрана включва постепенно определяне на общата политика на отбрана на Съюза“, която би трябвало да доведе до „обща отбрана от момента, в който Европейският съвет, като действа с единодушие, вземе това решение.

В началото на XXI век ЕС продължава да се изгражда в системата на едно-полярния свят, укрепвайки своето ядро със страни членки (Фигура 1) и отделните съюзни елементи: ценности (1), ресурси (2), политики (3). Единствено елементът „военна сигурност“ продължава да е функция на Северноатлантическия съюз, прибавяйки към системата на ЕС и други държави, които са извън политическата и икономическата му сфера.

Фигура 1. Съюзна структура на ЕС

Възможността за това и последващи решения на ЕС стават възможни поради укрепване ядрото на системата на Съюза с приемането на нови държави в организацията. В процеса на интеграцията си в системата тези държави трансформират националните си отбранителни системи така, че да гарантират националната си сигурност. Всичко това става възможно благодарение на изключително високата степен на интеграция на съставните елементи на сигурността на отделни държави в съюзната структура под формата на политики, съюзни ценности, интереси; ресурси; икономика; инфраструктура. Активният стремеж за изграждане на единно политическо и икономическо пространство подпомага изграждане и утвърждаване на отбранителните съюзни елементи, изброени по-горе (икономика,

⁴ https://www.ecb.europa.eu/ecb/legal/pdf/bg_lisbon_treaty.pdf

⁵ https://www.ecb.europa.eu/ecb/legal/pdf/bg_lisbon_treaty.pdf, с. 34.

инфраструктура, управление на кризи), като тази взаимна зависимост води до отдаване на национален суверенитет. Това не само предполага, но и изисква усилия за завършване на европейската (съюзна) отбранителна структура със създаване на въоръжени сили и съответните структури – дефинираната в Лисабонския договор политика за сигурност и отбрана.

Относителното равновесие на установената еднополярна система за сигурност в света в съответствие с действащите закони бързо се изчерпва в резултат на вътрешни промени в системните елементи, които в случая са Русия, Китай, Иран.

През 2007 г. на Международната конференцията по въпросите на политиката за сигурност (Глобални кризи – глобална отговорност), изказването на Президента на Руската федерация (Вл. Путин)⁶ [4] е с „философски и прагматичен смисъл“, като според наблюдателите отразява тревогата на много държави от тенденциите и перспективите в съвременната организация на света. При това, описвайки системата на еднополярния свят, Президентът на Русия прави извода, че той е неуспешен, и му дава еднозначна и точна характеристика: „един център на властта, един център на сила, един център за вземане на решение“⁷ [4]. Изводът от това е много важен, защото е в пълно съответствие със законите за развитие на системите – такова състояние е опасно не само за тези, които са в рамките на тази система, но така също и за суверена, защото го разрушава отвътре.

Именно това можем да считаме за отказ от мълчаливо даденото съгласие за лидерството на САЩ след края на Студената война и началото на формиране на многополюсния свят.

Доколкото Европа продължава да функционира в описаната вече по-горе структура на ЕС и НАТО, системата и на отбрана е изправена пред предизвикателствата на неизвестността от многополюсния свят. При това част от тях са и ще се проявяват във взаимоотношенията със страните, които вече не поддържат еднополярния порядък. Другата част ще са резултат от развитието на взаимоотношенията между страните – членки на ЕС и Алианса, особено взаимоотношенията, касаещи тенденциите за централизация на управлението в рамките на Съюза и ограничаване на суверенитета. Основното предизвикателство в изграждане на отбранителната система на ЕС ще продължава да бъде военната защита, която в системата на Северноатлантическия съюз (НАТО) и по своята същност фиксира мястото и ролята на ЕС в концепцията на еднополярния свят.

Особеностите и възможните тенденции в развитието на националната отбранителна система на нашата страна се определят от факта, че тя се изгражда и поддържа на основата на приетия общополитически курс на държавата и е отразено в актуализираната стратегия за национална сигурност (2018)⁸ [5]. Там е посочено по-широкото разбиране за националната сигурност, без да се подценяват измеренията, свързани с отбраната, външната политика. Ние сме „част от усилията на Европейския съюз (ЕС) и Организацията на Северноатлантическия

⁶ Выступление В. Путина на Мюнхенской конференции (2007), <https://www.youtube.com/watch?v=PkyjYKVYlWo> 12:54, 13.9.2020

⁷ Както в 6.

⁸ Актуализирана стратегия за национална сигурност, https://www.mod.bg/bg/doc/cooperation/20181005_Akt_strateg_NS_RB.pdf, 16:07, 12.9.2020.

договор (НАТО) към разширяване на зоната на стабилност⁹, като политиката ни е „комплекс от взаимно свързани приоритети и секторни политики, интегрирани с политиките за сигурност на ЕС и НАТО“.

В този контекст страната ни изгражда и поддържа системата за национална отбрана като система от дейности, чиято цел е:

- Защита и запазване на независимостта, суверенитета и териториалната цялост на страната;
- Създаване на вътрешни и външни политически условия за гарантиране на националната сигурност;
- Защита и ликвидиране последиците (за населението) от природни бедствия, промишлени аварии, катастрофи и опасни замърсители;
- Принос в системата за колективна/съюзна сигурност.

При това националните интереси са отразени в Стратегията за национална сигурност, където са дефинирани като „жизненоважни“ и „други“. Другите, това са определените по-горе (Фигура 1) като „съюзни интереси“. Дейностите по укрепване на мира, сигурността и поддържане на системата за готовност за действие в условията на кризи/война е в пряка зависимост от посоченото в Стратегията – че сме „част от усилията на ЕС и НАТО“.

За функционирането и реализирането на целите на отбранителната система както в национален, така и съюзен мащаб е необходимо да бъдат изградени трите основни елемента: въоръжените сили, икономиката и подготовката на населението и инфраструктурата.

В анализираната по-горе тенденция за промяна в геостратегическата среда – възникване на нови геополитически центрове и формиране на многополюсен свят за нас е важно какво и до каква степен би могло да окаже влияние на системата за национална отбрана.

Какъв точно е светът сега – многополюсен или двуполуен? Това е въпрос за отделни дискусии, но фактите са, че еднополюрният свят вече е пореден отминаващ етап от общественото развитие. С оглед на разглежданата тема бихме могли да погледнем на сегашния свят като на двуполюсен (Фигура 2), като единият полюс са привържениците на еднополюрният свят с единен център САЩ, а другият полюс е мрежов, без ясно определен „водач“. Страните от втория полюс нямат единна военна структура, но следват концепцията да не се позволява на една държава/система да диктува условията на развитие.

Както обобщихме по-горе, ЕС и Алиансът изграждат и поддържат елементите на системите си за сигурност на основата на новите си стратегии (САЩ) и НАТО, определяйки като заплахи възникналите геополитически предизвикателства. Нашата страна е член на ЕС и Алианса в тези реалности, с което структурата на националната отбранителна система продължава да се развива на основата на съюзните концепции и задачи. Едновременно с това предизвикателствата, които създава многополюсният свят пред националната отбранителна система, са многофакторни и въздействат на всички елементи.

При това тези предизвикателства са резултат от нашето развитие в съюзните системи, които по същество са привърженици/поддръжници на еднополюрната

⁹ Както в 8.

система като даваща устойчивост на бъдещото развитие. Какви са вероятните предизвикателства и тенденции“?

Нека започнем с подготовка на населението – ядрото на системата за отбрана, което в национален мащаб има водещо влияние, определено от демографския фактор. Състоянието на образованието и науката са в пряка зависимост от населението и възрастовото съотношение. Чрез възможността за свободно движение на хора, стоки и услуги съюзната ни принадлежност, от една страна, разширява възможностите за обучение и създава условия за развитие, но от друга – създава тенденции за увеличен миграционен поток от страната към съюзните държави. Влиянието на многополюсния свят най-вероятно ще се проявява в процеса на културно-цивилизационната ориентация на хората в името на доминиращата идея.

Фигура 2. Двуполюсен, мрежов свят

Националната икономика – следващият елемент на отбранителната система, резултат от политиката на страната, също има два вектора – съюзен и национален. Възникналото системно глобално противопоставяне води до втвърдяване на съюзните икономически политики, докато националните се „самоограничават/самодисциплинират“ поради поети съюзни ангажменти. Примери за това са:

- наложените и продължавани санкции на Русия, които нанасят съответните икономически загуби, намаляване на ресурсите за поддържане на отбранителната система;
- отказ от национални икономически проекти, като причините са геополитически (Южен поток, реализиране на проект за АЕЦ Белене).

Създават се предпоставки и тенденция за поддържане на съюзни политически решения в контекста на противопоставяне на възникващия многополюсен свят.

Изграждането на националните въоръжени сили като неотменна и съществена част на отбранителната ни система също както досега разгледаните елементи (населени, икономика, политика), е съставна част от общата система за военна защита в ЕС в лицето на Северноатлантическия съюз. Нововъзникналите противостояния между появилите се геополитически центрове (Иран, Венецуела, Китай, Русия, Северна Корея) и САЩ като лидер на привържениците на еднополярния свят, водят до връщане на НАТО към изначалната му функция – военно противостояние с Русия. Освен това, с цел ограничаване на влиянието на възникналите противостоящи центрове, чрез глобализационния процес върху изграждането на отбранителните способности се формират политики, ограничаващи връзките с тези държави и налагащи икономически ограничения. Такива са:

- ограниченията от американска страна над Хуауей (*Huawei*) – „*лишаване от възможност за директно сътрудничество с американски компании, забрана за достъп до пазара за мобилни процесори*“¹⁰ [6];
- забрана на мобилните оператори във Великобритания да купуват ново оборудване от *Huawei* за 5G мрежата и задължение да премахнат всички части на китайската компания от мрежите си до 2027 г.¹¹ [7];
- усилията да бъде спряно завършването от Русия на „Северен поток 2“.

Тези факти са потвърждение на изразеното съждение, че светът преминава в нова двуполусна система, при което националните ни въоръжени сили продължават да се подготвят да изпълняват:

- конституционната си задача по защита на суверенитета и териториалната цялост в съответствие с националната отбранителна стратегия – в съюзен формат.
- съюзни отбранителни задачи в зоната на отговорност на Алианса.
- Дискусиите, които възникват спорадично за изграждане на Европейска армия, независимо от приетата Обща политика за сигурност и отбрана, остава политическа дилема за ЕС. След като държавите, членки на НАТО (преобладаваща част са и членове на ЕС), са приели с консенсус Европейската отбрана да бъде един от стълбовете на системата на Алианса (1990, 1991), където има ясно изградена военна концепция и варианти на кризисни сценарии – какви точно ще са функциите на такава Европейска армия?!

Връщайки се на изграждането на националните въоръжени сили като елемент от националната отбрана, бихме могли да направим извода, че военната ни интеграция в Алианса изпитва влиянието на формиращия се многополусен свят основно чрез засилващата се военна интеграция. Като пример за това може да се посочи изказването на Началника на отбраната на страната адмирал Ефтимов¹² [8] по повод тенденциите и перспективите в развитието на въоръжените сили на основание завършващия етап на провеждащият се преглед на отбраната, които са на основание анализа на средата за сигурност и тенденциите за нейното развитие, като тук можем да добавим т.нар. реален многополярен свят. Военно-по-

¹⁰ <https://btvnovinite.bg/svetut/sasht-ostaviha-huauej-bez-chipove.html> 11:37, 13.9.2020

¹¹ <https://news.bg/world/velikobritaniya-zabrani-huawei-v-5g-mrezhata.html> 11:36, 13.9.2020

¹² https://www.mod.bg/bg/news.php?fn_page=2 12:34, 13.9.2020

литическата оценка в развитието на тази среда според Началника на отбраната е определена като „влошена за региона“, което „наложи НАТО да разработи мерки за гарантиране суверенитета на съюзниците, като най-ключовата е изграждането на капацитет за съдържане и колективна отбрана“. Според този анализ обобщението е, че са определени „188 минимално необходими военни способности – за изграждане, поддържане и развитие, гарантиращи успешното провеждане на операция по посочения сценарий“, и е изведена „необходимостта от извършване на трансформацията им в направления: система за командване и управление; функционална структура, организационна структура, численост за мирно и военно време“.

От тук произтичат задачите ни в национален формат, както е посочено в този доклад – „в национален формат се съсредоточаваме върху релевантна функционална структура на въоръжените сили, осигуряваща провеждането на операции по гарантиране на суверенитета, защита на териториалната цялост и поддръжката като страна домакин. Въоръжените сили следва да се разпределят в Сили за съдържане, които се използват в мирно време, като поддържат висока степен на готовност за реагиране при заплаха срещу страната или съюзник, и Сили за отбрана – които нарастват във военно време, при провеждане на операция за защита на територията на страната, включително при колективна отбрана на Алианса“.

Обобщението, съдържащо се в анализа на Началника на отбраната, дефинитивно определя Северноатлантическият съюз като военен компонент на страните от регионалната европейска система – „Влошената среда на сигурност в региона наложи НАТО да разработи мерки за гарантиране суверенитета на съюзниците, като най-ключовата е изграждането на капацитет за съдържане и колективна отбрана“.

В заключение можем да кажем, че установената система на еднополярен свят се оказва неустойчива не защото се състои от определена група държави, а защото развитието на глобалния свят е подчинено на установените философски (природни) закони за единство и борба на противоположностите и че количествените натрупвания водят до качествени изменения. Освен това всички системи са подчинени на законите за развитие и за да съществуват, трябва да се адаптират. Затова, когато една система няма външно противодействие/противоположност, то се заражда вътре в нея. Многополюсният свят всъщност може да бъде определен като двуполярен по визиите за развитие на страните – система/свят, контролиран от една сила, и свят, където има възможност за самостоятелно развитие и вземане на решение. На настоящия етап вторият полюс не е монолитен, като съветската система (разрушила се през 1990–1991 г.), а мрежа от центрове/държави, които се обединяват за реализиране на възможности за своето развитие.

Системите на отбрана се определят от реалната стратегическа среда в резултат на исторически опит, традиции и възможности. Националната отбранителна система на нашата страна във висока степен има определени граници, изисквания и възможности, които се определят от общия политически курс на държавата за съюзно развитие в системата на евроатлантическата интеграция, реализираща се

чрез ЕС и НАТО. В тази система страната ни защитава и реализира националните си интереси чрез установените механизми за функциониране в системата – заявяване и отстояване на позиции чрез търсене на консенсус и даване съгласие за консенсус.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Declaration on a transformed North Atlantic Alliance: https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_23693.htm? 12:39, 13.9.2020
2. Обща външна политика за сигурност и отбрана на ЕС: https://eur-lex.europa.eu/summary/glossary/foreign_security_policy.html?locale=bg 12:46 13.
3. Договор от Лисабон за изменение на договора за ЕС и на Договора за създаване на Европейска общност (ЕО), <https://eurlex.europa.eu/legalcontent/BG/TXT/?uri=CELE:12007L/TXT> 12:51 13.9.2020
4. Выступление В. Путина на Мюнхенской конференции (2007) <https://www.youtube.com/watch?v=PkyjYKVYIWo> 12:54, 13.9.2020
5. Актуализирана стратегия за национална сигурност https://www.mod.bg/bg/doc/cooperation/20181005_Akt_strateg_NS_RB.pdf, 16:07, 12.9.2020
6. САЩ оставиха „Хуайей“ без чипове. <https://btvnovinite.bg/svetut/sasht-ostaviha-huauej-bez-chipove.html> 11:37, 13.9.2020
7. Великобритания забрани Huawei в 5G мрежата: <https://news.bg/world/velikobritaniya-zabrani-huawei-v-5g-mrezhata.html> 11:36, 13.9.2020
8. Лекция на Началника на отбраната при тържествено откриване на учебната годи-на във ВА „Г.С. Раковски“, 2020 г.: https://www.mod.bg/bg/news.php?fn_page=2 12:34, 13.9.2020

НАЦИОНАЛНАТА ОТБРАНИТЕЛНА СИСТЕМА НА РЕПУБЛИКА БЪЛГАРИЯ В МНОГОПОЛЯРНИЯ СВЯТ

д-р Емил Иванов Люцканов

УниБИТ, София, Република България, e.lyutskanov@unibit.bg

Резюме: В доклада е анализирана променящата се регионална среда за сигурност в контекста на формиращия се многополярен свят. Разглеждат се възможни тенденции за развитие на националната отбранителна система в контекста на съюзното ни членството (НАТО и ЕС).

Ключови думи: национална сигурност, еднополярен свят, мрежов свят, многоцен-тричен, конференция, отбранителна система, глобализация.

THE NATIONAL DEFENSE SYSTEM OF THE REPUBLIC OF BULGARIA IN THE MULTIPOLAR WORLD

Emil Ivanov Lyutskanov, PhD

ULSIT, Sofia, Bulgaria. E-mail: e.lyutskanov@unibit.bg

Summary: The report analyzes the changing regional security environment in the context of the emerging multipolar world. Possible trends for the development of the national defense system in the context of Allied membership (NATO and EU) are considered.

Keywords: national security, unipolar world, network world, multicentric pole, conference, defense system, globalism.

Емил Иванов Люцканов, д-р, почетен професор на УниБИТ,
Университет по библиотекознание и информационни технологии,
гр. София, България.
E-mail: e.lyutskanov@unibit.bg

Emil Ivanov Lyutskanov, Dr., Honorary Professor of SULSIT,
University of Library Science and Information Technology,
Sofia, Bulgaria. E-mail: e.lyutskanov@unibit.bg

СИГУРНОСТТА В ЕПОХАТА НА ГЛОБАЛИЗАЦИЯТА

доц. д-р Кремена Раянова
РУ „Ангел Кънчев“

От методологична гледна точка в момента, изглежда, че на първо място е важно да се справим с взаимодействието на такива ключови понятия като: сигурност, национална идентичност, глобализация. Установяването на политиката за сигурност се свързва преди всичко с търсенето на национална идентичност и съответно с определянето на национална стратегия за развитие, както и с много противоречивите процеси на глобализация, протичащи в света. Пет от тях пряко засягат националната и международната сигурност: демократизация, икономизация и информатизация, културна стандартизация и ценностна универсализация. Тези процеси неизбежно се сблъскват с националната идентичност като пречка за естественото им развитие. Съществува заплаха от поражение на централното идентифициращо ядро, което съхранява най-добре установените, понякога натрупани хиляди години, и следователно най-трайните представи на различни етнонационални общности за себе си.

Съхраняването и укрепването на това ядро е най-важната задача на националната сигурност, тъй като националната идентичност е базова основа и в същото време най-важният ресурс за конкурентоспособност в контекста на глобализацията. Освен това за много страни това означава не само избор на адекватна стратегия за конкурентно развитие, но също така се превръща във въпрос за оценяване на национално ниво. В същото време се развиват разнообразни конфликти, чийто резултат зависи от силата на съществуващите национални идентичности, тяхната безкомпромисност и твърдост, имунитет към новото или, напротив, тяхната гъвкавост, способност за адаптивни промени и актуализиране, без да губят своята културна идентичност.

В контекста на широко разпространена и всеобхватна криза на националната идентичност всяка държава, дори и тази, която доброволно и съзнателно прехвърля значителна част от своя национален суверенитет на по-мощни държави и междудържавни организации, прави всичко възможно, за да я преодолее. Тъй като идентичността е важен структурен компонент на конкурентоспособността на на-

ционалните държави, тя сама участва в глобалната конкуренция. Има „битка за идентичностите“. И тези държави, чиято идентичност има голяма историческа, културна, етническа и политическа дълбочина и сила, печелят. Слабите държави в това отношение са принудени само да наблюдават как националните им идентичности неизбежно се разтварят в процесите на глобализация.

От друга страна, „глупаво“ противопоставяне на процесите на глобализация е не само невъзможно, но и контрапродуктивно. След овладяване на „правила на играта“, трябва да се използват възможностите, които се предоставят, и е препоръчително повлияването на тези правила. Ако е възможно, е необходимо да бъдете не само обект, но и субект на глобализация. Япония например е обект и субект на глобализация. Под натиска на американизацията тя е обект, но трансформирайки ценностите, тя действа като субект на глобализация, прехвърляйки ги в адаптиран вид към азиатските страни.

Демократизацията на съвременния свят диктува необходимостта от преход към общите правила на играта както във вътрешната, така и във външната политика, като необратимо променя йерархията на основните елементи на обществото. Личността обективно заема първото място в тази йерархия, обществото заема второто място, изтласквайки държавата на трето място и превръщайки я преди всичко в инструмент за защита интересите на индивида и обществото. Всяка страна, която твърди, че има някаква забележима роля в световните дела, днес е принудена да спазва стриктно тази йерархия. Демократизацията на външната среда, макар и непостоянна и противоречива, не позволява на никого да „изхвърля“ демократичните норми и процедури безнаказано, да игнорира интересите и правата на човека. Нито една държава от съвременния свят не може да си позволи една политика в рамките на своите граници и коренно различна политика извън нейните граници. От друга страна, ако външната ситуация не бъде взета предвид, без значение какви усилия са положени за формулиране на национална стратегия за развитие, те лесно могат да бъдат преобърнати от глобалните потоци и процеси във финансовата, индустриалната, социалната, икономическата, политическата и др. сфери. Следователно, глобализацията размива границата между външната и вътрешната политика. Всъщност само по това обстоятелство националната идентичност беше сериозно ограничена в началото на XXI век, като стана зависима от демократичните механизми и институции, които също бяха склонни към глобализация.

Икономизацията, която непрекъснато води до формирането на единно световно икономическо пространство, прави нежизнеспособни моделите на национална сигурност и национално развитие, основаващи се на изолация, и интегрирането в това нововъзникващо пространство е единственият възможен начин за ефективна защита на националните интереси. Да откажеш интеграцията, означава да се откажеш от пълно развитие. Но развитието е ключовата предпоставка за националната сигурност. Нито едно общество не може да бъде конкурентоспособно, без да стане част от глобалното икономическо пространство. Този фактор, наред с други неща, определя приоритета на геоикономическите механизми за осигуряване на националната сигурност в сравнение с геополитическите и геостратегическите, тъй като именно геоикономиката се превръща в приоритет на

световното развитие. Такава интеграция в някои случаи обаче води до ерозия на националната идентичност, нейното разпадане в процеса на икономизация.

Информатизацията, формирайки единно глобално информационно пространство, създавайки общество в глобална мрежа, отваря достъп до всички материални и духовни ползи за гражданите на страните, които обхваща, умножава интелектуалния ресурс, а следователно и всички други ресурси, допринасяйки за устойчиво развитие, постигане на благополучие и сигурност на индивида и обществото. От друга страна, информационните технологии не са абсолютно благодат. Те създават нови възможности за контрол и манипулиране на масовото съзнание във вътрешната политика и нови ефективни средства за въздействие върху националните общности от най-оборудваните държави в рамките на междудържавната конфронтация и следователно създават нови заплахи за националната сигурност. Освен това глобалните информационни потоци обективно водят до ерозия на идентичността. Както подчертава известният социолог И.С. Семенко, „Като система от социално значими насоки за „признаване на себе си, идентичността непрекъснато е в процес на ставане и преосмисляне на нейните характеристики. Но в информационното общество, в света на многостепенна взаимозависимост на социални субекти и индивиди самите референтни насоки стават все по-несигурни, размити и променливи. Те се влияят от бързо нарастващите потоци от информация и те сами образуват пространство на информация и комуникация“¹.

Културната стандартизация до известна степен е следствие от информационната откритост. С помощта на най-съвременните информационни технологии, устойчивостта на които е невъзможна, глобализацията преодолява отворени бариери между различни култури, които преди изглеждаха непоклатими². В същото време оцеляват само онези култури, които са способни да се адаптират към бързо променящ се свят, възприемайки най-новите постижения на световната цивилизация, и в същото време – без да губят своята идентичност. Ярък пример за такава адаптация е японската култура. Има обаче много по-противоречиви примери: това са испанска, турска и мексиканска, аржентинска и много други култури, които не можеха да устоят на натиска на културното обединение, породено от глобализацията. Масовата култура на глобализацията в тези случаи се оказва по-силна от културните ядра на националната идентичност, които в глобализацията бяха запазени само като фолклорни култури. Във всички тези случаи глобализацията смазва културните ядра на националните идентичности, правейки гражданите на тези страни „граждани на света“, и остави само определен набор от туристически особености от тези ядра. Очевидно тези страни вече са последвани, без изключение, от всички страни от Източна и Централна Европа, балтийските страни, напоследък, изглежда, и от Грузия, Украйна и Молдова. Следващите по ред са Великобритания, Франция, Германия. Те се съпротивляват сериозно, защото имат голяма историческа и културна история. Самите Съединени щати изпитват мощ-

¹ Национально-цивилизационной идентичности и концепт „особого пути“ в российском массовом сознании в контексте модернизации. Москва, 2004, с. 118.

² Вж. М. Кастелъс. Информационная эпоха: экономика, общество и культура. Пер. с англ. Москва, 2005, с. 89.

но „испанско предизвикателство“ от мексиканските имигранти, които не искат да се разтворят в американския „топящ се съд“.

И накрая, „най-твърдите ядки“ в това отношение са Китай, Индия и Русия, които имат повече от хилядолетна културна историческа традиция. Не бива обаче да се разчита твърде много на обстоятелството, че глобализацията ще ги промени, ако културните ядра на националната идентичност на тези страни не са достатъчно адаптивни към бързите промени, които настъпват в икономиката, технологиите и социалния живот. Досега всички тези три култури – и всички сериозни наблюдатели признават това – демонстрират своите високи адаптационни способности. Освен това въпросът за идентифицирането в тези култури възниква рязко точно под натиска на чуждестранните културни стандарти, опитите на други култури да им наложат тези чужди стандарти.

Процесите на глобализация, от една страна, разрушават класическия национален суверенитет, а от друга – допринасят за нарастване на националното самосъзнание на малките нации, подкрепяйки тенденцията за увеличаване на броя на субектите на международните отношения³. В същото време кризата на националната идентичност на вече установени държави, включително такива като Германия, Франция, САЩ и Русия, се задълбочава. Всичко това сериозно засяга проблемите с осигуряването както на националната, така и на международната сигурност.

По този начин ефектите на глобализацията върху националната и международната сигурност са силно противоречиви. Това създава нови, безпрецедентни възможности за развитие и просперитет на различни страни, както и нови, изключително опасни предизвикателства и заплахи. За България, която е в етап на социално-икономическа трансформация и същевременно запазва по обективни причини приемствеността на своите не само регионални, но и глобални интереси, всички тези разпоредби са особено важни и уместни.

СИГУРНОСТТА В ЕПОХАТА НА ГЛОБАЛИЗАЦИЯТА

доц. д-р Кремена Раянова

РУ „Ангел Кънчев“

Резюме: Демократизацията на съвременния свят диктува необходимостта от преход към общите правила на играта както във вътрешната, така и във външната политика, като необратимо променя йерархията на основните елементи на обществото. Установяването на политиката за сигурност се свързва преди всичко с търсенето на национална идентичност и съответно с определянето на национална стратегия за развитие, както и с много противоречивите процеси на глобализация, протичащи в света.

Ключови думи: сигурност, глобализация, национална стратегия за развитие.

---

³ Иванов, М. Специалните служби и политическата класа. *Professional*, 2015, брой 13, ISSN 1314-0574.

SECURITY IN THE AGE OF GLOBALIZATION

Kremena Rayanova

University of Ruse „Angel Kanchev“

Summary: The democratization of the modern world dictates the need for a transition to the general rules of the game in both domestic and foreign policy, irreversibly changing the hierarchy of the basic elements of society. The establishment of security policy is associated primarily with the search for national identity and, accordingly, with the definition of a national development strategy, as well as with the very controversial processes of globalization taking place in the world.

Keywords: security, globalization, national development strategy.

УПРАВЛЕНИЕ НА РИСКА В ЕВРОПЕЙСКИ КРИТИЧНИ ИНФРАСТРУКТУРИ

доц. д-р Константин Казаков
УниБИТ, София, България

„Европейски критични инфраструктури“, или „ЕКИ“, означава критични инфраструктури, намиращи се в държавите – членки на ЕС, чието нарушаване или унищожаване би имало значителни последици за две или повече държави членки. Всеки собственик или оператор на означена ЕКИ изготвя операторски план за сигурност, с който се установяват елементите на ЕКИ и мерките за защита. Операторският план задължително съдържа: важните елементи на критичната инфраструктура; анализ на риска съобразно сценариите за сериозни опасности, уязвимостта на всеки елемент на ЕКИ, както и възможните последици; мерки и процедури за противодействие. Според европейското и българско законодателство „анализ на риска“ означава отчитане на съответните сценарии за действие при различни заплахи, с цел да се направи оценка на уязвимостта и на потенциалните последици от нарушаването или унищожаването на критична инфраструктура.¹ От ключово значение за сигурността на ЕКИ е правилното формулиране на процеса на управление на риска и неговото интегриране в цялостната дейност на всяка ЕКИ.

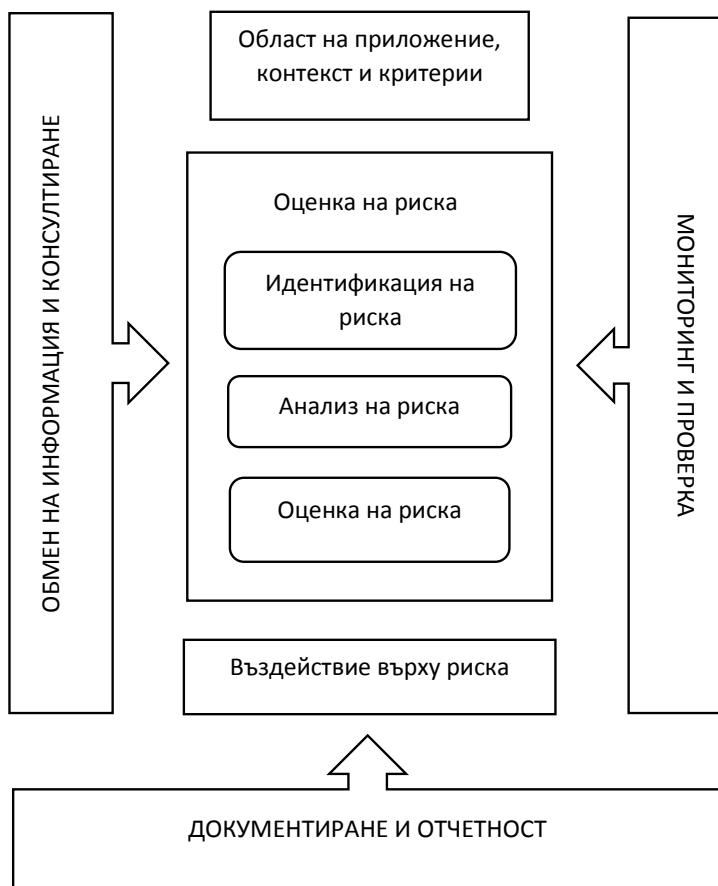
Процесът на управление на риска (Фигура 1) включва систематичното прилагане на политики, процедури и практики за предоставяне на обмен на информация и съвети, определяне на контекста и оценка на рисковете, въздействие върху рисковете, мониторинг, анализ и документирание на рисковете, както и отчитане на риска.

Процесът на управление на риска трябва да бъде неразделна част от процесите на управление и вземане на решения и трябва да бъде интегриран в структурата, дейностите и процесите на означените ЕКИ. Управлението на риска може да се приложи върху стратегическо, оперативно, програмно или проектно ниво.

В рамките на една ЕКИ процесът на управление на риска може да има много приложения, адаптирани към необходимостта от постигане на целите на самата ЕКИ. Във външен контекст това се отнася до потребителите и акционерите, а във вътрешен – с надеждността на работните процеси. По време на процеса на управ-

¹ ДИРЕКТИВА 2008/114/ЕО НА СЪВЕТА от 8 декември 2008 година.

ление на риска трябва да се имат предвид динамичният и променлив характер на средата, а така също и човешкото поведение и култура на персонала.

Фигура 1

1. Обмен на информация и консултиране. Целта на обмена на информация и консултациите е да се помогне на заинтересованите страни да разберат риска, предпоставките за вземане на решения и причините, поради които се предприемат определени действия. Като основни заинтересовани страни се определят собственикът/ операторът на ЕКИ, ресорното министерство, МВР, ДАНС и Европейската комисия (ЕК). Чрез компетентния орган на държавата членка ЕК подкрепя собствениците/операторите на означени ЕКИ, като им осигурява достъп до наличните най-добри практики и методологии, както и чрез подкрепа за обучението и обмена на информация относно новите технологични разработки, свързани със защитата на критичните инфраструктури. Обменът на информация е насочен към повишаване на осведомеността и разбирането на риска, докато консултирането включва получаване на обратна информация за взетите решения.

Тясното взаимодействие на тези два процеса трябва да улесни действителния, навременен, точен и разбираем обмен на информация, като се вземе предвид конфиденциалността и целостта на информацията, както и защитата на личните данни.

На всички етапи от процеса на управление на риска следва да се извършва обмен на информация и консултации със съответните външни и вътрешни заинтересовани страни. Обменът на информация и консултации се осъществява с цел:

- Събиране на информация от различни области на експертиза за всеки етап от процеса на управление на риска;
- Гарантиране на правилното вземане под внимание на различните гледни точки при определяне на критериите за риск и оценка на рисковете;
- Предоставяне на достатъчно информация за улесняване на управлението на риска и вземането на решения;
- Ангажираност на персонала.

2. Обхват на приложение, контекст и критерии. Целта на определяне на обхвата, контекста и критериите е да се персонализира процесът на управление, за да се осигури ефективна оценка на риска и съответното въздействие върху него. Обхватът, контекстът и критериите предполагат определяне на обхвата на процеса и разбиране на външния и вътрешния контекст. За ЕКИ международни критерии са: потенциален брой на загиналите или ранените; икономически последици – оценява се значимостта на икономическите загуби и/или влошеното качество на продукти или услуги, включително възможните последици за околната среда; обществени последици – оценяват се последиците за общественото доверие, физическото страдание и нарушаването на ежедневиия живот, включително загубата на основни услуги.²

2.1. Определение на обхвата. Всяка ЕКИ трябва да определи обхвата на своите дейности по управление на риска. Тъй като процесът на управление на риска може да се прилага на различни нива, като стратегическо, оперативно, програмно, проектно и т.н. Целите на управлението на риска трябва да съответстват на целите на самата ЕКИ.

При планиране на подход към управление на риска трябва да се има предвид следното:

- Цели и решения, които трябва да бъдат взети;
- Очаквани резултати;
- Време, местоположение, предположения и изключения;
- Подходящи инструменти и методи за оценка на риска;
- Необходими ресурси, зоните на отговорност и документация (отчитане);
- Взаимно влияние с други проекти, процеси и дейности.

2.2. Външен и вътрешен контекст. Външният и вътрешният контекст е средата, в която ЕКИ определя целите си. Управлението на риска трябва да е съобразен със спецификите и на външната (среда за сигурност), и на вътрешната среда (хора, процеси и технологии). Разбирането на контекста е важно, защото, от една

---

² НАРЕДБА ЗА РЕДА ЗА УСТАНОВЯВАНЕТО И ОЗНАЧАВАНЕТО НА ЕВРОПЕЙСКИ КРИТИЧНИ ИНФРАСТРУКТУРИ В РЕПУБЛИКА БЪЛГАРИЯ И МЕРКИТЕ ЗА ТЯХНАТА ЗАЩИТА. Приета с ПМС № 38 от 18.02.2013 г.

страна, управлението на риска трябва да съответства на целите и дейностите на ЕКИ, които доставят незаменими продукти и услуги на обществото. От друга страна, вътрешноорганизационните фактори могат да бъдат също източници на риск (вътрешни кражби, производствени аварии и т.н.).

2.3. Определяне на критерии за риск. ЕКИ трябва да изясни размера и вида на риска, който може или не може да поеме в зависимост от поставените цели. Критериите за риск трябва да съответстват на структурата за управление на риска и да бъдат адаптирани за конкретни цели и обхват на дейността на ЕКИ. Критериите трябва да се определят, като се вземат предвид задължително мненията както на организацията (собственик/оператор), така и на заинтересовани страни (надзорните органи). Въпреки че критериите за риск трябва да бъдат установени в началото на процеса на оценка на риска, те са динамични и трябва постоянно да се преглежда и ако е необходимо, да се коригира. За да се установят критерии за риск, трябва да се има предвид следното:

- Естеството и видът на факторите, пораждащи несигурност, които могат да повлияят на резултатите и целите (както материални, така и нематериални);
- Метод за определяне и измерване на последиците (положителни и отрицателни) и вероятност;
- Фактори, свързани с времето;
- Последователност при използването на измервания;
- Процедурата за определяне на нивото на риска;
- Метод за отчитане на комбинации от множество рискове;
- Потенциала на организацията.

3. Оценка на риска. Оценката на риска е цялостният процес на идентифициране, анализ и оценка на риска, базирани на пълна и достоверна информация.

3.1. Идентификация на риска Целта на идентифицирането на риска е да се идентифицират и опишат рискове, които могат да помогнат или пречат на организацията да постигне на целите си. Изследват се следните фактори и връзки между тях:

- Материални и нематериални източници на риск;
- Причини и събития;
- Заплахи и възможности;
- Уязвимости и способности;
- Промени във външния и вътрешния контекст;
- Показатели за възникващи рискове;
- Естеството и стойността на активите и ресурсите;
- Последици и тяхното въздействие върху целите;
- Ограничения в знанията и надеждност на информацията;
- Времеви фактори;
- Предразсъдъци, предположения и убеждения на участващите.

Важно е да се отбележи, че всяка ЕКИ трябва да идентифицира рисковете, независимо дали източниците на заплахата са под нейния контрол.

3.2. Анализ на риска. Целта на анализа на риска е да се разбере същността на риска и неговите характеристики. Анализът на риска включва подробен пре-

глед на факторите, пораждащи несигурност, заплахите, последиците, вероятността, сценариите и контрола. Методите за анализ могат да бъдат качествени, количествени или комбинации.

Трябва да се направи анализ на риска, като се вземат предвид следните фактори:

- Вероятността за събития и последствия;
- Естеството и степента на последствията;
- Сложността и свързаността на компонентите;
- Фактори, свързани с времето;
- Ефективността на съществуващия контрол;
- Чувствителност и надеждност.

Посочените по-горе фактори трябва да бъдат проучени и документирани. С резултатите трябва да бъдат запознати лицата, вземащи решения.

Анализът на риска допринася за цялостната оценка на риска и процеса за вземане на решения.

3.3. Оценка на риска. Целта на оценката на риска е да се улесни вземането на решения. Оценката на риска включва сравнение на резултатите от анализа на риска с установени критерии за риск. Целта е да се определят необходимите допълнителни действия. Този процес може да доведе до решения, като:

- Да не се прави нищо;
- Обсъждане на възможните варианти за излагане на риск;
- Провеждане на допълнителен анализ за по-добро разбиране на риска;
- Поддържане на контрол;
- Преразглеждане на целите.

Решенията трябва да отчитат по-широкия контекст и обективните и субективните последици за външните и вътрешни заинтересовани страни. Резултатите от оценката на риска трябва да бъдат документирани и представени на заинтересованите страни. След това те трябва да бъдат тествани на съответните нива в ЕКИ.

3.4. Въздействие върху риска. Целта е да се изберат и приложат опциите за отговор на риска.

Излагането на риск е итеративен процес, включващ: дефиниране и избор на варианти за излагане на риск; планиране и изпълнение на излагането на риск; оценка на ефективността на въздействието; вземане на решение относно приемливостта на остатъчния риск; в случай че нивото на остатъчния риск не е приемливо, допълнително третиране на риска.

3.4.1. Избор на опции за излагане на риск. Изборът на най-подходящия вариант или опции за излагане на риск включва сравнение на ползите, очаквани от постигането на целите за излагане на риск, с разходите, усилията и недостатъците при прилагане на планираните мерки. Възможни опции са: избягване на риска, като не се започват или продължават дейности, които пораждат риск; премахване на източника на риска; промяна във вероятността; въздействие върху последиците; споделяне на риска (например чрез договори или застраховки); съзнателно задържане на риска.

Обосновката на необходимостта от излагане на риск не се отнасят само до заплахата от тероризъм и икономическите съображения за надеждност на ЕКИ.

Те трябва да отчитат всички задължения на ЕКИ, като обществени задължения и мненията на заинтересованите страни. Изборът на опции за излагане на риск трябва да бъде направен в съответствие с организационните цели, избраните критерии за риск и наличните ресурси на ЕКИ.

При избора на опции за излагане на риск ЕКИ трябва да вземе предвид стойностите, възприятията и потенциалната ангажираност на заинтересованите страни, както и най-подходящите начини за споделяне на информация и консултации с тях. Излагането на риск, дори внимателно проектирано и изпълнено, може да не доведе до очакваните резултати, а да има непредвидени последици. Мониторингът и прегледът трябва да бъдат неразделна част от прилагането на мерките срещу риска.

Излагането на риск също може да доведе до нови рискове, които ще трябва да бъдат управлявани. Вземашите решения и другите заинтересовани страни трябва да са запознати с естеството и степента на остатъчния риск след въздействието. Остатъчният риск трябва да бъде документиран и да се наблюдава, преразглежда и при необходимост да му се влияе допълнително.

3.4.2. Подготовка и изпълнение на планове за излагане на риск. Целта е да се определи как да се прилагат избраните възможности за въздействие, така че дейностите да бъдат разбрани от изпълнителите и да се гарантира способност за наблюдение на напредъка по изпълнението на плана. Плановите за въздействие трябва да бъдат интегрирани в организационните планове и процеси за управление в ЕКИ, като се вземат предвид консултациите със съответните заинтересовани страни.

Информацията, съдържаща се в плана за въздействие върху риска, трябва да включва следното:

- Обосновката за избора на опции за експозиция, включително посочване на очакваните ползи;
- Посочване на лицата, отговорни за одобряването и изпълнението на плана;
- Предложени действия;
- Необходими ресурси, включително непредвидени разходи;
- Показатели за изпълнение;
- Ограничения;
- Изисквания за отчитане и мониторинг;
- Крайни срокове за изпълнение на планираните дейности.

4. Мониторинг и преглед. Целта на мониторинга е да се гарантира и подобри качеството и ефективността на разработване, изпълнение и резултати от процеса на управление на риска. Непрекъснат мониторинг и периодичен преглед на процеса и резултатите от него следва да бъдат планирани с ясно дефинирана отговорност. Мониторингът и прегледът трябва да се извършват на всички етапи на процеса и включват: планиране, събиране и анализ на информация, документиране на резултатите и предоставяне на обратна връзка за комуникация. Резултатите от мониторинга и прегледът трябва да бъдат част от цялостните управленски дейности.

5. Документация и отчитане. Процесът на управление на риска и резултатите от него трябва да бъдат документиран и докладван. Документацията и отчитането са насочени към:

- Обмен на информация за мерки и резултати от управление на риска в ЕКИ;
- Предоставяне на информация за вземане на решения;
- Подобряване на дейностите по управление на риска;
- Улесняване на сътрудничеството със заинтересованите страни, включително и отговорните за дейностите по управление на риска.

Решенията относно създаването, съхраняването и обработката на документацията трябва да са съобразени със защита на класифицираната информация. Държавите – членки на ЕС, ЕК и компетентните надзорни органи трябва да гарантират, че чувствителната информация, свързана със защитата на критичните инфраструктури, която е представена на държавите – членки или на ЕК, не се използва за други цели освен за защита на критичните инфраструктури.

Отчитането е неразделна част от управлението на ЕКИ и следва да се поддържа високо качество на диалога със заинтересованите страни с цел подпомагане на висшите органи за управление и надзор. По-важните факторите, които трябва да се вземат предвид за отчитане, включват:

- Разлики между заинтересованите страни, техните специфични потребности от информация и изисквания към нея;
- Разходи, честота и навременност на отчитането;
- Метод на отчитане;
- Значимост на информацията за целите на ЕКИ и нейното значение за вземане на решения.

За да се гарантира ефективната защита на ЕКИ в съвременната непредвидима и динамична среда за сигурност, е необходимо да има комуникация, координация и сътрудничество на национално и общностно равнище. Това може да се постигне най-добре чрез координация между точките за контакт, определени във всяка държава – членка на ЕС както в рамките на страната, така и с останалите държави членки и с Европейската комисия. Координацията на въпросите, свързани със защитата на европейските критични инфраструктури, може да се оптимизира съществено чрез ползването на общи методики и стандарти за управление на риска при защитата на европейските критични инфраструктури.

ЛИТЕРАТУРА:

1. ДИРЕКТИВА 2008/114/ЕО НА СЪВЕТА от 8 декември 2008 година относно установяването и означаването на европейски критични инфраструктури и оценката на необходимостта от подобряване на тяхната защита;
2. НАРЕДБА ЗА РЕДА ЗА УСТАНОВЯВАНЕТО И ОЗНАЧАВАНЕТО НА ЕВРОПЕЙСКИ КРИТИЧНИ ИНФРАСТРУКТУРИ В РЕПУБЛИКА БЪЛГАРИЯ И МЕРКИТЕ ЗА ТЯХНАТА ЗАЩИТА. Приета с ПМС № 38 от 18.02.2013 г.;
3. Olson D., Wu D., Enterprise Risk Management Models, e-ISBN 978-3-642-11474-8, © Springer-Verlag Berlin Heidelberg 2010;

4. IEC 31010, Risk management – Risk assessment techniques;
5. ISO 31000:2018(E), Risk management – Guidelines, 2018.

УПРАВЛЕНИЕ НА РИСКА В ЕВРОПЕЙСКИ КРИТИЧНИ ИНФРАСТРУКТУРИ

доц. д-р Константин Казаков

УниБИТ, София, България, kkazakov@unibit.bg

Резюме: Европейските критични инфраструктури от всякакъв тип и размери са изправени пред редица рискове, които могат да повлияят на постигането на техните цели. Всички дейности на европейска критична инфраструктура включват рискове. Управлението на риска подпомага вземането на решения чрез отчитане на несигурността и неговия ефект върху постигането на целите и оценка на необходимостта от действия. Процесът на управление на риска включва прилагане на логически и систематични методи за: комуникация и консултации през целия процес; установяване на контекста; идентифициране, анализ, оценка и третиране на риск, свързан с всяка дейност, процес, функция, проект; продукт, услуга или актив; мониторинг и преглед на риска; и правилно документиране и докладване на резултатите.

Ключови думи: европейска критична инфраструктура, управление на риска.

RISK MANAGEMENT IN EUROPEAN CRITICAL INFRASTRUCTURES

assoc. prof. Konstantin Kazakov, PhD

ULSIT, Sofia, Bulgaria, e-mail: kkazakov@unibit.bg

Summary: European critical infrastructure of all types and sizes face a range of risks that can affect the achievement of their objectives. All activities of an European critical infrastructure involve risks. Risk management aids decision making by taking account of uncertainty and its effect on achieving objectives and assessing the need for any actions. Risk management process involves applying logical and systematic methods for: communication and consultation throughout the process; establishing the context; identifying, analyzing, evaluating and treating risk associated with any activity, process, function, project; product, service or asset; monitoring and reviewing risk; and recording and reporting the results appropriately.

Keywords: European critical infrastructure, Risk management.

Константин Кирилов Казаков, доц. д-р, УниБИТ, София, България,
e-mail: kkazakov@unibit.bg

Konstantin Kirilov Kazakov, assoc. prof. PhD, ULSIT, Sofia, Bulgaria,
e-mail: kkazakov@unibit.bg

АЛГОРИТЪМ ЗА ВЗЕМАНЕ НА РЕШЕНИЕ ЗА УПРАВЛЕНИЕТО НА РИСКА В СИСТЕМАТА ЗА ЛОГИСТИКАТА НА СИСТЕМАТА ЗА НАЦИОНАЛНА СИГУРНОСТ НА РЕПУБЛИКА БЪЛГАРИЯ

инж. Володя Цветанов

УниБИТ, София, Република България

За да не се стигне до пробиви в системата вследствие неудовлетворително управление на риска, представям алгоритъм като модел на процеса за управление на риска в логистиката на Системата за национална сигурност.

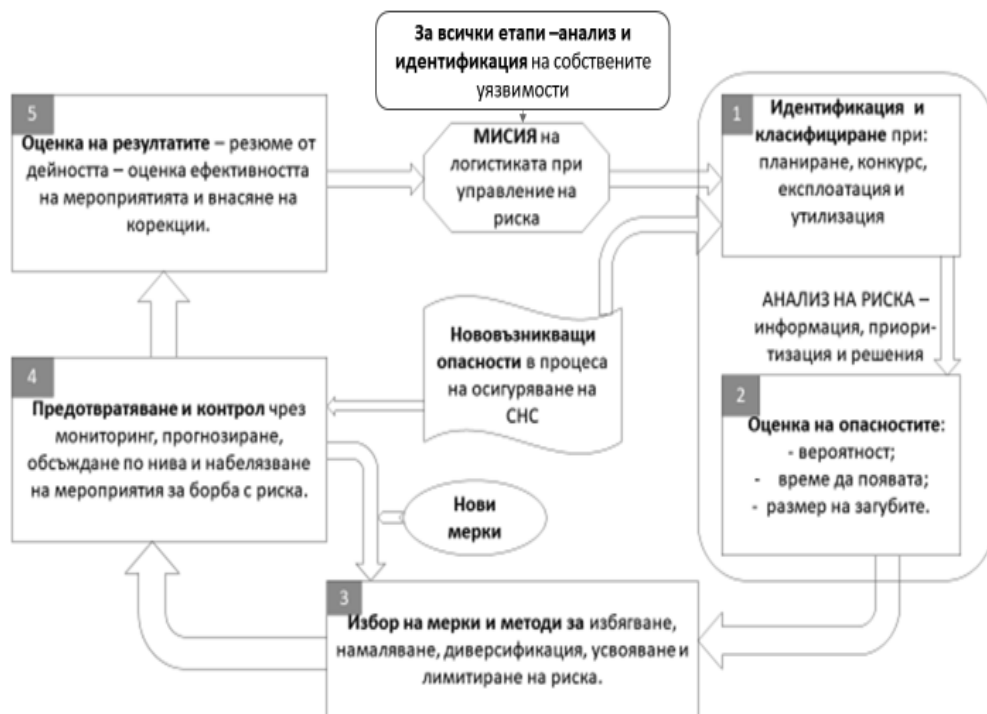
Този алгоритъм е на базата на интерпретация на петстепенния модел за планиране на операцията в Българската армия и „Наръчник FM 100 – 14“ – САЩ и адаптацията му към управление на риска в системата на логистиката от Системата за национална сигурност.

Следва разглеждането и анализирането на най-същественото от петте етапа за управление на риска, като ще опиша стъпките, които трябва да се предприемат по време на всеки от етапите. Управлението на риска в логистиката е процес на идентифициране и контролиране на опасностите, заплахите и рисковете с цел съхраняване на наличните ресурси и добиване на нови, генериращи по-големи възможности на Системата.

Решенията, свързани с управлението на риска, трябва да се основават на знания, налична информация, анализ и несъмненост в тяхната изпълнимост и положителна резултатност. Те не бива да се формират на базата на стари навици, шаблони и традиции. По време на този процес отговорните ръководители трябва да поддържат непрекъсната връзка с подчинени и началници, за да правят непрестанни анализи на новодобитата информация, защото вземането на решение как да се управлява рискът, е развитие сложно, превантивно, повтарящо се, а понякога и непрекъснато/безкрайно. Поради тази причина дейностите, които се извършват с цел управление на риска, са декомпозирани на етапи.

Първите два етап могат да се разглеждат като *анализ на риска*. Те обаче трябва да се предшестват изначално от един постоянен процес, също свързан с идентификацията, а именно – превантивно и постоянно изследване на наличните, собствените уязвимости. Според Юлий Георгиев [„Управление на риска в сигурността“] уязвимостта е видима слабост, незащитеност на обекта и системата срещу негативни въздействия с нежелани вредни последици. Нейната идентифи-

кация е доказателство, че системата изпитва недостиг на ресурси, в т.ч. и на способности за реакция при насочени въздействия срещу нея. Това в никакъв случай не означава, че този анализ е само превантивен, защото слабостите/уязвимостите съществуват във всеки един момент от управлението на риска в логистиката, така че този анализ присъства във всички етапи, посочени в горния алгоритъм.

Фигура 1. Алгоритъм за функциониране на Системата за управление на риска в логистиката на Системата за национална сигурност

Идентифицирането и квалифицирането на риска се извършват чрез качествен анализ – какви опасности, заплахи и рискове могат да се срещнат през всички стадии на осигуряването, а оценката на опасностите – чрез количествен анализ: какво и кога може да се очаква и в какви размери. Анализът на риска позволява вникване в ситуацията и дава възможности за планиране и изпълнение на многовариантно залагане на мерки срещу риска, чрез систематизиране и изследване на информацията, приоритизиране елементите на Системата, които подлежат на защита и вземане на правилните решения.

Следващите етапи се характеризират с привеждане в изпълнение на планираните мероприятия за управление на риска. Те позволяват балансирането на риска и разходите – икономически, политически, за околната среда, за съхраняване и повишаване възможностите на организацията. Тук е мястото, където се вземат мерки за предотвратяване на риска, оценка и намаляване на остатъчния

риск, преценка на резултатите от ефективността на изпълнените противорискови мероприятия и набелязване на промени с цел повишаване на резултатите, а също така и натрупване на статистическа информация за бъдещи анализи и прогнози.

Вече стана дума за уязвимостта и за това, че не можем да я отделим в отделен етап, защото тя присъства постоянно. Поради тази причина сега ще се спрем за кратко на **идентификацията на уязвимостта**.

Този компонент от управлението на риска се занимава с:

- анализ на собствените способности, при това „негативен“ анализ, с цел откриване на всички уязвими места на системата;
- класификация и приоритизация на всички идентифицирани слабости;
- определяне степента на уязвимост на елементите на логистичната система;
- определяне вероятността и времето за реализация на дадена слабост.

За да се минимизира негативното влияние на собствените уязвимости, трябва да се използва следният набор от мерки:

- превантивна идентификация с последващо отстраняване на слабостите още преди появата на риск;
- постоянно следене за отстраняването на разкритите слабости или за появата на нови с готовност за прилагане на предварително набелязани мерки;
- изготвяне на реални оценки за собствените способности и капацитет.

За изпреварване въздействията на уязвимостите е нужно:

- постигане на изпреварващи познания за вероятностите и условията, при които уязвимостите могат да се превърнат в заплаха или риск;
- моделиране на възможности за минимизиране вероятността рискът да се реализира;
- създаване и подготовка на аналитични звена за изследване на уязвимостите на всички нива и звена от организационната структура на логистиката.

Разглеждайки отделните етапи за управление на риска и отчитайки, че целеполагането е определящо, ще спазваме следната последователност:

- какво се изследва – опасностите или рисковете, които могат да настъпят;
- какво се прави – прилагани методи и мерки за борба срещу риска;
- какво трябва да се постигне – очаквани резултати, изводи и нови направления за работа.

Първи етап: Идентификация и класифициране на риска

На изследване подлежат вероятните заплахи и рискове при:

- планиране на потребностите и снабдяването;
- усвояването на доставените стоки и услуги, регламентираната експлоатация и тяхното съхраняване, ремонт и поддръжка;
- утилизацията на средства, обявени за брак, ненужни и излишни.

Мерки за недопускане или минимизиране на риска:

- организиране на съвместна планова дейност между елементите на интегрираната логистика на Системата за национална сигурност;
- проверка на наличностите с цел недопускане заявяване и закупуване на притежавани материални средства;
- разузнаване, оценка и анализ на пазара;
- изследване възможностите на изпълнителите с цел избор на оптимално най-изгодната доставка;
- определяне на партньори за снабдяване;
- разпространяване на наличната и анализирана информация до всички, имащи отношение към планирането и организирането на конкурси;
- идентифициране на нелоялни фирми и информиране за тях и техния начин на действие подчинените;
- запознаване на планиращите органи с ограниченията в бюджета, неговите възможности, начините на разплащане на стоките и услугите и други особености с цел включването ѝ в тръжните документи и недопускане водене на съдебни дела в ущърб на организацията в бъдеще;
- анализиране на складовата и друга инфраструктура;
- оценка на метеорологичните условия по места с цел недопускане съхраняване, влияещо се от тези условия;
- вземане на всички превантивни мерки за опазване здравето на личния състав от Системата.

Всички изследвания и дейности трябва да доведат до:

- своевременно идентифициране на често променящи се и нарастващи рискове на пазара и в икономиката на страната и Системата;
- заделяне на достатъчно време за идентифициране на рисковете и проиграването на различни варианти за минимизирането им;
- оценка на взетите решения и техния вероятен отзвук сред населението с цел своевременното им разяснения.

Достигането на способност от всички участници в системата за управление на риска своевременно да го идентифицират е ключът към изпълнение на решаваните задачи с цел разкриване на всички или поне максимален брой от потенциалните заплахи и рискове.

Втори етап: Оценка на опасностите

Този етап изследва и анализира риска за оценяването му и оценка на остатъчния риск за логистиката, причинен от опасностите, които не могат да се преодолеят.

Мероприятия при оценка на опасностите:

- планиране и регламентиране оценката на опасностите и свеждането им обратно във веригата при ново разкриване за анализиране;
- оценка на възможни вреди и конфликти при провеждане на логистични операции върху околната среда и населението с цел тяхното недопускане;

- определяне нивото на вероятност за поява на заплаха и нейното превръщане в риск, а именно – често, вероятно, от време на време, рядко, много рядко;
- практически прилагане на тези степени с цел определяне на евентуалния момент за появата на риска и набелязване на мерки за предотвратяването му;
- изготвяне на разчети и методики за определяне размера на загубите и местата, където могат да се случат;
- на основание горепосочените методики и вероятността за появата на даден риск – превантивна подготовка на мерки за минимизиране на последиците;
- организиране на дейностите, свързани със съхранението, експлоатацията, поддръжката и ремонта на въоръжението, техниката и другите ресурси съгласно регламентиращите документи за недопускане наранявания и заболяване на личния състав, повреди и загуби на оборудване и ресурси и увреждане на околната среда;
- предварителна класификация на размера на непреодолимите вероятни загуби с цел планиране допълнителен ресурс за провеждане на дадена дейност. Могат да се дефинират различен брой степени за размера на загубите съобразно възможните последици („Управление на риска. Методи за оценяване на риска (IEC/ISO 31010:2009). Risk management-Risk assessment techniques) : катастрофални – провал изпълнението на задачата, неприемливи загуби и вреди; тежки – сериозно намаляване на възможностите, значителни увреждания и косвени поражения; средни – намаляване на възможностите, умерени нарушения по оборудването и ресурсите, малки нарушения по околната среда; леки – почти липса на въздействие върху възможностите, малки повреди по оборудването и околната среда и минимални. Правилното определяне на загубите ще е от голяма помощ за планиращите органи и организации, които, използвайки тази и натрупаната във времето подобна информация, ще планират достатъчен ресурс, осигуряващ непрекъснатата дейност на Системата;
- изучаване на минали събития и натрупана информация, свързани с поява на риск, техния анализ и подготовка на ролеви игри за повишаване възможностите на участниците за вярна преценка на вероятността за поява на риск, времето за това и размера на загубите от него;
- набелязване на време и срокове за непрекъснато обсъждане и преценка на събития, обвързани с управлението на риска в логистиката;
- изготвяне на стандартизирани матрици, които да подпомогнат предварителната оценка на риска.

Отчитайки, че рискът е шанс за опасност или негативни последици за логистичните процеси, този етап е предназначен да определи неговият характер и неговите характеристики с цел предотвратяването му и набелязване на мерки за ликвидиране на последиците, които не могат да бъдат осуетени. Това става чрез съпоставяне на вероятността да се случи даден риск и последиците от това събитие. За целта можем да дефинираме следните степени на получаващия се риск – неголяма, средна и голяма.

Трети етап: Избор на мерки и методи за борба с риска

Управлението на риска в логистиката е дейност на ръководните органи за вземането на решения в обстановка на несигурност – недостиг на информация, нови реалности и високи изисквания. Нужно е тези неопределености да се анализират преди и в началото на процеса, за да се набележат следните основни предпазни мерки:

- анализиране на възможните рискове и причините за тяхното появяване с цел набелязване на мерки, отстраняващи риска;
- изготвяне на програми и разчети за обучение на всички участници в управлението на риска за осигуряване изпълнението на взетите решения;
- осъществяване на благоприятен предварителен контрол, целящ оказване помощ на идентифициращите и управляващи риска;
- прилагане на мерки и методи за избягване на риска или неговото отстраняване чрез изолиране причините за появата му;
- намиране и прилагане на различни защити и мерки, водещи до разсейването му или намаляване на загубите при настъпване на риск;
- предварително застраховане на различни сделки, дейности и собственост за недопускане на загуби при снабдяване на Системата;
- извършване на точни разчети на съотношението между инвестициите и вероятните загуби с намерение да се определи възможността за усвояване/приемане на риска;
- включване на други участници в процеса на осигуряване с цел разпределение на риска, т.е. неговото прехвърляне/диверсификация;
- определяне горната граница на разходите за всяка логистична операция – лимитиране на риска, за недопускане неправомерни преразходи;
- авансово изготвяне, утвърждаване и свеждане до изпълнителите на критерии за планираните и прилаганите мерки – съответствие, осъществимост и приемливост, които да помогнат за правилния избор и решение;
- определяне на подготвени участници за идентифициране на риска, осигуряването им с необходимите оборудвания, информация, статистически данни и анализи;
- изготвяне и изучаване на регламенти, конкретизиращи процедурите за прилагане на дадени мерки;
- осъществяване на различни видове контакти с държавни и други организации с цел добиване на необходимата информация за състоянието на пазара;
- разработка и прилагане на система за предупреждение при идентифициране или проявление на заплахи и рискове;
- определяне кой, какво, къде, кога и как да определя и прилага дадена мярка;
- стремеж към изготвяне на документация с дълговременна валидност, даваща възможност за пълноценното ѝ усвояване;
- определяне на вероятния остатъчен риск при дадена дейност и ако той е неприемлив, набелязване и прилагане на допълнителни мерки, целящи

довеждането му до допустимо ниво, като при изследване на няколко риска това ниво се равнява по най-високия;

- предварително сравняване на риска и очакваните резултати с цел изготвяне на реалистична преценка дали той е оправдан, ако не е – нови профилактики, контрол, модифициране, отхвърляне на мерки до момента, докато рискът стане разумен;
- конкретизиране какъв риск и на кого може да се делегира за недопускане неоправдано превишаване на възможностите, водещи до вреди.

Това е етапът, в който професионализмът, лоялността, честността и подготовката на логистиките имат най-съществена роля. Тук е мястото, където се изковава сполуката или несполуката в борбата срещу риска и неговото управление в системата за логистика на Системата за национална сигурност.

Четвърти етап: Предотвратяване и контрол на риска

Контролът тук има място и като предварително мероприятие при предотвратяването на риска, и като последващо с цел уточняване степента на изпълнение на поставените антирискови задачи, но най-вече като постоянна дейност, съпътстваща целия процес, обвързан с управлението на риска в логистиката за недопускането или минимизирането на риска. Поради тази причина изследването на провежданите контролни дейности е от съществено значение за недопускането на риска и свеждане до минимум на вероятните вреди или на остатъчния риск. В тази връзка могат да бъдат планирани и осъществени следните мерки:

- организиране на взаимодействието със старшата инстанция, подчинените и партньорите с цел недопускане дублиращи контролни дейности, прекъсване на информационния поток и вземане на правилните решения;
- координация и комуникация с граждански и други организации, участници в процеса на осигуряване на Системата за национална сигурност или с възможности за оказване на влияние върху него;
- постоянни инспекции на подготовката и ролевите тренировки с личния състав, натоварен с контролни функции в борбата срещу риска с цел недопускане на пропуски в тяхното провеждане, влияещи на логистиката;
- постоянно следене на промените в потребностите на организацията, измененията на пазара и запознаване на участниците с тях и с произтичащите задачи;
- избор на подготвени и знаещи „контрольори“ или всеобхватна подготовка на новоназначени с включени различни практически занятия;
- създаване на звена за прогнози, набелязващи тенденции и действия на пазара, които трябва да се следят с цел достигане най-изгодни показатели при осъществяване на дадена снабдителна дейност;
- осигуряване на групите за контрол с необходимата техника и съвременни програми за тях, осигуряващи достъп до потребната информация;
- недопускане отпускане, самодоволство, занижаване на критериите и спад в дисциплинарната практика на участниците в контрола на определен процес;

- определяне, осигуряване и заделяне на резервен (или друг) паричен фонд, позволяващ недопускане на новопоявяващ се или непредвиден риск чрез неговото „финансиране“ или за застраховане на някои от стъпките на снабдяване.

Контролът на всяка една дейност е от съществена важност за нейната реализация, а при управлението на риска в системата на логистиката е от първостепенно значение. Това се основава на факта, че осигуряващият процес на Системата за национална сигурност е дело, изискващо значителен финансов ресурс, и допускане евентуални рисковете да оскъпят, затруднят или сринат снабдяването е немислимо.

Пети етап: Оценка на резултатите

При приключване изпълнението на горепосочения алгоритъм или по време на неговото развитие при нужда се изготвя доклад-анализ за резултатите от планираните и проведените мероприятия за създаване на фонд от информация, целящ натрупване на опит и даване на примерни, но не рутинни, решения при същите или подобни рискове в бъдеще. За реализацията на този етап е наложително прилагането на някои от следните мерки:

- обобщаване и квалифициране на придобитите знания и опит с цел постигнатите положителни достижения да се съхранят, използват и доразвиват в бъдещите дейности, свързани с управлението на риска;
- да се популяризират добрите политики и практики, така че да са от полза за всички елементи на системата за сигурност в процеса на тяхното осигуряване;
- да се подготвят аналитични материали, вследствие на оценката, които да спомагат точното определяне нивото на допустимия остатъчен риск;
- да се изготви методика за оценка на резултатите от приложените мерки за идентифициране, ликвидиране и минимизиране на риска;
- да се изработи система за оценка на ефективното въвеждане, прилагане и изпълнение на определените мерки;
- да се изготви помагало за анализ и реалистично охарактеризиране на риска при неговото идентифициране, определяне вероятността и тежестта на вероятните загуби с цел недопускане пропадане на системата за снабдяване;
- натрупване на статистика и анализи за предприети неефективни мерки, придружени с изследвания на причините за тяхното допускане;
- определяне на правила за промяна на предприетите мерки – кога, защо и как?

Същността на етапа оценка на резултатите се заключава в популяризиране на сполучливо избраните и приложени мерки с цел тяхното бъдещо прилагане и оценка на несполучливите за вземане на правилни решения за тяхното коригиране. И в двата случая трябва да се изготвят подходящи регламенти, описващи и характеризиращи тези дейности.

Не трябва да се спираме само на негативите от риска, а да обръщаме същото внимание и на неговите позитиви, защото той сам по себе си може да съдържа и

възможни позитиви, които да генерират нови способности. Те трябва точно да се идентифицират и използват.

Така изготвеният алгоритъм на Системата за управление на риска в логистиката на Системата за национална сигурност доказва, че управлението на риска е процес непрекъснат, защото той съществува преди ние да започнем развитието на стремежа си към неговото управление при решаването на поставена задача, свързана със снабдяването на организация, така и след нейното изпълнение и преминава към всяка следваща мисия. Той се явява неразделна част от логистичното планиране на Системата, като за неговото построяване и осъществяване се изискват кадри с добра преценка и интуитивен анализ, изграден върху много знания, опит, увереност и ясна представа за действителността.

АЛГОРИТЪМ ЗА ВЗЕМАНЕ НА РЕШЕНИЕ ЗА УПРАВЛЕНИЕТО НА РИСКА В СИСТЕМАТА ЗА ЛОГИСТИКАТА НА СИСТЕМАТА ЗА НАЦИОНАЛНА СИГУРНОСТ НА РЕПУБЛИКА БЪЛГАРИЯ

инж. Володя Йорданов Цветанов
УниБИТ, София, Република България

Резюме: Алгоритъмът за вземане на решение за управлението на риска в системата за логистиката на Системата за национална сигурност на Република България е изготвен с цел канализиране и облекчаване работата на логистиците от различните елементи на системата по идентифициране, оценка и приоритизиране на рисковете в логистиката, които на базата на различни анализи, статистически данни и притежавания опит да предложат мерки, организират и проведат тяхното изпълнение с цел минимизиране на риска и ликвидиране последствията от нанесената от него вреда, т.е. управлението му.

Ключови думи: управление, риск, логистика, система, национална сигурност.

ALGORITHM FOR DECISION MAKING FOR RISK MANAGEMENT IN THE LOGISTICS SYSTEM OF THE NATIONAL SECURITY SYSTEM OF THE REPUBLIC OF BULGARIA

Volodya Yordanov Tsvetanov
ULSIT, Sofia, Republic of Bulgaria

Summary: The decision-making algorithm for risk management in the logistics system of the National Security System of the Republic of Bulgaria is designed to channel and facilitate the work of logistics from the various elements of the system to identify, assess and prioritize risks in logistics, which on the basis of various analyzes, statistical data and the possessed experience to propose measures, organize and carry out their implementation in order to minimize the risk and eliminate the consequences of the damage caused by it, it is management.

Keywords: management, risk, logistics, system, national security.

ИНСТИТУЦИОНАЛНИ ПРОБЛЕМИ ПРИ ПРОТИВОДЕЙСТВИЕТО НА ОРГАНИЗИРАНАТА ПРЕСТЪПНОСТ В РЕПУБЛИКА БЪЛГАРИЯ

доц. д.н. Драгомир Кръстев
ВСУ „Черноризец Храбър“

Организираната престъпност се превърна в един от най-опасните фактори в българското общество. Тя нанася огромни вреди на държавата и гражданите. Организираният престъпен свят влияе върху всички области на обществения живот, в т.ч. и върху вземането на политически решения.

Концепцията за организираната престъпност възниква през миналия век, като дефинициите се различават при отделните изследователи и притежават различни елементи и характеристики. Основната дискусия в САЩ и Европа е дали определението за организирана престъпност трябва да гравитира около дейността и/или около това, че се касае за група хора, занимаващи се с извършване на престъпления¹. Според Паоли и Фижно става въпрос или за предоставяне на незаконни услуги и стоки, или за криминална организация, разбрана като значимо предприятие, заето преимуществено с незаконна дейност, с добре дефинирана колективна идентичност и разпределение на задачите между членовете му. От средата на 70-те години на XX в. второто становище става доминиращо. Така в съвременната правна наука организираната престъпност се възприема като организационен модел, чрез който се извършва незаконна дейност, а не като самата незаконна дейност. Според Манчо Манев организираната престъпност е: „... форма на търговска дейност, осъществявана с противоправни средства, с използване на заплахата и физическа сила, изнудване, корупция, шантаж и други методи на принуда, а също и чрез привличане на забранени стоки и услуги“². Според друго работно понятие това е: „груповата престъпност, която е в симбиоза с официалните власти, има признаци на висока степен на организираност, професионализъм и конспирация и се осъществява с цел бързо и лесно забогатяване, придобиване на бързи и лесни пари“.

Владко Иванов определя трансграничната организирана престъпност като

¹ Коларов, Т. Съдебно сътрудничество между държавите – членки на Европейския съюз, в борбата с трансграничната организирана престъпност. София, 2012, с. 14.

² Манев, М. и колектив. Национална и международна сигурност. София, 2005, с. 131.

„всеки опит или довършено деяние за прехвърляне на лица и групи от лица, превозни, въздухоплавателни или плавателни средства, стоки или осъществяване на услуги през държавната граница, законите и обектите, подлежащи на граничен контрол в нарушение на законодателството на поне една от страните по дестинацията“³.

Никола Филчев определя организираната престъпност като: *„система от престъпления, които се извършват предимно в икономиката. Основна цел на тази престъпност е извличането на имуществена облага. Организираната престъпна дейност се извършва от устойчиви престъпни групи, обединени за продължителна дейност в икономиката с користна цел, които се отличават с йерархично устройство и разпределение на функциите между съучастниците“⁴.*

В началото на XXI в. като най-възприета дефиниция се очертава тази от Конвенцията на ООН срещу транснационалната организирана престъпност (Конвенция от Палермо) от 15 ноември 2000 г. Според чл. 2 от нея организирана престъпна група означава: *„структурирана група от три или повече лица, която съществува за определен период от време и действа съгласувано с цел извършване на едно или повече тежки престъпления, с цел получаването, пряко или косвено на финансова или друга материална облага“⁵.*

Българското наказателно право отива по-далеч от изискванията на Конвенцията. В чл. 93, т. 20 НК организираната престъпна група изисква участието на три или повече лица, с цел да вършат съгласувано в страната или чужбина всякакви престъпления, наказуеми с повече от три години лишаване от свобода⁶. Не се изисква участниците в групата да преследват имотна облага, макар че на практика това е най-честият случай. В чл. 321 НК е инкриминирано образуването, ръководенето и членуването в такава организирана престъпна група. Предвиден е тежко квалифициран състав на това престъпление, когато групата е въоръжена, създадена с користна цел или с цел да върши някои конкретно посочени в НК престъпления. Самото участие в организирана престъпна група е престъпление. Ако лицето извърши и други престъпления, свързани с членството му в групата – убийства, изнудвания, грабежи, наркотрафик, то ще отговаря в условията на съвкупност⁷.

Организираната престъпна дейност обикновено се осъществява тайно от група лица в конспиративна форма. Поради това разследването трябва също да е тайно, да отговаря на характера и формите на разследваната престъпна дейност. Това означава при разследване на проявите на организираната престъпност да се използват технически средства за персонален контрол (подслушване, проследяване и т.н.); да се внедряват тайни агенти в престъпните групи; да се улесни

³ Иванов, Вл. Охраната на държавните граници и новият световен ред. София, 2005, с. 76.

⁴ Филчев, Н. Лекции по наказателно право. София, 2015, с. 235.

⁵ Коларов, Т. Съдебно сътрудничество между държавите – членки на Европейския съюз, в борбата с трансграничната организирана престъпност. София, 2012, с. 15.

⁶ Пушкарова, И. Форми на организирана престъпна дейност по Наказателния кодекс на Република България. София, 2011, с. 54.

⁷ Паунова, Л. Пл. Дацов. Организирана престъпна група. София, 2010, с. 73.

разкриването на банковата тайна; да се предвидят поощрителни форми за информаторите; да се подобри обменът на информация между правозащитните агенции и т.н.⁸

Процесите, свързани с противодействието на организираната престъпност, оказват пряко влияние върху прокуратурата не толкова по отношение на нейните правомощия, колкото върху вътрешноструктурната ѝ организация. В периода 2002–2015 г. прокуратурата претърпява няколко поредни трансформации. От 2006 г. в нея се обособяват специализирани отдели, чиято роля е да упражняват ръководство и надзор за законност при работата по преписки и досъдебни производства, образувани за престъпни деяния, извършени от организирани престъпни групи. До 2008 г. критерият за определяне на престъпленията, за чието разследване трябва да има надзор, е правната квалификация и тежестта на извършеното престъпление, а по-късно маркер са лицата и организирани престъпни групи. Втората (предприета от прокуратурата) инициатива, насочена към повишаване на ефективността на нейните действия спрямо организираната престъпност, е въвеждането на т.нар. специален надзор. Това е форма на засилен прокурорски надзор, който се осъществява от наблюдаващите прокурори (горестоящите) и административните ръководители с цел повишаване на ефективността на ръководството и надзора за успешното приключване и решаване на делата по същество за дела от особен обществен интерес. В тази категория влизат и делата за организирана престъпност (поръчкови убийства, особено тежки престъпления против личността, митническа контрабанда, незаконен трафик на хора, наркотици и др.). Последната промяна е свързана със съставянето през 2009 г. на специализирани междуведомствени екипи между прокуратурата, МВР и ДАНС за разследване на дела за организирана престъпност. Тази стъпка е окачествена като изцяло положителна и донякъде осъществява плавния преход към конституирането през 2012 г. на специализирана прокуратура за дела за организирана престъпност.

Специализираното звено в МВР за борба с организираната престъпност е една от най-старите специализирани институции за разследване на този тип престъпност, като от 1991 г., когато възниква, до днес претърпява редица промени както по отношение на наименованието си, така и спрямо подчинеността си и основните задачи. Възниква като информационна структура, но през 1997 г. придобива и разследващи правомощия. През годините мястото на службата често пъти се променя, като при измененията се наблюдава взаимовръзка между тях и смяната на политическите мнозинства. В процеса на всичките тези изменения обаче не се изяснява един основен институционален въпрос, а именно каква служба всъщност трябва да е ГДБОП и с какъв характер. Честата институционална промяна свидетелства за липсата на конкретизирана визия за институционалното ѝ изграждане. В своя зародиш тя изглежда замислена като специална оперативна служба, която да работи по сложните казуси в тясно сътрудничество с останалите разследващи и разузнавателни структури. Дали липсата на стратегия, или умишлени политически действия я превръщат в дублираща други структури. Неясно

⁸ Минева, Ст. „Значението на правото на личен живот и неприкосновеност на личността в информационното общество“. Научен алманах ВСУ „Черноризец Храбър“. Юридически науки и обществена сигурност, 2018, с. 108, ISSN 1313-7263.

формулираните цели и постоянните институционални сътресения неминуемо оказват влияние върху ефективността ѝ.

Две други специализирани институции, възникнали в отговор на очакванията за повече резултатност в борбата с организираната престъпност са Държавна агенция „Национална сигурност“ (ДАНС) и Центърът за превенция и противодействие на корупцията и организираната престъпност (ЦППКОП).

ДАНС е разглеждана, защото в процеса на създаването ѝ през 2007 г. е представена пред българската и европейската общественост като институционалния отговор на неефективността в справянето с организирания криминалитет. Създадена е като механичен сбор на три дотогава съществуващи институции – НСС (което за целта е извадено от МВР), военното контраразузнаване и финансовото разузнаване. В резултат на липсата на предварително разработена стратегия и съдържателен дебат, причините за нейното възникване са съсредоточени много повече върху политическите аспекти, отколкото върху институционалните. Появата ѝ се интерпретира като средство за отнемане на власт от една институция и наслагването ѝ към друга в резултат на вътрешни политически противоречия.

В периода 2008–2014 г. тя претърпява няколко поредни трансформации.

Организираната престъпност ту бива вкарвана (2008–2009 и 2013–2014 г.), ту изваждана от функционалния ѝ мандат (2009–2013 и след 2014 г.). В началото е създадена като комбинация от контраразузнавателни и разследващи правомощия, което придава хибридна природа на институционалния ѝ образ и затруднява ефективността на действията ѝ. Впоследствие (през 2009 г.) тя се превръща в строго контраразузнавателна агенция, докато с промяната на политическото мнозинство през 2013 г. разследващите функции отново ѝ се връщат (ГДБОП се влива в ДАНС).

Двойственият образ на агенцията (в периодите, в които тя съвместява едновременно разузнавателни и разследващи правомощия) е съществена пречка за постигането на видими резултати. Хибридността не позволява да се идентифицира ясна цел, а при неясно формулирани цели трудно се конкретизират и функциите на съответната структура. В този смисъл превръщането на агенцията от 2014 г. насам в строго контраразузнавателна институция е положителна стъпка. Остава логически неизяснено и недостатъчно аргументирано защо в определени периоди организираната престъпност влиза в мандата на агенцията. Честото реструктуриране обаче е процес, който влияе негативно върху институционалното изграждане на агенцията. Тя е принудена да изпада в постоянен процес на функционална адаптация, което създава интензивен вътрешноинституционален сблъсък, който оказва влияние едновременно върху няколко измерения – не само върху самата агенция, но и върху останалите институции, с които тя си взаимодейства.

ЦКППОП възниква през 2010 г. с постановление на МС като следствие от приетите през 2009 и 2010 г. Интегрирана стратегия за борба с организираната престъпност и корупцията и План за действие за превенция и противодействие на организираната престъпност. Изграждането му като аналитична структура с превантивни правомощия е оценено положително, защото през последните години политиките за противодействие на организираната престъпност имат пре-

димно репресивен характер⁹. При конституирането българските власти използват директен институционален трансфер – центърът възниква по идея на германски експерт (в Устройствения правилник на Центъра е посочено, че той прилага Комплексния модел за противодействие на корупцията и организираната престъпност БОРКОР, ... чрез използване на утвърдените стандарти на Федерална република Германия). Това е разгледано като риск от възникване на сблъсък между формалните правила и институционалната култура. Като слабост се изтъква липсата на солидна законова основа (изграден е на базата на ПМС), както и на механизъм и достатъчно гаранции, които да осигуряват ефективното използване на конкретните резултати от дейността на Центъра. Въпреки наличието на предварително приета стратегия необходимостта от появата на тази структура остава недоказана. При все че функциите му са ясно очертани, обществените очаквания към неговата дейност са противоречиви, наблюдава се и критично отношение на медиите към него. Трудното му прохождение, липсата на конкретни резултати в сферата, в която интервенира, са причина създаването му да се преосмисли. Всички тези факти оказват влияние върху постигането на ефективен резултат. Към настоящия момент центърът се вля в КПКОНПИ.

Понятието *организирана престъпност* притежава силата да провокира различен вид изследвания, да изпълва медийното пространство, да е в центъра на вниманието на държавните стратегически и политически програми. Но то е в състояние да прави и още по-съществени за държавното управление неща, а именно да оправдае формулирането на определен тип политика. В този смисъл организираната престъпност се е превърнала едновременно в едно изключително влиятелно функционално явление и понятие. Тя е някакъв вид мощна политическа формула за осъществяване на законодателни и институционални политики.

На фона на тази констатация и в обобщение на изложеното в доклада могат да бъдат направени следните няколко извода.

На първо място, опитът да си изясним същността на организираната престъпност като явление ни отвежда към неговата сложност, вследствие на която се сблъскваме със съществена понятийна неяснота. Организираната престъпност е обект на безкраен стремеж към намиране на точно и универсално определение, поради което в законодателното и академичното пространство възникват множество различни дефиниции. Оказва се обаче, че този устрем към универсалност е по-скоро обструкция и пречи на властите да открият най-адекватните инструментариуми за противодействието на това явление. Това е така, защото всяко дефиниране на организираната престъпност следва да се разглежда контекстуално, следвайки онези исторически и културни белези, които всяка държава смята за най-специфични.

Сложността на проблема произтича от факта, че от една страна, сме изправени пред едно понятие, върху което се наслагват различни значения, а от друга – се появява необходимостта от това явлението да бъде вкарано в конкретни правни

---

⁹ Минева, Ст. Динамиката в регулациите на превенцията на изпиране на пари и финансиране на тероризма – подронване на доверието в държавната власт“. Научен алманах. ВСУ „Черноризец Храбър“. Юридически науки и обществена сигурност, 2019, с. 110, ISSN 1313-7263.

рамки. Именно този сблъсък е причина за появата на критично отношение към него и опитите за заместването на това понятие с по-удачни и улесняващи действията на властите определения.

Второ, наблюдава се липса на достатъчна обвързаност на понятието *организирана престъпност* с формулирането на определен тип политики. В периода от 2002–2015 г. в България функционират шест специализирани институции за противодействие на организираната престъпност, като пет от тях възникват в периода 2008–2012 г. Основна характеристика на тези институционални политики е, че те са предимно наказателни и рядко наблягат на превантивните елементи. Значимостта на явлениято *организирана престъпност* проличава в процеса на изграждането на държавните политики в България – в стремежа си да подпомогне решаването на проблема с този тип престъпност българският законодател прибегва до интензивна институционална креативност, създавайки все нови и нови институции. Изграждането на изцяло нова структура изглежда *a priori* атрактивна идея. Практиката обаче показва, че понятийните дефицити и недостатъчното изясняване на специфичните характеристики на организираната престъпност на държавно ниво у нас директно рефлектират върху институционалния образ на тези новосъздадени институции.

Наличието на тази неяснота ограничава действията на трите власти. Слабост на политиките е, че понякога се осъществяват при липса на предварително заложена генерална визия и институционална концепция.

Трето, ЕК е основен фактор при определянето на институционалната картина по противодействие на организираната престъпност в България. Повечето от институциите, възникнали в правното пространство у нас, са следствие на препоръки от мониторинговите доклади и са в отговор на отправени в тях критики. Вследствие на това обаче институционалната промяна се осъществява „на парче“ и не следва предварително очертана генерална концептуална линия, като по този начин не се отчита дългосрочният ефект от тяхното приемане.

Често пъти, в приобщаността да се регистрира напредък, се пропуска фазата по изясняване на основните и специфични проблеми, които трябва да решат институционалните промени. В някои случаи идентифицираните дефицити са и с доста противоречив характер. Този факт също е причина за недостатъчната ефективност на провежданите институционални политики.

Четвърто, наблюдава се липса на последователност на институционалната промяна. От една страна, сме изправени пред изключително честа смяна на институционалния дизайн, но от друга – този процес не следва една постоянна логика и визия. Т.е. наблюдава се прекомерна институционална непоследователност, която рефлектира върху ефективното функциониране на съответните институции.

Пето, като следствие от гореизложеното, честата институционална промяна не позволява да се конкретизират и очертаят целите и функциите на съответните институции. Често пъти се наблюдава дублиране на правомощия и недотам добро взаимодействие между тези структури. Това е предпоставка за неефективността в приложението на правомощията им.

Шесто, понятието *организирана престъпност* оказва директно влияние върху определянето на предметната компетентност на изследваните институции.

Подходът на законодателя спрямо отделните структури е различен. В някои случаи за определяне на сферите на действие се използва по-широкото разбиране за организирана престъпност.

По-честа е практиката, според която мандатът на институциите се дефинира през тясното виждане за организирана престъпна група. Подходът на законодателя е разбираем, доколкото това е общоприет и функционален критерий за разпределяне на дела към специализираните институции. Вследствие на него обаче те се сдобиват с широкообхватна предметна компетентност, която ги принуждава да се занимават с по-голям обем дела и не могат да концентрират действията си върху по-значимите казуси.

Седмо, от гледна точка на историческото развитие и ако използваме като критерии за ефективност процеса на конституиране на конкретни институционални механизми за противодействие на организираната престъпност, следва да приемем, че оценката на ефективността на националните политики е по-скоро положителна.

Анализът на статистическите данни, предоставяни в годишните отчети на специализираните институции за противодействие на организираната престъпност, също бележат положителна тенденция – броят на идентифицираните организирани престъпни групи нараства, увеличава се и броят на повдигнатите обвинения по дела за организирана престъпност, присъдите също са повече, количеството на конфискуваното престъпно имущество се увеличава през последните години. Тук обаче следва отново да направим връзка между явлението *организирана престъпност*, неговите нормативни определения и влиянието, което те оказват върху отчитането на ефективността на институционалните политики. Поради присъствието в правния свят на понятието *ОПГ*, институциите са принудени да използват в представянето на резултатите от дейността си основно количествени критерии, засягащи различни по обхват и по дейност ОПГ. А както отбелязах, добре е да има по-ясен фокус върху характерните за България тежки престъпления, подкопаващи принципите на самата държавност. В този смисъл са важни и качествените критерии за отчитане на ефективността на политиките в борбата с организираната престъпност. Такива обаче няма и това внася съмнение в направения по-горе извод на базата на количествените критерии, че ефективността на политиките се повишава.

Недостатъчната понятийна определеност относно организираната престъпност повдига въпроса по какъв начин на фона на това неизбистрено съдържание институционалната реалност може да функционира ефективно? Т.е. възниква питането относно това как следва да се мисли и възприема организираната престъпност, така че да подпомогне адекватното формулиране на институционалните политики. Ако се опитаме да намерим съответстваща на българската действителност дефиниция за организирана престъпност, рискуваме да попаднем в порочния кръг, в който, намирайки я, ще обогатим академичната общност с поредната дефиниция за това явление. В даден момент е възможно да се окаже, че и тя съдържа дефицити и отново ще изникне необходимостта от преосмислянето ѝ.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Иванов, Вл. Охраната на държавните граници и новият световен ред. София, 2005.
2. Коларов, Т. Съдебно сътрудничество между държавите – членки на Европейския съюз, в борбата с трансграничната организирана престъпност. София, 2012.
3. Манев, М. и колектив. Национална и международна сигурност. София, 2005.
4. Минева, Ст. Динамиката в регулациите на превенцията на изпиране на пари и финансиране на тероризма – подронване на доверието в държавната власт“. Научен алманах ВСУ „Черноризец Храбър“. Юридически науки и обществена сигурност, 2019, с. 110, ISSN 1313-7263.
5. Минева, Ст. „Значението на правото на личен живот и неприкосновеност на личността в информационното общество“. Научен алманах ВСУ „Черноризец Храбър“. Юридически науки и обществена сигурност, 2018, с. 108, ISSN 1313-7263.
6. Паунова, Л., Пл. Дацов. Организирана престъпна група. София, 2010.
7. Пушкарлова, И. Форми на организирана престъпна дейност по Наказателния кодекс на Република България. София, 2011.

ИНСТИТУЦИОНАЛНИ ПРОБЛЕМИ ПРИ ПРОТИВОДЕЙСТВИЕТО НА ОРГАНИЗИРАНАТА ПРЕСТЪПНОСТ В РЕПУБЛИКА БЪЛГАРИЯ

*доц. д.н. Драгомир Кръстев
ВСУ „Черноризец Храбър“*

Резюме: Организираната престъпност се превърна в един от най-опасните фактори в българското общество. Нанася огромни щети на държавата и гражданите. Организираният престъпен свят влияе върху всички сфери на обществения живот, включително и за вземане на политически решения. Концепцията за организираната престъпност има силата да провокира различни видове изследвания, да запълва медийното пространство, да бъде в центъра на вниманието на държавните стратегически и политически програми. Но също така е в състояние да направи неща, които са още по-важни за правителството, а именно да оправдае формулирането на определен тип политика.

Ключови думи: организирана престъпност, наказателно право, служби за сигурност и вътрешен ред.

INSTITUTIONAL PROBLEMS IN COUNTERING ORGANIZED CRIME IN THE REPUBLIC OF BULGARIA

assoc. prof. Dragomir Krastev
VFU „Chernorizets Hrabar“

Summary: crime has become one of the most dangerous factors in Bulgarian society. It causes enormous damage to the state and citizens. The organized criminal world influences all areas of public life, incl. and on political decision-making. The concept of organized crime has the power to provoke different types of research, to fill the media space, to be the center of attention of state strategic and political programs. But it is also able to do things that are even more important for government, namely to justify the formulation of a certain type of policy.

Keywords: organized crime, penal law, internal affairs agencies.

НЯКОИ ФРАГМЕНТИ НА СЪВРЕМЕННИЯ СБЛЪСЪК МЕЖДУ РАЗУЗНАВАНИЯТА

проф. д-р Валери Христов
Филиал Смолян на ВСУ „Черноризец Храбър“

В днешно време средата за сигурност в глобален, континентален, регионален план и мащабен многопластов контекст се характеризира с повишена интензивност, загадъчна неопределеност и асиметрична постоянна променливост.

Не случайно в съдържанието на Актуализираната стратегия за национална сигурност на Република България е отделено специално място върху преценката на актуалното положение на средата за сигурност в съвременната реалност. Посочено е, че се наблюдава трайна тенденция към повишаване на общата несигурност в международен аспект, задълбочаване на процесите на дестабилизация в Черноморския регион и Източното Средиземноморие и на кризите с икономическа значимост, нарастват в световен мащаб рисковете от извършване на терористични актове. Продължаващите миграционни и бежански процеси и натиск създават нови предизвикателства пред сигурността. Кризисните процеси в Близкия изток, Африка и някои страни от Централна Азия и Латинска Америка наред с влошаващите се икономически и хуманитарни бедствия оформят огромна зона на нестабилност в глобален и регионален план [1].

На годишната мирна конференция на световните лидери, състояла се през февруари 2020 г. в Мюнхен, ФР Германия се отбелязва, че перспективите за сигурност в света са разклатени – тази тенденция продължава през последните години. Светът като цяло и „западните страни“ не са сигурни в своите ценности и стратегическа ориентация. Световната конкуренция между икономическата и политическата система се разраства. Русия е многогодишен източник на безпокойство за европейските стратегии. Европа е разделена между нейния импулс да поддържа диалог с „големия съсед“ и своята предпазливост към стратегическите цели на Москва [11].

Предизвикателствата пред сигурността в глобален и регионален мащаб продължават да имат разнороден, често асиметричен характер и са трудно предсказуеми. Задълбоченият анализ показва, че тенденциите в средата за сигурност очертават неопределени състояния и предвиждания, че в бъдеще може да възникнат

и развият нови конфликти и кризисни ситуации в различни части на света, което ще налага рисковете и заплахите за националната сигурност да бъдат посрещани извън територията на защитаващата се страна, като част от съюзните усилия на страните от Северноатлантическия алианс НАТО и Европейския съюз [1].

Емблематично е мнението и на шефа на Международния валутен фонд г-жа, Кристилина Георгиева, която споделя в свое оповестено интервю, че политиките да се готвят за сътресения в света. Живеем в свят, който все повече е подложен на различни сътресения. Политиките трябва да свикнат да са подготвени да вземат мерки за превенция и да реагират на съвсем ранен етап, независимо дали става дума за пандемия (има се предвид развихрилата се хуманитарна криза с появилата се пандемия в началото на 2020 г. с COVID-19 на територията на Китай и обхванала над 200 страни в почти целия свят), климатичен шок или геостратегически напрежения [8].

Аналитичните погледи на изследователи, експерти и специалисти по проблемите на сигурността забелязват и отчитат тенденция на активна динамичност на развиващите се притеснителни процеси и феномени в бурния ритъм на обществения геополитически формат. Едновременно с това се достига до констатацията за свързаността на световното съперничество с възпроизвеждане на класически и иновативни модели на разузнавателна активност на различните разузнавания. В този порядък може да се цитира изказаното мнение на бившия председател на ДАНС в България г-н Владимир Писанчев, генерален консул на нашата страна в Република Гърция, в което се сочи като твърде актуален и в днешно време традиционният за разузнаването агентурен подход по повод обявените за „персона нон грата“ (нежелани личности в дипломатията) двама руски дипломати, акредитирани на територията на столицата на нашата страна. Това са Първият секретар на руското посолство и служителят на консулския отдел на руското представителство. Те получиха заповед за 48 часа да напуснат пределите на страната ни, след като прокуратурата обяви, че са събирали информация, която е държавна тайна, с цел да я издадат на чужда държава или организация. Преди се бягаше от шпионски процеси, сега се забелязва професионално израстване на прокуратурата. Принцип на чуждите разузнавания е да създават легенди на така наречените „не-легали“, които да се изпращат да действат на трета територия. Чуждите разузнавания имат специални отдели, които създават и подготвят такива разузнавателни ресурси. Контразузнаването се стреми не да се ликвидират агентите, а да им се подаде дадена дезинформация, която е в наш интерес [9].

Ретроспективният анализ показва, че още от дълбока древност до сегашните условия разузнаванията имат възложена една и съща историческа мисия, която се стремят да поддържат, осъществяват и възпроизвеждат с различни променливи състояния, съобразени с динамичните изменения на средата за сигурност. Тя се заключава главно в полагането на целенасочени усилия за системното и скрито вмешателство във вътрешните работи на определена за разузнавателно въздействие държава или коалиция от държавни образувания, разположени в определени географски райони по света. Става дума за активна намеса във вътрешен план, най-вече в политическата система, паралелно в икономическата сфера, дълбочинно в националната и културната компонента, както и на цялостното

въздействие върху общественото мнение, морал, мироглед, убеждения, чувства, емоции и настроения на определени групи от обществото. Стратегическите цели на тайната мисия е да се приобщят набелязаните големи слоеве от обществото в споделяне на ценностите и модела на чуждата държава. Прилагат се и се използват разузнавателни подходи за психологическа и политическа манипулация на основата на добре организирани, планирани, разработени и реализирани специални тайни акции на разузнаващата централа. Чрез тези активни операции се достига до придобиване на стратегически предимства спрямо други конкурентни разузнавания.

Традиционно, разузнаванията се изграждат върху конспиративни принципи, използват специфични функции, форми, способности и ресурси, за да реализират разузнавателните интереси на собствените си страни. Съвкупността от разнообразните разузнавателни интереси е описана в разписани разузнавателни доктрини, стратегии и концепции за дългосрочно национално икономическо, политическо, социално и културно развитие.

В съвременните дни именно на разузнавателните инструменти висшите органи на държавна власт и управление на чуждите държави разчитат за конкретно-то явно или латентно въздействие, деструктивно или отслабващо влияние върху определени социални слоеве, среди, сдружения и групи на обществената система в набелязани държави. С такова конспиративно поведение на разузнаването старателно посоката е насочена към постигане на междинни или стратегически цели в дългосрочна перспектива в пространствени и времеви рамки с оглед достигане да различните дълбочинни измерения на собствените разузнавателни приоритети.

Тук е мястото дълбоко да подчертаем и наблегнем върху основателното и значимо твърдение, че чуждите разузнавателни интереси никога на се покриват или съвпадат с националните интереси на защитаващата се от разузнавателен натиск държава. Различията и в съвременните условия все още съществуват, те са налице и са актуални. Традиционните интереси остават в неизменно състояние, само се изменят и възпроизвеждат актуални детайли и нюанси от тяхното съдържание. Затова и се очертава тенденцията за развиваща и възпроизвеждаща се ожесточена разузнавателна борба и конфронтация между разузнаванията в съвременните условия.

В подкрепа на тази констатация е и примерът с големия разузнавателен скандал, избухнал с голяма компрометираща сила в неутрална Швейцария, разкрит в началото на 2020 г. Според разследване на в. „Вашингтон Поуст“ германската държавна телевизия Цет Де Еф и на швейцарското държавно радио и телевизия през 1970 г. американските тайни служби (ЦРУ) са купили компанията „Крипто АД“ (Crypto AG), лидер на пазара на портативните машини за криптиране, за да провеждат заедно с германското разузнаване (германското външно разузнаване – БНД) обширна дейност за прихващане на поверителни комуникации спрямо всички страни по света. Двете агенции ЦРУ и БНД са направили промени в машините. По този начин фирмата може много лесно да разбива кодовете, които страните (обектите на разузнаване) са използвали за изпращане на криптирани съобщения. Получени са ценни данни по време на големи кризи, като вземането на заложници в посолството на САЩ в Техеран, Иран през 1979 година, войната

между Аржентина и Великобритания, политическите убийства в Южна Америка и др. Фирмата е преустановила своето съществуване през 2018 г. През 2000 г. българското правителство е закупило криптомашины от тази корпорация. Сами си представете какъв е бил разузнавателният технически контрол над правителствените международни връзки на България до края на периода на активна дейност на шпионската централа [10].

Задълбочената преценка на състоянието на обществените отношения, касаеща картината на съвременния сблъсък на разузнаванията, се предпоставка от развитието и функционирането на съвкупността от общозначими предизвикателства.

Въз основа на социологическия преглед специалистите отчитат, че съвременният разузнавателен сблъсък е породен от поредица от разнообразни предизвикателства, свързани с явления, процеси, събития, феномени и непредсказуеми негативни състояния на социални групи и материални субстрати. Тези предизвикателства обуславят и очертават разузнавателни конфликтни противопоставяния в различни точки на света и от техните развои понякога се появяват в света нови държавни образувания (случаят с оповестения американски план за новите граници на държавите Израел и Палестина – 28.01.2020 г., военните конфликти в Йемен, Судан и др.) и различни други промени.

Ако направим бегъл преглед на съвременните предизвикателства, които предизвикват сериозния сблъсък на разузнаванията, то бихме могли да се спрем последователно на следните:

- Осегаем стремеж към овладяване на достъпа до енергийни източници – нефт и нефтени продукти, природен газ, въглища и др. (процесите, свързани с нефта, петрола и петролните деривати – Мексико, Венецуела, Либия, Ирак, Сирия, Иран; газовия разлом между Кипър, Гърция, Турция и Израел в днешно време);
- Допир до стратегическите находища на стратегически суровини и алтернативни подобни вещества – прекурсори, производни и пр. (стратегическото противопоставяне между Русия, Китай и САЩ);
- Ръководно влияние на процесите по опазване на природната среда – въздух, почва, водни ресурси за питейни и промишлени нужди в глобален, регионален мащаб и вътрешен план, както и дългосрочен контрол на водни басейни, отпадъци и химически замърсители (подписаното споразумение в Киото, Япония, и въздържането на неучастие от водещи индустриални държави – Китай, САЩ и др. страни – големи замърсители);
- Осъществяване на цялостен контрол върху отглеждането и ползването на зърнените храни, необходими за изхранването на населението в света – пшеница, ечемик, ориз, соя, царевица и др. (организиране на мисии с хуманитарна насоченост и подпомагане в редица страни от Африка и Азия);
- Наблюдение и контрол върху иновативни технологии, свързани с разработването на нови оръжия, иновативни комуникационни и индустриални технологии, монополизиране на информационното пространство и космическите изследвания (стратегическо съперничество между САЩ, Япония, Китай, Русия, Южна и Северна Корея и др.). Публикация на

Sunday Times от началото на 2020 г. посочва засилен разузнавателен стремеж на руските специални служби към разкриване на точното местонахождение на оптичните кабели край бреговете на Ирландия, свързващи Европа с Америка. Целта е търсене на слабите места за организиране извършването на саботажни и диверсионни действия по нерегламентиран контрол на интернет свързките по дъното на Атлантическия океан от руското ГРУ [12];

- Мониторинг върху производството и разпространението на биологични и химически оръжия, наркотични вещества и техните аналози и евентуалното им използването от терористични и мафиотски групировки (стратегически сблъсък между разузнаванията на страните от Западна Европа, Русия, САЩ, Китай, Индия и др.);
- Провеждане на разузнавателни акции за човешко или техническо присъствие в обществения живот в тоталитарни държави и авторитарни обществени географски пространства – „опорни точки“ на глобалния и регионалния свят с цел постигане на промени в политическата област в насока „възприемане на демократичните ценности“.

В контекста на изложените по-горе основни съвременни посегателства, в посоката на друга дълбочинна плоскост и във връзка с появата развитието и функционирането на Ислямска държава (ИДИЛ, ДАЕШ) в Азия не можем да игнорираме аналитичните оценки за съвременната среда за сигурност и стратегическото съперничество между разузнаванията в днешното настояще, дадени от световноизвестните политолози като: Самюел Хънтингтън, Збигнев Бжежински, Алвин Тофлър, Франсис Фукуяма, Джордж Фридман, Ноам Чомски и др. Те прогнозират, че най-значимите различия между народите няма да бъдат от идеологически или политически, а от етнокултурен и религиозен характер [7]. Изследователите на съвременното общество и неговото развитие предричат, че в модерния технократичен свят най-значимите и опасни конфликти ще бъдат между народи и групи, етнически, национални и религиозни общности. В потвърждение на тази теза-прогноза са трагедиите, случващи се в Чечня, Кавказието, Украйна, Сирия, Либия, Ирак, Иран, Судан, Йемен и други места по света. Локалните конфликти, които най-много заплашват да ескалират в по-мощни войни, са конфликти между големи етнически или религиозни групи и тази тенденция са запазва в края на втората декада на XXI век.

Основната и актуална мисия на разузнаванията в днешно време е те да съумяват да придобиват и предоставят на собствените държавни органи на власт и управление на изпреварваща разузнавателна и социално-значима информация за конкретни обекти на разузнавателно наблюдение и мониторинг, спрямо които собствената разузнавателна стратегия се стреми да постига реализацията на разузнавателните интереси. Тези данни в тяхната систематизация, групиране, обобщаване и анализиране се оформят в т.нар. „разузнавателни оценки“ на наблюдавани събития, обстоятелства, явления или конкретни физически или материални обекти. Паралелно с дипломатическите ходове, чрез подобни тайни подходи се запълват определени информационни дефицити с подходяща чувствителна информация, свързана със старателно опазвани „държавни тайни“ на други държа-

ви – обект на разузнаване. В тази насока изпреварването е основната стратегическа тактика за сметка на дезинформирането и проникването. Изпреварването се очертава като основен приоритет в разузнавателното надмощие между разузнаванията в днешно време.

Разузнаванията се стремят да надделеят в съприкосновението помежду си, като по този начин издигат на ново равнище имиджа и престижа на собствената държавна външна политика в различните чувствителни сфери на международния и вътрешния обществен живот, кореспондиращи с актуалното развитие и възпроизвеждане на състоянието на посочените важни за сигурността предизвикателства.

В този контекст, разглеждайки ролята и значимостта на разузнаването, следва да се спрем върху същността и съдържанието на основните съвременни функции, които им се предоставят от правителството – засекретено или открито:

На първо място разузнаването се развива и функционира, за да подсигура външната политика на собственото си държавно ръководство в лицето на висшите органи на държавно управление и държавна власт;

Втората функция е свързана с подпомагане на реализацията на плановете във вътрешната политика на държавната власт във всички области и сектори на общественото развитие. В тази връзка и недопускане на кризи и инциденти с висока конституционна значимост. През последните години се забелязва тенденция за забрана на разузнаванията, включително и на българското разузнаване, да се възлагат задачи от вътрешнополитически характер [2];

Третата общопозната функция е да се придобива и събира информация по важните теми на епохата във връзка с реализирането на разузнавателните интереси и въз основа на която да се вземат подходящи правилни управленски решения – т.нар. „информационна функция“. Информацията постъпва по два потока – чрез проникване в разузнавателна среда с разузнавачи и секретни сътрудници и вторият подход е свързан със събиране на информация въз основа на работа с открити източници;

Четвъртата основна функция е „контразузнавателната“, чрез която се гарантира сигурността и безопасността на специалните разузнавателни акции в различните точки на света, където биха могли да бъдат засегнати разузнавателните интереси. В рамките на тази функция разузнаването създава подходящи изнесени периферийни структури, поставени в дълбоко прикритие и маскировка (конспиративни адреси и квартири по света), които се използват за евентуална евакуация и скриване на разкрити и осветени разузнавателни източници на разузнаването.

Анализаторите и специалистите считат, че в последните няколко години се забелязва като трайна закономерност чуждите държави да унифицират и типизират своите системи на разузнавателните органи – познати като „разуз-

навателни общности“. Данните от анализа на тяхното сегашно състояние и функциониране потвърждават в значителна степен извода и затова в нашето изложение ние също ще се ръководим от тази последна теза, която пронизва днешното състояние на чуждите разузнавателни системи в Европа и по света.

Системата на разузнавателните органи на чуждите държави е представено понастоящем от голям брой различни учреждения, различаващи се по характера и специфичните особености на изпълняваните от тях функции, мястото в системата на органите на държавно управление, реда за създаване, вътрешната структура.

Разузнавателните системи на чуждите държави включват в същото време и различни подсистеми. По мястото, заемано в самата разузнавателна система, се различават органи за общо ръководство на разузнаването и органи, непосредствено провеждащи разузнавателни дейности. Към втората подсистема се отнасят общодържавните и ведомствените разузнавателни служби. По своето функционално предназначение държавните разузнавателни органи се делят на: органи за външно разузнаване и органи за контраразузнаване и политическо издирване.

Създалата се в днешното съвремие в болшинството чужди държави въз основа на дълбоки организационно-структурни реформи съвкупност от новоизградени разузнавателни органи очертават единна държавна разузнавателна система, известна на публиката като „разузнавателна общност“.

Тази общност се основава и функционира върху спазването на следните ръководни положения – принципи, сред които отнасяме като по-значими следните:

- Централизация на управлението на организацията на разузнавателната система;
- Организационно отделяне на системата на органите за външно разузнаване (теренно-полева разузнавателна дейност) от органите на контраразузнаването и политическото издирване и подкрепа;
- Организационно разделяне на разузнавателните органи на общодържавни и ведомствени;
- Организационно отделяне на функциите на общо управление от оперативно-изпълнителните функции на разузнавателните органи;
- Спазване на функционалния и регионалния принцип за организиране и функциониране на разузнавателните органи;
- Организационно разделяне на поделенията на разузнаването на централни и периферийни структурни звена;
- Маскировка на разузнавателните органи като неразузнавателни структури.

В днешното настояще анализаторите и специалистите по изследване на сблъсъка на разузнаванията отчитат общо повишаване на значението на разузнавателните дейности за придобиване на чувствителна разузнавателна информация както от скрити, негласни източници, така и въз основа на „контент-анализа“ на открити публикации и споделени електронни системи. Ценността и важността на подаваната до висшето държавно ръководство различна по обем и пълнота информация способства за повишаване на ефективността на външната политика.

Паралелно с това разузнаванията се стремят непрекъснато да увеличават своята активност за усъвършенстване на организационния си капацитет, организационна разузнавателна култура и способности. Управляващите правителствени кръгове разглеждат в сегашната действителност организацията на разузнавателните системи като осъществима предпоставка за успешното разрешаване на разузнавателните задачи и я поставят в центъра на своето внимание.

Организацията на разузнаванията включва преди всичко определяне на целите и общите задачи, ролята и мястото на разузнавателните структури в политиката, изграждане системата на разузнавателните органи, подготовката и привеждане в действие техните сили и средства, а също така управлението на тази система с цел постигане на креативни резултати при решаване на задачите, поставени пред разузнаването от органите на държавното управление и държавна власт.

Създаването, поддържането, развитието и функционирането на дадена система е сложен процес, който обхваща изграждането на специални служби, определяне на принципите на техните взаимоотношения с другите държавни органи, компетенциите на разузнавателните органи и т.н.

Управлението на разузнавателната система включва в себе си подготовката и вземането на решения, насочени към определяне на държавната политика и реализиране на задачите, организацията на силите и ресурсите на разузнаването, избора на най-ефективни форми и методи за разузнавателна дейност в съответствие с политическите цели на държавата и с постоянно изменящата се среда за сигурност.

В новите условия, когато разузнаването на чуждите държави се превръща вече в самостоятелна форма за политическо въздействие и натиск, разузнавателната мисия в определени „опорни точки“ на света придобива тотален и глобален характер. Отчита се, че се е повишила значително ролята на разузнаването в обезпечаване на функционирането на целия механизъм на държавата, поради което организацията на разузнаванията не остава непроменена. Под влияние на обществено- политическите и научно-техническите фактори всички елементи на организацията на разузнаването търпят изменения, в които се изразява стремежът да се приспособяват към променящите се условия, както и да се повиши ефективността на разузнавателната дейност.

Отчитайки твърде голямото разнообразие в организацията и структурирането на разузнаванията в днешно време, все пак анализаторите достигат до извеждане на някои общи характерни черти. Възникването на тези общи характеристики е обусловено най-вече от общите приоритети на разузнавателната дейност, от нейните стратегически концепции и цели, а също така от основните тенденции във вътрешната и външна политика на държавите.

Най-общи характерни черти на организацията на разузнаването на чуждите държави са:

- Създаване на единна разузнавателна система (общност);
- Съсредоточаване ръководството на разузнаването във висшите органи на правителствено ниво;
- Широко използване на неразузнавателните държавни институции и ведомства;

- Ограничаване на външния контрол върху дейността на разузнавателните служби;
- Предоставяне на разузнавателните органи на широки пълномощия, достигащи включително до нарушаване на вътрешно държавното право на своята страна и на разпоредбите на международното право [6].

Анализът на специалистите показва, че в съвременната реалност може да бъдат разпознати следните видове организация на разузнаването. Видовете организация на разузнаването това са създали се в процеса на продължително изследване практики и опит на водене на разузнавателни инициативи относително самостоятелни системи на организация на силите и средствата, осигуряващи за чуждите разузнавания най-изгодната им позиция, разположение и аранжировка, надеждното им управление, изключителна резултативност от тяхното използване.

Най-общо различаваме следните видове организация на разузнаването:

- Разузнаване от легални позиции (международните връзки и сътрудничество);
- Агентурно (нелегално) разузнаване, изграждане на агентурни мрежи на територията на разузнаваната страна или на трета държава и изпращане на самостоятелни разузнавачи или агенти „нелегали“ – физически лица под чужда самоличност;
- Техническо разузнаване (разузнаване чрез технически средства, прибори, електронни системи и платформи за световен електронен контрол на комуникациите, за космическо и електронно разузнаване – такива са познатите – ACUSA, FARSY, ESHELON и др.);
- Съчетание между посочените първи три вида [3, 4].

Съвкупностите от сили и средства, форми и методи от отделните видове организации, които биха се използвали в конкретна разузнавателна акция, се обуславят от междинната и стратегическата цел, поставена на разузнаването от държавното политическо ръководство. Паралелно с това висшето правителствено ниво определя и общия бюджет от финансови средства за разходване в хода на всяка една операция. При отчитане на резултатите от проведената разузнавателна акция съответният ръководител писмено докладва какви са разходите и дали разузнаването се е побрало в рамките на отпуснатите финансови средства.

Всичко, посочено дотук, подсказва недвусмислено засилена активност на разузнаванията и налагащата се тенденция, че в съвременните условия, за да се придобият някакви изгоди от разузнаването, използващо най-вече международното сътрудничество между страните като разузнавателна арена на сериозен сблъсък и съперничество, то трябва да организира създаването на постоянни или временни устойчиви места, стационарни или подвижни изходни точки на своята дейност. Тези своеобразни пунктове, откъдето чуждите разузнавателни централи биха могли да провеждат разузнавателна дейност, са онези позиции, които могат да дадат пряк или косвен достъп да интересувашите ги обекти.

Достига се до тезата, че силите и средствата на чуждите разузнавания трябва да бъдат внедрени в кръга на участниците в международните връзки и отношения и да заемат онези положения, в които да им се позволи да възприемат и фикси-

рат интересуващи ги факти, събития, обстоятелства и информация за обектите на разузнавателен интерес. Ако е необходимо, да се организира и дейност от въведените в полезрението разузнавачи или агенти по целенасочено въздействие върху конкретни оперативни-интересни лица в насока, желана от разузнавателната служба, към която принадлежат. За постигането на тази желана цел разузнаванията се стремят да осигурят трайно физическо и техническо присъствие и пребиваване на територията на разузнаваната страна [5]. Чрез такива агентурни и оперативни-технически подходи се постига дългосрочно пряко оперативно наблюдение на развиващи се процеси, явления, обстоятелства на територията на държавата – обект на разузнаване. До 11.09.2001 г. се забелязваше подценяване на агентурното разузнаване за сметка на абсолютизиране възможностите на техническото разузнаване. Терористичният акт в Ню Йорк и Вашингтон в САЩ доведе до определено „отрезвяване“ в управленските среди на американското разузнаване, поради което се извърши реформа в разузнавателната система, която постави нелегалното разузнаване отново на необходимото му важно място.

Международният обмен предоставя благоприятни условия за надеждно насъстване върху подходящи опорни точки, както и маскиране в определени позиции на силите и средствата на разузнаването. Създаването и развиването на разузнавателни позиции е необходимото предварително условие за проникване, за започване на разузнавателна дейност и има характеристиките на подготвителен етап на разузнавателна игра. Това състояние в разузнавателната борба има характеристиката на предварителни гаранции за получаване на сериозни преимушества спрямо развоя на разузнавателните събития и процеси в перспектива.

В заключение, в днешното съвремие от експерти, специалисти и изследователи се отчита, че всяко разузнаване в сблъсъка с другите разузнавания поставя в епицентъра на своя дългосрочен аспект на организационна кондиция именно заемането (овладяването) и постъпателното развитие на стратегически разузнавателни позиции в обсега и оперативното полезрение на съперническата разузнавателна сила. От тези заети положения разузнаванията съумяват да планират, подготвят и осъществяват операции за дезинформирание, нанасяне на непосредствени материални, психологически и информационни удари и скрити влияния в определени среди със стратегически ползи за собствената държава и нейната външна политическа мисия. Разузнаванията полагат системни усилия за разширяване на разузнавателните възможности на разположените върху позициите разузнавачи или секретни сътрудници, от една страна, и от друга – да заемат нови и нови стратегически положения в определена оперативни-интересна среда. Използват се способности като: маневриране, издигане в служебна, политическа, икономическа, енергийна, индустриална или партийна йерархия; командироване или вербовка на подходящи лица от съответната администрация [6].

В днешното настояще на преден план изниква необходимостта от повишаване на нивото на координираност и разузнавателна култура между разузнавателните общности на европейските държави в стратегическа перспектива. Не случайна е предприетата инициатива от френския президент Еманоел Макрон, оповестена в реч пред Сорбоната на 26.09.2017 г. за създаване на Разузнавателна колегия в Европа. Колегията се предвижда да бъде платформа за насърчаване на

обща стратегическа култура, за укрепване на връзките между разузнавателните общности чрез обучение и обмен на информация, разширяване на диалога между разузнавателните общности, учени и хората, които вземат стратегически решения на национално и европейско ниво. Целта е ясна и широко споделяна – да се отговори на общите предизвикателства пред сигурността в Европа в стимулиране на изпълнението на академична програма в областта на разузнаването [13].

През 2020 г. вече е започнато организационното формиране на разузнавателната колегия. Участват разузнавателните общности на 23 европейски държави. Засега само четири страни – членки на Европейския съюз, не са поканени да участват в колегията като редовни членове, а са само в качеството на наблюдатели. Това са България, Полша, Словакия и Гърция, като до момента не са оповестени публично обосновани причини за това състояние на нещата. В този контекст се долавя политиката на известна изолация и ограниченост спрямо изброените няколко наблюдатели.

В крайна сметка идеята е да се поставят под разузнавателен контрол глобалните и регионалните предизвикателства за международната сигурност. Можем да стигнем до формулиране на извода – тенденция, че цялостната картина в днешната среда за сигурност предизвикват ожесточен сблъсък между разузнаванията за постигане на стратегически предимства, който постоянно се възпроизвежда в различни измерения, фрагменти и пластове в днешната съвременност.

Само времето може да покаже дали инициативата на френския държавен глава в сферата на международното сътрудничество в разузнаването ще доведе до управленска споделеност, единност и намаляване размерите на конфликтност в посочения съвременен сблъсък между разузнаванията.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Актуализирана стратегия за национална сигурност на Република България. Обн., ДВ, бр. 26 от 23.03.2018 г.
2. Закон за ДА „Разузнаване“. Обн., ДВ, бр. 79 от 13.10.2015 г.
3. Асенов, Б. Теория на разузнаването и контраразузнаването. Варна: Черноризец Храбър, 2012.
4. Асенов, Б. Речник на разузнаването и контраразузнаването. Варна: Черноризец Храбър, 2010.
5. Дворник, Фр. Произход на разузнавателните служби. София: ЛИК, 1997.
6. Христов, В. Противодействие на чуждо разузнаване. Варна: Черноризец Храбър, 2012.
7. Хънтингтън, С. Сблъсъкът на цивилизациите. София: Обсидиан, 2009.
8. Ел сайт, Дир.бг. Георгиева, Кр. Политиците да се готвят за сътресения, 31.01.2020 г.
9. Ел. сайт Брадва.бг. Писанчев, Вл. Бивш шеф на ДАНС с горещо разкритие за руските шпиони, 27.01.2020 г.
10. Ел. сайт, 24 часа. Неутралитетът на Швейцария е под въпрос след афера за шпионаж в полза на САЩ, 14.02.2020 г., БТА, по Кристоф дьо Рокфъой, Франс прес.
11. Ел сайт, BGNES. Какво да очакваме от тазгодишната конференция за сигурност в Мюнхен, по Саймън Йънг, Дойче Веле, 16.02.2020 г.

12. Ел. сайт, NEWS.bg., ГРУ проучва край Ирландия как да саботира подводната оптична връзка с Америка, 17.02.2020 г., по Sunday Times.
13. Ел. сайт 24часа. Радев. Е. Разузнавателната колегия в Европа е платформа за дискусия, а не оперативно ниво, 02.05.2020 г.

НЯКОИ ФРАГМЕНТИ НА СЪВРЕМЕННИЯ СБЛЪСЪК МЕЖДУ РАЗУЗНАВАНИЯТА

проф. д-р Валери Христов
Филиал Смолян на ВСУ „Черноризец Храбър“

Резюме: Докладът е посветен на изследване на състоянието и развитието на актуалните предизвикателства пред средата за сигурност. Съобразно с този анализ се разглеждат някои фрагменти от сблъсъка между разузнаванията в днешно време за придобиване на стратегически предимства.

Ключови думи: предизвикателства, среда за сигурност, разузнаване, сблъсък, организация на разузнаването, принципи на организацията на разузнаванията.

SOME FRAGMENTS OF MODERN COLLISION BETWEEN INTELLIGENCE

prof. Valeri Hristov
PhD, Smolyan branch of VFU „Chernorizets Hrabar“

Summary: The report is dedicated to examining the and development of current security environment challenges. According to this analysis, some fragments of the clash between the intelligence nowadays are being considered for the acquisition of strategic advantages.

Keywords: defiances, security environment intelligence, Coalition, Intelligence Organisation, Principles of Intelligence Organisation.

ПРОТИВОДЕЙСТВИЕ НА ПОДРИВНАТА ДЕЙНОСТ

Милен Иванов
РУ „Ангел Кънчев“

Една от ключовите функции, които службите за сигурност имат, е защитата на националната сигурност и демократичната система на управление. Основен принцип на тази дейност е да се неутрализира незаконен натиск и влияние върху основните процеси на демократичната система. Понятието *незаконен натиск* се използва като общо понятие за незаконни действия като: директно насилие, заплахи и тормоз, които са насочени спрямо политически функционери, държавни служители, журналисти и други обществено значими фигури.

Този вид контраразузнавателна дейност има за задача да открива, пресича, неутрализира или да предотврати подривни дейности чрез разкриване, използване, проникване, манипулиране и респектиране на лица, групи или организации, които извършват или се подозира, че извършват подривни дейности.¹

Тя се реализира чрез провеждането на операции за противодействие на подривна дейност („countersubversion operations“). Те са предназначени за откриване, предотвратяване или неутрализирането на дейността на различни подривни групи. Подривната дейност е тясно свързана и често подкрепя, скрива или предоставя благоприятна среда за шпионаж и саботажни операции. На тази база мисията на контраразузнаването може да включва офанзивни мерки, насочени спрямо източника на противниковите подривни планове и политики.²

Подривните дейности се планират и провеждат с цел подкопаване на властта на приятелските сили и/или тази на местната власт, за да се наруши средата на дейността или за да получат помощ, удобства и морална подкрепа за каузата на противника, враждебна сила или група. Подривната дейност може да бъде насочена срещу лица, групи, организации или цели групи от населението. Често подривната дейност служи да подкрепи, скрие или да предостави благоприятна среда за шпионаж, саботаж и терористични операции и има за цел подкопаване на военната, икономическата, психологическата и политическата сила или дух

¹ The Free Dictionary, <http://www.thefreedictionary.com/countersubversion> (14.10.2020).

² MCWP 2–14, Counterintelligence, Department of the NAVY, Headquarters United States Marine Corps, Washington, DC 20380-1775, 1998.

на властта, лоялността и благонадеждността на нейните граждани. Целта на атаките е да се нанесат вреди върху лоялността на отделен индивид или група, като същевременно е много трудно те да бъдат разкрити и да им се противодейства. Поддривна дейност се извършва чрез:

- Открито разпространяване на тенденциозна информация;
- Прикрито манипулиране на организации, които са потенциално нелоялни;
- Проникване в местни организации;
- Вербуване на нелоялни лица за агенти.

Възможно е в дадена страна да няма групи или физически лица, свързани с радикални или екстремистки движения, които да представляват заплаха за държавата или демократичната система като цяло. С други думи, налични движения нямат възможност да реализират своите идеологически цели по незаконен начин. Въпреки че не са в състояние да завземат властта със сила, те могат да имат намерение или възможности да представляват заплаха за определени лица и обществени процеси. С течение на времето това може да застраши националната сигурност и демократичната система.

В демократичните общества насилствени престъпления, насочени към основните демократични процеси, са доста редки. Въпреки че има идеологически (латентни) намеренията за извършване на директни действия срещу определени цели, много малко такива инциденти са се случили в действителност. Най-сериозни и системни организирани престъпления се извършват по отношение на политици, като най-често те са в резултат на равнището на експозицията им в медиите и становищата, изразени от някои хора, които оказват въздействие върху дадена група от хора.

Организациите, занимаващи се с подривна дейност, си служат с нелегални и противоконституционни методи, за да постигнат промени в правителството, които са в тяхна полза. Отделни хора могат дотолкова да променят личната си лоялност, че да се окажат подходящи за по-нататъшна употреба от враждебно настроени служби или организации, занимаващи се с подривна дейност.

Съществуват много техники за подривна дейност и модерни методи за комуникация – интернет, вестници, радио и телевизия, които осигуряват огромна аудитория, достъпна за организации, групи или лица, извършващи подривна дейност. Методите, използвани за подривна дейност, включват:

- Пропаганда и агитация, демонстрации и бунтове, разпространение на листовки.
- Използване на „организации прикрития“ за скриване на истинската им дейност.
- Вербуване на „поддръжници“, които действат съзнателно или несъзнателно от свое име.
- Създаване на климат на недоверие или разочарование, което води до дискредитиране на управлението и отделни лица.
- Разпространяване на неверни слухове или изкривена истина (дезинформация), с цел да се разруши доверието към определени лидери или съюзници.

Поддривната дейност е най-разпространената и трайна заплаха към сигурността в мирно време. По време на кризи тази дейност нараства и се извършва не само по начините, описани по-горе. В някои демократични страни например, походи, шествия и демонстрации, които са разрешени по съответния ред, официално признати публикации и други медийни продукти също биха могли да имат характер на подривна дейност.

Очевидно е, че демократичната система може да бъде сериозно застрашена, когато тези дейности водят до това политици да се въздържат от повдигането на определени въпроси, държавните служители да променят решенията си или журналисти да бъдат разколебани да разследват определени въпроси.

Организираните престъпни групи също могат да упражняват подобен незаконен натиск. За тях той представлява средство, чрез което да реализират или разширяват престъпната си дейност, насочена към печелене на пари, получаване на определено състояние или поддържане на престъпен начин на живот. Критични структури на държавата могат да бъдат изложени на голям риск да бъдат обект на незаконен натиск, особено тези, които имат пряко въздействие върху престъпните дейности, като например полицията. В тези случаи незаконният натиск е предимно под формата на заплахи и тормоз, въпреки че и корупцията се среща относително често. Използването на физическо насилие се среща рядко. Въпреки това, когато то се използва, обикновено е насочено към увреждане на имущество, а не за причиняване на наранявания.

Политически екстремисти обикновено искат да променят обществото, за да отговаря то по-добре на възгледите на тези, които те виждат като принадлежащи към собствената им група. Те са допълнително убедени, че тези промени не могат да бъдат постигнати чрез демократични средства и затова преките действия, като блокади, символични протести, заплахи и тормоз, са необходими.

Екстремистките движения оправдават, а понякога насърчават използването на насилие дори когато това включва нарушаване на правата и свободите на другите. Политическият екстремизъм често се разглежда като състояща се от две основни направления: расово детерминирани движения и такива, функциониращи автономно. Въпреки че тези дефиниции не дават съвсем точно описание на характеристиките на движенията, те се използват, за да се подчертае, че това да действия на екстремисти – т.е. престъпления, и че те се фокусират върху извършване на престъпни деяния, а не на изразяване на политически възгледи и становища.

Автономните движения се състоят от индивиди, групи и мрежи, стремящи се към безкласово и финансово равнопоставено общество, въпреки че идеологическите позиции варират сред хората в такива движения. Те споделят мнението, че на всички форми на фашизъм трябва да се противодейства и че има несправедливости на всички нива на обществото, например между богатите и бедни, между мъжете и жените и т.н. Те разглеждат видове йерархии като системи, включващи някаква форма на потисничество. Активистите им се организират в плоски или мрежови структури. Техните дейности често са под формата на преки действия, които, от своя страна, може да са част от по-големи кампании. Всеки симпатизант на определена кауза може да избере да действа в името на това действие или кампания. От това следва, че ангажиментът на дадено лице към конкретна кауза

може да бъде по-важен от неговата организационна или географска принадлежност. Това също така дава възможност хората да принадлежат към няколко движения едновременно.

Расово мотивираните движения се състоят от лица, групи, мрежи и организации, стремящи се към авторитарно общество и възприемане на национализма, основан на етнически произход. Движенията разчитат основно на идеята, че хората принадлежат към различни раси и че тяхната раса стои на по-високо обществено ниво от другите.

Някои поддръжници заменят понятието *раса* в полза на *културата*, но принципът си остава същият: културата се разглежда като нещо, с което човек се ражда и като такава, тя е непроменима. Други твърдят, че всички човешки раси са равни, но че те нямат право да живеят в страна, която е доминирана от друга раса. Т.е. с цел да запазят своите уникални характеристики, расите трябва да съществуват отделно.

Някои престъпления, извършени от хора, свързани с такива движение, са така наречените „престъпления от омраза“, или това, което е известно с термина „агитация срещу дадена етническа група“. „Престъпление от омраза“ е общо понятие за множество престъпления, включително агитация срещу една определена етническа група. Тя е по-широко понятие, отколкото политически мотивираната престъпност, при която не всички престъпления от омраза са политически мотивирани, и тези, които извършват престъпления от омраза, не е задължително да принадлежат към дадено расово движение.

Редица инциденти през последните няколко години очертават тенденция, която се забелязва от доста време, а именно, че лицата, които действат самостоятелно, могат да представляват заплаха за националната сигурност и за демократична система. За тях се използват понятия като: *фиксираны лица* и *вълци единаци*, за се означават тези, които действат от свое име, за разлика от тези, които действат като част от някаква група. Тези лица обаче не представляват хомогенна категория, което затруднява правенето на някакви генерални изводи за техните намерения, действие и цели. Единично действащи лица обикновено заплашват или тормозят представители на централната власт (особено тези, които често се появяват в медиите), без да са движени от някакви политически или идеологически мотиви. Тези хора могат да имат някаква форма на психологически проблем, като психично заболяване, или някакъв вид пристрастяване (алкохол или наркотици), което да причинява тяхното нерационално поведение.

Има и хора, които се наричат *вълци единаци* и които са вдъхновени от специфична идеология. В международен и исторически план тези лица са най-често активисти на движения, свързани с правата на животните и екологична активност, както и с политическия и религиозния екстремизъм. Някои *вълци единаци* могат да действат от чисто лични мотиви, докато други смятат, че са част от по-широк контекст. Възможно е и използването на концепцията за *вълк единак* като *modus operandi*, т.е. има организации и групи, които използват това като стратегия, за да постигнат целите си.

При липсата на специфични характеристики, по които да се идентифицират типични, самостоятелно действащи нападатели, е трудно да се противодейства

на тези лица. Противодействието на самотните нападатели изисква ефективно сътрудничество между службите за сигурност и полицията, както и между право-прилагащите органи и обществото като цяло.

За това, че подривната дейност представлява сериозна заплаха за конституционно установения ред в държавата, може да съдим и по действията на правителството на Великобритания. През 2017 г. премиер-министърът Тереза Мей назначава Бен Хамър за министър по борбата с подривната дейност. В задачите на министъра влиза и „широкомашабна дейност в рамките на правителството за защита на неприкосновеността на демократичния живот на Обединеното Кралство. Тези мерки са предприети на фона на безпокойството от страна на британския естаблишмънт от възможни опити Русия да дестабилизира политическия строй в страната чрез кибератаки, дезинформации и парични потоци.³

Подривните елементи могат и действат под конституционно покритие в усилията си да отслабят фундаменталната лоялност, която е реалната подкрепа на държавното управление. До каква степен тази правомерна подривна дейност, предназначена да настрои гражданите против правителството, може да бъде толерирана в името на запазването на индивидуалните свободи, е област, за която трябва да се произнесат законодателните и съдебните експерти по конституционно право. Но организацията за контраразузнаване се противопоставя на тази правна подривна дейност, както и на престъпната подривна дейност, като се стреми да получава знания за подробностите, свързани и с двете хипотези.

Контраразузнаването се фокусира в тази област като осъществява наблюдение и контрол на различни политически мотивирани групи и частни лица, като например политическите екстремисти, както и на лица и организации, които притежават и сериозни финансови интереси, а също и над групите и лицата, занимаващи се с тежка организираната престъпност. В допълнение към тези категории, съществуват и има и хора, които действат самостоятелно. Последните често действат на базата на строго лични мотиви и могат да представляват заплаха за определени представители на обществото (Брейвик).

Противодействието на подривната дейност е инструмент на политиката, а не самоцел: Обикновено тя е част от основните, явни средства, чрез които се провежда правителствената политика. Нейната роля е да подкрепя и допълва явната политика на правителството по отношение на чужди държави, неговата външна и вътрешна политика. Противодействието на подривно поведение трябва да се извършва внимателно. Всяко противодействие трябва да прави разлика между допускане на законно несъгласие и противодействие на екстремистки или потенциално бунтовни елементи.

---

³ Във Великобритания е появил министър по противодействию подривной деятельности, <https://www.interfax.ru/world/553317> (13.10.2020).

ЛИТЕРАТУРА:

1. 2018 Ranking of countermeasures by the EU28 to the Kremlin's subversion operations, EUROPEAN VALUES THINK-TANK Na baště sv. Jiří 260/11, CZ-160 00 Praha 6 – Hradčany, <https://www.kremlinwatch.eu/userfiles/2018-ranking-of-countermeasures-by-the-eu28-to-the-kremlin-s-subversion-operations.pdf>
2. British Army, Army Field Manual, Vol. 1, „Combined Arms Operations“, Part 10, „Counterinsurgency Operations“ (Strategic and Operational Guidelines), Issue 1.0, July 2001.
3. Clutterbuck, Richard, Protest and the Urban Guerrilla, New York: Abelard-Schuman, 1973.
4. Dear, Ian C.B (1996): Sabotage & Subversion: Stories from the files of the OSS and SOE, Cassell Military Paperbacks.
5. U.S. Marine Corps Intelligence Activity, The Urban Threat: Guerrilla and Terrorist Organizations, n.d. [1999] <http://www.smallwarsjournal.com/documents/urbanthreat.pdf> (04.09.2020)
6. Kremena Rayanova, Institutionalizing terrorism as a factor of socio-political Destruction in the context of the development of global socio-political processes, Volume 58 of PROCEEDINGS includes the papers presented at the scientific conference RU & SU'19, organized and conducted by University of Ruse „Angel Kanchev“ and the Union of Scientists – Ruse. Series 7.1. contains papers reported in the Law section, ISSN 2603-4123 (on-line).

ПРОТИВОДЕЙСТВИЕ НА ПОДРИВНАТА ДЕЙНОСТ

Милен Иванов

РУ „Ангел Кънчев“

Резюме: Докладът разглежда въпросите свързани с един от основните механизми за защита на държавата, който се контролира и реализира приоритетно от контраразузнавателните служби, а именно противодействието на подривната дейност. Анализирани са основните теоретични постулати, свързани с понятието подривна дейност, нейната роля в тайната война между държавите и е дефинирана същността на дейностите, които трябва да реализира контраразузнаването, за да успее да осъществи успешно дефанзивната си мисия.

Ключови думи: подривна дейност, контраразузнаване, държавна сигурност, противодействие, тайна война, специални операции.

COUNTER-SUBVERSION

Milen Ivanov

University of Ruse „Angel Kanchev“

Summary: The report addresses issues related to one of the main mechanisms for state protection, which is controlled and implemented as a matter of priority by the counterintelligence services, namely the counteraction to subversive activity. The main theoretical postulates related to the concept of subversive activity, its role in the secret war between states are analyzed and the essence of the activities that counterintelligence must apply in order to successfully carry out its defensive mission is defined.

Keywords: subversive activity, counterintelligence, state security, counteraction, secret war, special operations.

СЧЕТОВОДЕН АНАЛИЗ НА ФИНАНСОВАТА СТАБИЛНОСТ, СИГУРНОСТ И РИСК ОТ ДЕСТАБИЛИЗАЦИЯ НА БИЗНЕС ОРГАНИЗАЦИИТЕ

доц. д-р Марко Тимчев

Университет за национално и световно стопанство, България

1. ВЪВЕДЕНИЕ

Счетоводният анализ (СА) е специфична бизнес функция, методология и наука. Във функционален аспект СА е присъщ на основните бизнес функции на управление: бюджетиране, отчитане, контрол, мотивиране и регулиране. Наукотричната рамка на СА се базира на параметрите: предмет, обект и метод.

Предмет на СА на бизнес организацията са микроикономическите, финансовите, счетоводните и вътрешните процеси и трансформациите на капитала във фазите на маркетинговата, инвестиционната, оперативната, търговската и финансовата дейност на предприятието. Обект на СА са микроикономическите процеси във връзка с активите, капиталите, капацитета и производствената мощност на предприятието. Метод на СА, в гносеологичен аспект, е системата от способности, позиционирана между научния предмет и обект. Методът на СА се базира на епистемологични и гносеологични принципи – анализ, синтез, индукция, дедукция и традукция.

Динамичната, рисковата и конкурентната пазарна среда предполага развитие на видовете и подсистемите на СА: предварителен, оперативен, текущ, последващ и ситуационен. Видовете стопански счетоводен анализ се интегрират в хоризонтален, вертикален и интегрален аспект. Показателите от системата на СА предполагат критерий за оптимален информационен капацитет съдържание. Ключовите показатели и бизнес индикатори имат различно информационно съдържание в отделните моменти от логистичния цикъл на бизнес процесите и дейността на предприятието. Съществена част от показателите генерират оптимално информационно съдържание след протичане на пълен счетоводно-информационен цикъл във времето.

Методологията и организацията на СА се базира на системен, балансиран, технико-икономически, счетоводен и финансов подход. Балансираната система от показатели предполага интегриране на финансови и нефинансови бизнес индикатори в четири ключови перспективи [1], [8], [9] (Таблица 1).

Таблица 1
Балансирана система от показатели

Перспективи и подсистеми на балансираната система от показатели	Ключови показатели
Финансови и счетоводни процеси	Анализ на финансовата стратегия, финансовото състояние, стабилност и риск.
Пазар, маркетинг и клиенти	Анализ на маркетинговата стратегия и конкурентоспособността.
Вътрешни процеси и бизнес среда	Анализ на доставни, оперативни, реализационни, иновационни и информационни процеси.
Иновации, обучение и развитие	Анализ на човешкия капитал

Интегрирането на стопанския счетоводен анализ и балансираната система от показатели в концентричен модел (Фигура 1) дава възможност за по-ефективно управление на стратегията и тактиката на бизнес организацията.

Фигура 1. Счетоводен анализ в балансирана система от показатели

2. ЗА УСЪВЪРШЕНСТВАНЕ НА АНТИКРИЗИСНИЯ СТОПАНСКИ СЧЕТОВОДЕН АНАЛИЗ

Методологията и методиката на СА на предприятието трябва да съответства на следните основни принципи:

1. Съответствие със спецификата, логистичния цикъл и особеностите на стопанската дейност на предприятието. Интегриране между видовете и подсистемите на СА – предварителен, оперативен, текущ, последващ и ситуационен;

2. Съобразяване със спецификата на пазарната конюнктура. Разграничаване на силни, слаби страни, възможности, заплахи – позициониране на предприятието в пазарното пространство;

3. Настройка на методологията и методиката на СА съобразно със значението на печалбата, рентабилността, финансовата стабилност и рисковите компоненти;

Счетоводният анализ на риска от дестабилизация и несъстоятелност на предприятието се осъществява посредством следните основни методи и модели:

1. Модел „Z-Score Analysis“ и „ZETA-Analysis“ на Ед. Алтман.

2. Модели „Z-Score Methods“ на Фулмър, Спрингейт, Тафлър, Лис и др.

Анализът и оценката на риска от дестабилизация според основния модел на Ед. Алтман е базиран върху няколко групи показатели:

Liquidity Ratios – Коефициенти на ликвидност

1. Коефициент на абсолютна ликвидност

Кал = (Парични средства + Краткосрочни фин.вложения) : (Текущи пасиви)

Критичен диапазон: (0.2 – 0.5)

2. Коефициент на бърза ликвидност (Acid test ratio, Quick ratio)

Кблкв. = (Пар.средства + Краткоср.фин.вложения + Вземания):(Текущи пасиви)

Критичен диапазон: (0,3 – 1,0)

3. Коефициент на текуща ликвидност (Current Ratio)

Ктл. = (Текущи активи) : (Текущи пасиви)

Критичен диапазон: (1,0 – 2,0)

4. Нетен работещ оборотен капитал (Net working capital)

Nwc = (Текущи активи) – (Текущи пасиви)

Критичен диапазон: (> 0)

Gearing ratios – Показатели за структура на капитала (коефициенти за финансова стабилност)

5. Коефициент на финансова независимост (Equity to Total Assets)

Кфн. = (Собствен капитал) : (Сумарни активи)

Критичен диапазон: (0,5 – 0,8)

6. Сумарни задължения към сумарни активи (Total debt to total assets)

Ксз:ак. = (Задължения : Активи)

Критичен диапазон:(0,2 – 0,5)

7. Дългосрочни задължения към активи (Long-term debt to total assets)

Кдз/са = (Дългосрочни задължения) : (Сумарни активи)

8. Сумарни задължения към собствен капитал (Total debt to equity)

Ксз/ск = (Задължения общо) : (Собствен капитал)

Критичен диапазон:(0,25 – 1,0)

9. Дългосрочни задължения към дългосрочни активи

(Long-term debt to fixed assets)

Кдз/да = (Дългосрочни задължения) : (Дългосрочни активи)

10. Коефициент на покритие на лихвите по кредити
(Times interest earned)

$K_{ппр} = (EBIT) : (\text{Разходи за лихви по кредити})$

Критичен диапазон: (> 1)

Profitability ratios – Коефициенти за рентабилност

11. Коефициент на рентабилност на продажбите
(Return on sales), %

$K_{ros} = (\text{Net Profit}) : (\text{Net Sales})$

12. Коефициент на рентабилност на собствения капитал
(Return on shareholders' equity), %

$K_{roe} = (\text{Net Profit}) : (\text{Equity})$

13. Коефициент за рентабилност на текущите (краткотрайните) активи
(Return on current assets), %

$K_{rca} = (\text{Net Profit}) / (\text{Current Assets})$

14. Коефициент на рентабилност на дългосрочните
(„фиксираните“ – дълготрайни) активи (Return on fixed assets)

$K_{rfa} = (\text{Net Profit}) / (\text{Fixed assets})$

15. Коефициент за рентабилност на инвестициите
(Return on investments)

$K_{roi} = (\text{Net Profit}) / (\text{Equity} + \text{Long Term Debts})$

16. Коефициент на обръщаемост на оборотния работен капитал
(Net working capital turnover), брой обороти

$K_{trn} = (\text{Net Sales}) / (\text{Net Turnover Capital})$

Методологията на Ед. Алтман се усъвършенства с цел постигане на висока чувствителност и удължаване на срока на релевантност на прогнозите. Използва се следната функционална зависимост:

$$Z = 0,012X_1 + 0,014X_2 + 0,033X_3 + 0,006X_4 + 0,999X_5,$$

X_1 – отношение на собствените краткотрайни активи към общата величина на активите;

X_2 – отношение на неразпределената печалба към общата величина на активите;

X_3 – отношение на бруtnата печалба, преди данъци, такси и лихви (**EBIT**) към общата величина на активите;

X_4 – отношение на пазарната стойност на обикновените привилегировани акции (финансови активи) към балансовата стойност на привлечения капитал (Total Debts);

X_5 – отношение на нетните приходи от продажби (Net Sales) към общата величина на активите.

В модифициран вид Z – функцията на Ед. Алтман придобива вида:

$$Z = 1,2X_1 + 1,4X_2 + 3,3X_3 + 0,6X_4 + X_5$$

Предприятията, характеризиращи се със „ Z -Score“ параметри, равни на или по-високи от 2,99, се третират като „финансово стабилни“, а бизнес организациите, чиито „ Z -Score“ параметри са по-малки от 1,81, се отличават с висока степен на риск от несъстоятелност (т.нар. „финансов срив“).

Възприета е оптимална точка минимум, равна на 2,675.

Британският учен Лис предлага алтернативен функционален модел за дискриминантен анализ на риска от несъстоятелност:

$$Z = 0,063x_1 + 0,092x_2 + 0,057x_3 + 0,001x_4,$$

където: x_1 – оборотен капитал/всичко активи;

x_2 – печалба от продажби/всичко активи;

x_3 – неразпределена печалба/всичко активи;

x_4 – собствен капитал/заеман капитал.

Пределният минимум на Z – коефициента, показващ риска от несъстоятелност, според Лис е 0,0347.

Дискриминантният модел за анализ на риска, предложен от Фулмър, се изразява посредством следната функционалната зависимост:

$$H = 5,528x_1 + 0,212x_2 + 0,073x_3 + 1,270x_4 - 0,120x_5 + 2,335x_6 + 0,575x_7 + 1,083x_8 + 0,894x_9 - 3,075$$

където:

x_1 – неразпределена печалба от минали години/всичко активи;

x_2 – нетни приходи от продажби/всичко активи;

x_3 – брутна печалба/собствен капитал;

x_4 – паричен поток/задължения – общо;

x_5 – дългосрочни задължения/всичко активи;

x_6 – краткосрочни задължения/всичко активи;

x_7 – $\log$ (краткотрайни материални активи);

x_8 – оборотен капитал /сума на задължения;

x_9 – $\log$ [(брутна печалба EBIT + данъци и такси)/(данъци и такси)].

Гордън Спрингейт предлага модел за анализ, оценка и прогнозиране на риска от финансова несъстоятелност на предприятието със следния вид:

$$Z = 1,03x_1 + 3,07x_2 + 0,66x_3 + 0,4x_4,$$

където: x_1 – оборотен капитал/всичко активи;

x_2 – (брутна печалба + данъци и такси)/всичко активи;

x_3 – брутна печалба/краткосрочни задължения;

x_4 – нетни приходи от продажби/всичко активи.

При стойности – $Z < 0,862$ предприятието ще претърпи финансов срив с висока степен на вероятност. Прогнозата на финансова несъстоятелност по Спрингейт е с гарантирана степен на събдяване 92,5% в рамките на една година.

Британските учени Р. Тафлър и Г. Тишоу предлагат математическа интерпретация на подхода на Ед. Алтман посредством четирифакторен функционален модел:

$$Z = 0,53x_1 + 0,13x_2 + 0,18x_3 + 0,16x_4,$$

където: x_1 – печалба от продажби/краткосрочни задължения;
 x_2 – текущи активи/задължения;
 x_3 – краткосрочни задължения/сума на активите;
 x_4 – нетни приходи от продажби/сума на активите.

При стойност на коефициента $Z > 0,3$ се приема, че вероятността от банкрут е малка, а при $Z < 0,2$ – висока.

Представените модели за анализ и оценка на риска от несъстоятелност (банкрут) показват, че прилаганите в международната практиката модели могат да се редуцират принципно до следния общ вид:

$$Z = a_0 + \sum_{i=1}^n a_i \times f_i,$$

където:

a и a_i – коефициенти на регресия;

f_i – фактори, обуславящи финансовата стабилност на предприятието.

Методологията за анализ на риска от дестабилизация и несъстоятелност би следвало да се позиционира в перспектива „Финанси“ на стопанския счетоводен анализ в балансираната система от показатели (Фигура 1). Резултатите от дискриминантния анализ на риска от дестабилизация и несъстоятелност би следвало да се интерпретират във връзка резултатите от цялостната дейност на предприятията.

3. ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Интегрирането на стопанския счетоводен анализ и балансираната система от показатели в концентричен модел (Фиг. 1) дава възможност за по-ефективно управление на стратегията на бизнес организацията. Съвременните реалности поставят предизвикателства пред СА, на които може да се отговори със значително усъвършенстване в теоретичен, методологичен и практически аспект. Балансираният стопанския счетоводен анализ създава предпоставки за по-ефективна реализация на стратегията и тактиката на предприятието.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Каплан, Р., Д. Нортън. Стратегически карти – да превърнем нематериалните активи в осезаеми резултати. (2006). София: Класика и стил.
2. Чуков, Кр., Р. Иванова. Финансово-стопански анализ (2017). София: Издателски комплекс УНСС.
3. Bragg, Steven. Financial Analysis: Third Edition. (2019). Accounting tools (R).
4. Blogdyk, G. Balanced Scorecard A Complete Guide. (2019). Amazon.co.uk, amazon.com
5. Neely Andy, Cris Adams and Mike Kennerleiq. The Scorecard for Measuring and Managing, The performance Prism, 2009.
6. Kaplan, Robert S. and David Norton. The Balanced Scorecard: Translating Strategy into Action, 2008.

**СЧЕТОВОДЕН АНАЛИЗ НА ФИНАНСОВАТА СТАБИЛНОСТ,
СИГУРНОСТ И РИСК ОТ ДЕСТАБИЛИЗАЦИЯ
НА БИЗНЕС ОРГАНИЗАЦИИТЕ**

доц. д-р Марко Тимчев

Университет за национално и световно стопанство, България

Резюме: В представения научен доклад се изследват проблеми на методологията и организацията на счетоводния анализ на риска и финансовата стабилност на бизнес организациите. Представят се конкретни модели за интегриране на счетоводния анализ в балансирана система от показатели. Представени са модели за анализ на финансовата стабилност и оценка на риска от несъстоятелност на предприятието.

Ключови думи: счетоводен анализ, балансирана система, риск, несъстоятелност.

**ACCOUNTING BUSINESS ANALYSIS AND PERSONEL
MANAGEMENT IN THE ENTERPRISE**

assoc. prof. Marko Timchev, doctor

University of national and world economy, Bulgaria

Summary: The report proposes problems of the methodology and organization of the business accounting analysis of the enterprise. Are presented specific models for integrating business accounting analysis into a balanced scorecard system. Models for analysis of the financial stability and assessment of the insolvency risk of the enterprise are presented.

Keywords: accounting analysis, balanced system, risk, insolvency.

СТОПАНСКИ СЧЕТОВОДЕН АНАЛИЗ НА РИСКА, ФИНАНСОВИЯ РЕЗУЛТАТ И РЕНТАБИЛНОСТТА В БАЛАНСИРАНА СИСТЕМА ОТ ПОКАЗАТЕЛИ

доц. д-р Марко Тимчев

Университет за национално и световно стопанство, България

В условия на динамичен пазар нараства необходимостта от гъвкава методология и методика на стопанския счетоводен анализ (ССА). ССА трябва да се базира на комплексен, системен и балансиран подход. Анализът следва да е съобразен с дизайна на балансираната система от показатели за стратегически анализ на ефективността.

Финансовият риск представлява променлив интензитет и вариация на печалбата като следствие от фирмената структура на финансиране (съотношение „дълг/собствен капитал“). Анализът на финансовия риск включва реализирането на следните задачи:

1. Анализ на източниците на риск посредством прилагането на анализ на чувствителността (*Sensitivity Analysis*) или чрез т.нар. *Анализ на сценариите*.
2. Анализ на риска чрез групи индикатори: изменчивост на печалбата в резултат на различни фактори, чийто количествен израз е коефициентът на еластичност на печалбата, стандартното отклонение или коефициентът на вариация.
3. Анализ на способността на предприятието да посрещне задълженията си и да покрие пасивите: платежоспособност, финансова автономност, задължнялост, финансова маневреност, лихвено покритие, финансов ливъридж *Leverage Effect*, ликвидност – обща, междинна и незабавна.
4. Анализ на способността за елиминиране на риска: възможности за регулиране на дисконтовия процент, скоростта на движение на паричните потоци при различни инвестиционни решения и режими.

ССА на показателя *Gearing (Financial Leverage)* може да се използва за анализ на ефекта на финансовия лост. Анализът на капиталовата структура на предприятието предполага оценка на показателя *Gearing*, нетния доход на една акция

(EPS) и равнището на финансов ливъридж ($FLev$). Равнището на финансов ливъридж може да се анализира по формулата:

$$FLev = \frac{Prf(i)}{Prf},$$

където:

$Prf(i)$ – брутна печалба плюс лихви;

Prf – брутна печалба, намалена с платените лихви.

Таблица 1.

Стратегическа карта за анализ на ефекта на финансовия лост

Показатели	Заемен капитал 0%	Заемен капитал 35%	Заемен капитал 55%
1. Капитал – всичко, хил. лв.	105 000	105 000	105 000
2. Собствен капитал, хил. лв.	105 000	68 250	57 750
3. Заемен капитал, хил. лв.	-	36 750	47 250
4. Капиталова структура (Gearing), % (п.3:п.1) x 100			
5. Брутна печалба (печалба +лихви), хил. лв.	31 500	31 500	31 500
6. Лихви, хил. лв.	0	3675	4725
7. Брутна печалба без лихви, хил. лв. (п.5 – п.6)	31 500	27 825	26 775
8. Данък	9450	8347	8032
9. Нетна печалба, хил. лв.	22 050	19 478	18 743
10. Брой на обикновените акции (1 акция – 1050) лв.)	100	65	55
11. Нетна печалба на една акция, хил. лв.	220	299	341
12. Индекс на нетния доход на една акция, % 100.0	135,9	155,0	
13. Равнище на финансов ливъридж (п.5:п.7)	1,00	1,13	1,18
14. Рентабилност на собствения капитал, % (п.9:п.2) x 100	21,00	28,50	32,40

Данните показват пряка зависимост между промените в капиталовата структура, нетния доход на една акция и равнището на финансовия ливъридж. С увеличението на относителния дял на заемния капитал при Gearing от 0 до 55% нетният доход на една акция нараства от 220 хил. лв. до 341 хил. лв., а нарастването на финансовия ливъридж – от 1,00 до 1,18 е свързано с увеличение на рентабилността на собствения капитал в диапазона от 21,00% до 32,40%. Данните показват положителния ефект за предприятието при промяна на капиталовата структура в полза на заемния капитал. Увеличението на финансовия лост е съпроводено от нарастване на рентабилността на собствения капитал. При предварителния анализ на капиталовата структура следва паралелно с фи-

нансовия ливъридж да се анализират и счетоводно-балансовите съотношения за ликвидност и платежоспособност.

Величината и структурата на капитала следва да се анализират и посредством методите за инвестиционен анализ, отчитащи промяната на стойността във времето.

$$NFV_E = CAP_0(1 + r)^n$$

$$NPV_E = \frac{EISLS}{(1+r)^n},$$

където:

NFV_E и NPV_E – респ. бъдеща и настояща нетна стойност на капитала на предприятието;

CAP_0 – начален капитал от пасива на счетоводния баланс;

$EISLS$ (Expected Income Sales) – очаквани приходи от продажби;

$(1+r)^n$ – сложнолихвен фактор;

n – брой на годините в аналитичния хоризонт.

Детерминираните модели за анализ на промяната на стойностите във времето дават възможност за предвиждане на бъдещата печалба и рентабилност.

$$NFV_E \times CAP_0 = EISLS$$

$$EPrf_e = \frac{NFV_E \times CAP_0 \times ROS}{100}$$

$$S(D)_{cap} = GE_0,$$

където:

ROS – рентабилност на база продажби;

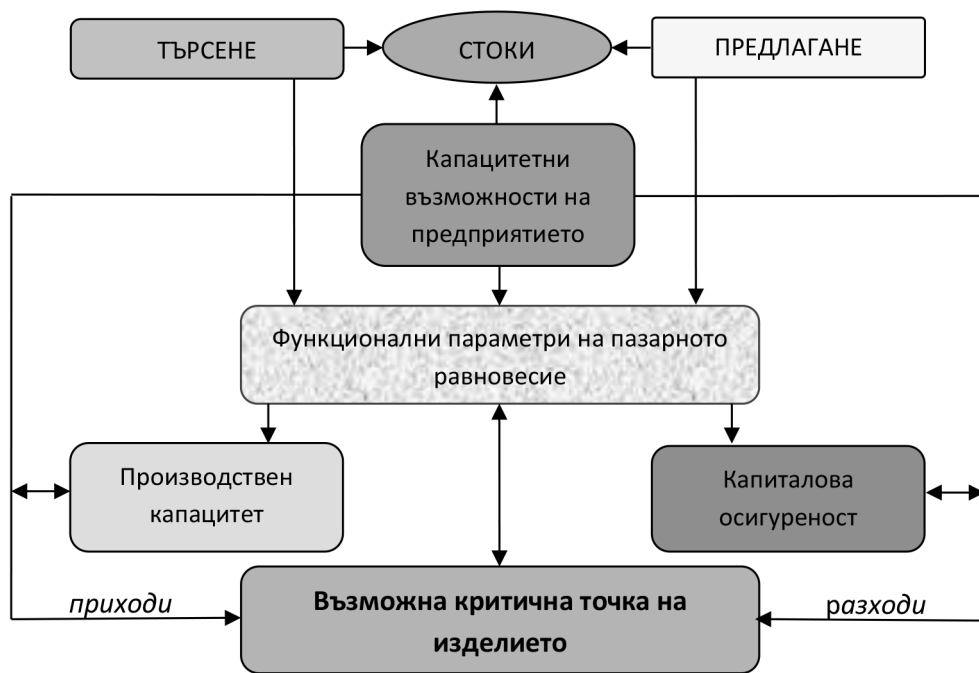
$EPrf_e$ – очаквана оперативна печалба;

$S(D)_{cap}$ – излишък (недостиг) на капитал;

GE_0 – очаквано капиталоотдаване.

На сравнителен анализ следва да се подлагат алтернативните варианти на капиталовата структура при инвестиране на капитали.

Трябва да се има предвид, че финансовата стратегия е тясно свързана с производствената и търговската стратегия на предприятието. Обектите на анализа могат да се представят схематично по следния начин:

Фигура 5.

Анализът на пазарната конюнктура предполага оценка на функционалните параметри на равновесието. То се дефинира от факторите, влияещи върху факторите на търсенето и предлагането на стоки, динамиката на производствения капацитет на предприятието и неговата капиталова осигуреност. На тази основа чрез анализ на критичната точка на изделията¹ може да се направи избор на производствената стратегия на предприятието. Тук се има предвид, че изборът на печелившо изделие е водещ елемент на производствената и търговската стратегия на предприятието.

Анализът на производствената и продуктова стратегия на предприятието може да се базира на изследване на динамичното равновесие между разходите и приходите.

Целесъобразно е да се използва следният метод за определяне на критичния обем на продажбите:

$$Q \times P_i - (Q \times VE_i + CE) = Prf(LS)$$

$$Q \times P_i - Q \times VE_i - CE = Prf(LS)$$

$$Q \times (P_i - VE_i) - CE = Prf(LS)$$

¹ Точката, в която се уравниват разходите и приходите.

$$BEP \rightarrow Prof(SLS) = 0$$

$$Q^{BEP} \times (P_i - VE_i) - CE = 0$$

$$Q^{BEP} \times (P_i - VE_i) = CE$$

$$(P_i - VE_i) = M_i$$

$$Q^{BEP} = \frac{CE}{P_i - VE_i} \text{ или } Q^{BEP} = \frac{CE}{M_i},$$

където:

VE_i – променливи разходи на единица продукция;

P_i – цена на единица продукция;

M_i – маржинален доход на единица (печалба – променливи разходи);

Q^{BEP} – критичен обем на продажбите.

Предложеният модел за анализ дава възможност за управление на критичната точка и критичния обем на изделието посредством маневри по линия на променливите разходи, постоянните разходи и цените.

Пример: Предприятие има четири поделения с различно териториално разпределение и пазарен достъп до различни региони (Таблица 2). Трябва да се избере поделение, в което е най-целесъобразно да започне производство на продукт „X“ с оглед най-бързото влизане в режим на печалба.

Таблица 2.

Параметри на изделието	Възможни варианти			
	I	II	III	IV
1. P_i (лв.) единична цена	100	120	100	100
2. VE_i (лв.) променливи разходи на единица продукция	80	70	75	80
3. CE (лв.) условно постоянни разходи	10000	10000	9500	9500
4. Q^{BEP} (бр.) критичен обем	500	200	380	475
Поделения на предприятието:	A	B	C	D

Анализът на четирите варианта показва, че най-изгодно за предприятието е да започне на производството на изделие „X“ в поделение „B“.

ССА показва, че в условията на това поделение критичната точка настъпва при по-нисък критичен обем – 200 бр. изделия. Ако прецизираме анализа между вариант I и II по метода на верижните замествания, получаваме следните резултати (Таблица 3):

Таблица 3

Показатели	Значения
1. Критичен обем за поделение А, бр.	500
2. Критичен обем за поделение В, бр.	200
3. Разлика между критичните обеми, бр.	-300
4. Влияние на факторите:	
а) намаление на променливите разходи в поделение В спрямо поделение А	-167
б) влияние на постоянните разходи	0
в) влияние на възможността единичната продажна цена да се увеличи в В спрямо А с 20 лв. (100 – 20)	-133
Комплексно влияние на факторите, бр.	-300 бр.

Резултатите от анализа насочват към търсене на възможности за намаление на постоянните разходи поне до величината на тези в третия и четвъртия вариант. Това би намалило критичния обем при втория вариант с още 10 бр. изделия:

$$(9500: 50) - (10\,000: 50) = 190 \text{ бр.} - 200 \text{ бр.} = -10 \text{ бр.}$$

Налага се изводът, че на регионалния пазар, където се продават изделията на поделение В, цената благоприятства най-много критичната точка. Явно е, че технологията в същото поделение позволява най-нисък размер на променливите разходи спрямо останалите три варианта.

Моделът за анализ на критичния обем дава възможност да се намери желаният обем продукция, гарантиращ определена печалба при неизменно или плаващо значение на останалите параметри на изделието. На базата на този модел, при наличието на данни за дневната или часовата производителност на труда може да бъде определен моментът, в който ще настъпи критичната точка на изделието. С промяна на параметрите този момент може да бъде управляван така, че да бъде в оптимално отношение с моментите на настъпване на критичните точки на други видове изделия, произвеждани в предприятието. Предварителният анализ на продуктова структура може да бъде реализиран и посредством графично решение на общата задача на линейното програмиране.

Пример за предварителен анализ чрез графичен метод:

Предприятие произвежда два вида изделия – X_1 и X_2 . Изделията се произвеждат в три основни звена при норми за разход на машиновреме на материалните дълготрайни активи, както следва:

Таблица 4.

Показатели	Разход на машиночасове по изделия		Разполагаме максимален фонд машиновреме според произв. капацитет в машиночасове
Цех	изделие X_1	изделие X_2	
I	30	60	180
II	50	40	200
III	70	0	280

Печалбата на единица изделие е съответно:

а) за изделие X_1 – 9 хил. лв.;

б) за изделие X_2 – 6 хил. лв.

Чрез графичен метод за предварителен анализ да се установи оптималното количество от всяко едно изделие, което би осигурило максимална печалба за предприятието при съществуващите ограничителни условия относно машиновремето за обработка по цехове. Да се установи оптималната асортиментна структура на продукцията, гарантираща максимална печалба за предприятието.

Модел за анализ:

1. Моделиране на целевата функция, ограничителните условия и координатите на правите, ограничаващи зоната на оптималните решения:

$$Lev = 9x_1 + 6x_2 = Prf \rightarrow \max$$

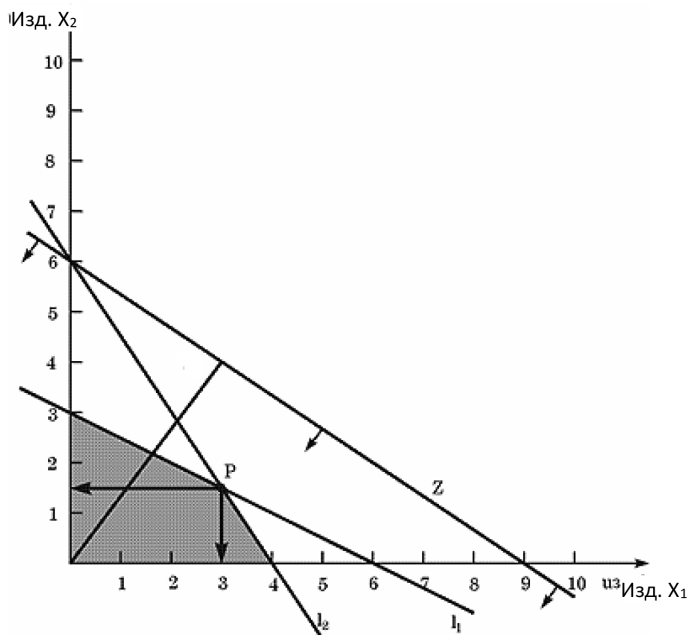
$$30x_1 + 60x_2 \leq 180 l_1 \quad (180/30, 180/60) = (6,3)$$

$$50x_1 + 40x_2 \leq 200 l_2 \quad (200/50, 200/40) = (4,6)$$

$$70x_1 + 0x_2 \leq 280 l_3 \quad (280/70, 0/40) = (4,0)$$

$$x_1 \geq 0, x_2 \geq 0.$$

2. Анализ посредством графичен модел:

Фигура 7.

3. Правата на целевата функция се транслира в посока към началото на координатната система. В т. Р правата Lev пресича за първи път зоната на оптималните решения. Спускат се перпендикуляри от т. Р към координатните оси. Координатите на т. Р са 3 и 1,5. Това показва, че за да се получи максимална печалба при съществуващите ограничителни условия, предприятието трябва да произведе 3000 бр. от X_1 и 1500 бр. от X_2 .

4. Оптималната асортиментна структура (STR), гарантираща максимална печалба ($\max Prf$), е:

Таблица 5.

Изделие	Физически обем – Q	Асортиментна структура – STR (%)
X_1	3000	77
X_2	1500	33
Всичко	4500	100

Бизнес организацията трябва да произведе 77% и 33% съответно X_1 и X_2 в рамките на целия обем от 4500 бр. изделия при максимално възможна печалба от 36 000 хил. лв. ($9 \cdot 3000 + 6 \cdot 1500$).

Организацията на стопанския счетоводен анализ трябва да се разглежда в пространствен, ситуационен и в динамичен аспект. Трябва да се търсят възможности за интегриране на видовете анализ. Интегрирането на стопанския счетоводен анализ в балансираната система от показатели дава възможност за по-ефективно управление на стратегията на бизнес организацията. Съвременните икономически реалности поставят сериозни предизвикателства пред ССА, на които може да се отговори с усъвършенстване както в теоретико-методологичен, така и практикоприложен аспект.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Каплан, Р., Д. Нортън, Стратегически карти – да превърнем нематериалните активи в осезаеми резултати (2006). София: Класика и стил, с. 233.
2. Чуков, Кр., Р. Иванова. Финансово-стопански анализ (2017). София: Издателски комплекс –УНСС, с. 101.
3. Bragg, Steven. Financial Analysis: Third Edition (2019), Accounting tools (R).
4. Blogdyk, G. Balanced Scorecard A Complete Guide (2019), Amazon.co.uk, amazon.com
5. Kennedy, B.D. „Analysis and interpretation“, 2003.
6. Neely, Andy. Business Metrix. Bretish Book for Managers sheme, 2007.
7. Neely, Andy. Cris Adams and Mike Kennerleiq. The Scorecard for Meassuring and Managing, The performance Prism, 2009, p. 57, 67.
8. Robert, S. Kaplan and David Norton. The Balanced Scorecard: Translating Strategy into Action, 2008, p. 126.

**СТОПАНСКИ СЧЕТОВОДЕН АНАЛИЗ НА РИСКА,
ФИНАНСОВИЯ РЕЗУЛТАТ И РЕНТАБИЛНОСТТА
В БАЛАНСИРАНА СИСТЕМА ОТ ПОКАЗАТЕЛИ**

доц. д-р Марко Тимчев

Университет за национално и световно стопанство, България

Резюме: В представения научен доклад се разглеждат проблеми на методологията и организацията на стопанския счетоводен анализ на предприятието. Представят се конкретни модели за интегриране на стопански счетоводен анализ в балансирана система от показатели. Представени са модели за анализ на финансовия резултат, рентабилността и оценката на риска в предприятието.

Ключови думи: счетоводен анализ, балансирана система, риск, несъстоятелност.

**ACCOUNTING BUSINESS ANALYSIS OF RISK, FINANCIAL
RESULT AND PROFITABILITY IN A BALANCED SYSTEM
OF INDICATORS**

assoc. prof. Dr. Marko Timchev

University of National and World Economy, Bulgaria

Summary: Summary In the presented scientific report problems of the methodology and the organization of the economic accounting analysis of the enterprise are considered. Specific models for integrating business accounting analysis into a balanced scorecard are presented. Models for analysis of the financial result, profitability and risk assessment in the enterprise are presented.

Keywords: accounting analysis, balanced system, risk, insolvency.

ОСОБЕНОСТИ В ПЛАНИРАНЕТО И ПОДГОТОВКАТА НА СИЛИТЕ НА НАТО ЗА УЧАСТИЕ ВЪВ ВОЕННИЯ КОНФЛИКТ В СЪЮЗНА РЕПУБЛИКА ЮГОСЛАВИЯ ПРЕЗ 1999 Г.

д-р Пламен Богданов

УниБИТ, София, Република България, p.bogdanov@unibit.bg

Въведение

Още през декември 1997 г. Северноатлантическият съвет (North Atlantic Council – NAC) изразява безпокойство за ескалиращото етническо напрежение в Косово и призовава страните да намерят взаимноприемливо решение. На 5 март 1998 г. Съветът заявява своята силна загриженост за ескалиращото насилие в областта, осъждайки както югославските репресии срещу политическите прояви на етническите албанци, така и терористичните действия на Армията за освобождение на Косово. NAC призовава за преговори за обсъждане на проблемите на етническите албанци. В заявлението се казва, че „НАТО и международната общност следят с основателен интерес събитията в Косово..., защото те влияят на стабилността на целия регион“¹.

На 11 юни 1998 г. ЕС иска от НАТО да започне планиране на развърщане на превантивни сили в Албания и Македония. Обсъждат се осем варианта – от налагане на забрана за полети над Косово, до извършване на въздушни удари в цяла Югославия. На 12 юни Контактната група обявява четири искания към Съюзна република Югославия (СРЮ), за да се избегне военна намеса: изтегляне на специалните сили за сигурност от Косово; допускане на международни наблюдатели в областта; сътрудничество за връщане на бежанците и разселените лица и предоставяне на свободен достъп на конвои с хуманитарна помощ; сътрудничество при диалога с косоварите². На 29 юни Милошевич получава обещание от руския президент Елцин, че Русия ще се противопостави в Съвета за сигурност на ООН на въоръжена намеса на НАТО срещу СРЮ. С развитието на обстановката обаче западните правителства все по-определено започват да изразяват мнение, че НАТО има право да извърши ограничена акция в Косово и без нова резолюция на Съвета за сигурност на ООН.

ЕС и НАТО подлагат СРЮ на тежък дипломатически натиск чрез заплахата за мащабни военни действия като крайна мярка. На 12 октомври 1998 г. Северноат-

лантическият съвет на ниво посланици взема решение за издаване на Заповед за активиране (Activation Order – ACTORD) на предоставените от страните членки сили. Командването на тези сили е прехвърлено на генерал Уесли Кларк – върховен главнокомандващ на Обединените въоръжени сили на НАТО в Европа.

Развитието на обстановката в началото на 1999 г. дава основание на Генералният секретар на НАТО Хавиер Солана да отдаде заповед Върховният главнокомандващ на Обединените въоръжени сили на НАТО в Европа да започне военна кампания срещу Югославия под формата на въздушна операция, получила наименованието „Съюзна сила“ (Allied Force).

1. Особенности при планирането в НАТО за участие във военния конфликт в Съюзна република Югославия

Първоначалното планиране в НАТО както за потенциални сухопътни операции, така и за въздушни операции, започва през април 1998 г. Генерал Уесли Кларк поставя задача на командващия на Съюзните сили в Южна Европа адмирал Джеймс Елис да планира „превантивно развързване“ в Албания и Македония. Тези операции включват развързване на войски на НАТО в тези прифронтови държави като средство за подпомагане на стабилизирането им в случай на нарастване на насилието и политическата нестабилност в близост до техните граници с Югославия.

Официално планирането в НАТО на потенциални сухопътни и въздушни операции срещу Югославия започва в началото на юни 1998 г. На 17 юни Северноатлантическият съвет поставя задача на Военния комитет да направи оценка на списък от степенувани варианти за спиране на по-нататъшното насилие и за оказване влияние на страните в конфликта. Вариантите са разделени в две широки категории – планиране на военни мирни операции като част от договорено споразумение и планиране на настъпателни военни бойни операции – въздушни и наземни. В случай на настъпателни военни операции планирането се ориентира към въздушни удари и удари с крилати ракети като предпочитан метод за принуждаване на Белград да приеме поставените условия.

Първоначалното планиране на въздушните удари предвижда провеждане на два типа въздушни операции.³ Първият тип е въздушна операция в пет фази, която включва развързване на военновоздушни сили и средства на европейския театър на войната, завоюване на превъзходство във въздуха над Косово и през различните фази унищожаване способностите на основните елементи на югославските военни сили.

Политическите цели на НАТО, за постигането на които в началото се прилагат заплахи, а след това се водят бойни действия срещу Югославия, са ограничени. НАТО извършва въздушни удари като средство за принуждаване на югославския президент Слободан Милошевич да промени политиката си в Косово, която се разглежда като неприемлива от международната общественост от хуманитарна гледна точка и застрашаваща съседните страни, и за подпомагане на мирното разрешаване на конфликта. Извън Косово НАТО освен това иска да стабилизира съседните страни, да запази единството на Съюза и да ограничи неблагоприят-

ните последствия за отношенията с Русия. Въздушната операция няма за цел да откъсне насилствено Косово от Сърбия, осигурявайки защита на Армията за освобождаване на Косово, нито да отстрани Милошевич от власт.

За първи път НАТО заплашва Югославия с въздушни удари през октомври 1998 г. като средство за налагане спазването на споразуменията между Ричард Холбрук и Милошевич за спиране на огъня и за количеството на сръбските сили в Косово. Заплахата на Алианса теоретично остава в сила по време на мирните преговори в Рамбуйе в началото на 1999 г., осигурявайки „стимул“ за страните да постигнат споразумение. След като Югославия отхвърля временното споразумение, НАТО официално подновява заплахата за нанасяне на въздушни удари през март 1999 г. В началото на операцията официални представители на САЩ и НАТО обявяват, че действията имат за цел спиране на насилието в Косово и принуждаване на Милошевич да приеме временното политическо споразумение, договорено в Рамбуйе.

Вместо капитулация или промяна на курса, Милошевич провежда още по-интензивна кампания за масово етническо прочистване за прогонване на по-голямата част от етническото албанско население от Косово. Стотици хиляди косовски бежанци напускат или са прогонени към съседни страни. Въпреки че целите на НАТО за спиране на насилието се провалят, Алиансът решава да продължи въздушните удари до постигане на определени условия.

На 12 април 1999 г. НАТО доуточнява политическите цели на операцията: прекратяване на всички военни действия; спиране на насилието и репресиите в Косово; изтегляне от Косово на неговите военни, полицейски и паравоенни сили; приемане на международно военно присъствие в Косово – с НАТО в неговата основа; приемане завръщането на всички бежанци и достъп до хуманитарни организации; осигуряване на гаранции за готовност за работа на основата на договора от Рамбуйе за постигане на рамково политическо споразумение за Косово.

2. Особенности в подготовката на силите на НАТО за участие във военния конфликт в Съюзна република Югославия

Като резултат от планирането на въздушната кампания е изготвен „Оперативен план ОР 10601“. Фаза „Нула“ включва подготовката на операцията. По време на Първа фаза трябва да нанесе поражение на ПВО на цялата територия на СРЮ. Във Втора фаза са предвидени удари по силите за сигурност в Косово, както и по силите, които ги усилват и поддържат. В Трета фаза е планирано разширяване на въздушните удари по други важни обекти на територията на СРЮ. Фази 4 и 5 предвиждат въздушна поддръжка на сухопътни сили в южните сръбски райони.⁴

Замисълът на втория тип въздушна операция предвижда провеждане на незабавен ограничен въздушен отговор на конфликта в Косово с цел предотвратяване на по-нататъшно влошаване на обстановката. Ограниченият въздушен отговор при възможност трябва да се интегрира във Фаза 1 на въздушната операция. Първа фаза трябва да принуди сръбската страна да седне на масата за преговори.

Още през май 1998 г. планиращите щабове на всички нива започват работа по определяне на класовете, типовете и специфичните характеристики на целите, които трябва да бъдат атакувани за постигане целите на двата типа операции.

С развитието на обстановката в Косово на 12 октомври 1998 г. Северноатлантическият съвет издава заповед за активиране на силите и за двата типа операции едновременно с продължаване на дипломатическите усилия за разрешаване на кризата.

С развитието на кризата в началото на 1999 г. Северноатлантическият съвет дава правомощия на Генералния секретар Хавиер Солана, в непосредствени консултации с НАС, да разрешава, отлага или прекратява въздушните удари и да определя техния обхват, мащаб и начин на водене, необходими за своевременен и гъвкав политически контрол на въздушните операции.

След като преговорите между косовските албанци и сърбите се провалят, главнокомандващият на Съюзните въоръжени сили в Европа разпорежда разработването на нов план. В него се предвижда нанасяне на двудневни въздушни удари по обекти във СРЮ, с цел да се убеди Милошевич да изтегли войските си, и прекратяване на военните действия. В продължение на плана се разработват два варианта на отговор на югославските действия, които може да последват въздушните удари. Първият – отговор на репресии на югославските сили срещу косовските албанци, и вторият – отговор на югославски атаки срещу сили на НАТО или страни членки. В същото време американският министър на отбраната и председателят на Съвета на началник-щабовете непрекъснато предупреждават лидерите на Алианса, че вариантите с ограничената продължителност няма да гарантират успех.

В първите няколко дни от началото на кампанията на НАТО съюзни самолети нанасят удари по цели в Сърбия и водят действия за осигуряване на свобода на действие на съюзническите ВВС чрез подавяне и унищожаване на югославската ПВО. На срещата на върха на НАТО във Вашингтон (23–24 април 1999 г.) е взето решение за увеличаване интензивността на въздушната операция, като се разшири обхватът на обектите за поразяване, включително военнопromишлена инфраструктура, пропагандни медии и други стратегически обекти и обявява, че ще бъде развърнато допълнително количество самолети.

По време на кампанията НАТО разработва механизъм за делегиране на военните командири на правомощия за утвърждаване на целите. За определени категории цели, напр. обекти в центъра на Белград, в Черна гора или цели, при които са вероятни високи косвени поражения, НАТО оставя одобрението за политически органи на по-високо ниво. Този механизъм се използва за гарантиране, че страните членки са напълно информирани за особено чувствителни военни операции и по този начин да поддържат единството на Алианса. Рискът от косвени поражения през цялото време е важно съображение при обсъждането на целите.

Получаването на одобрение на обектите за поразяване от 19 държави с различно ниво на ангажираност към операцията прави труден процеса на определяне, откриване и атакуване на целите. Тромавият процес на преглед на целите често отнема две допълнителни седмици до получаване на потвърждаване на отделни цели. Това се потвърждава и от факта, че от 778 стационарни цели, утвърдени от командващия генерал, за 495 (около 64%) се налага одобрение от по-високо ниво. В края на операцията над 150 цели все още очакват утвърждаване⁵.

Правен преглед на избраните цели се извършва на следващите нива от командната верига.

Прилаганият подход за утвърждаване на целите води до преглед на целите от много нива над командващия генерал и често включва прегледи от американски национални командни органи, Северноатлантическия съвет на НАТО и някои отделни страни членки.

Заклучение

От самото начало операция „Съюзна сила“ е уникален тип операция и не се ръководи от нормална военна доктрина. Във войските на НАТО няма проблеми по отношение на военните цели. Значителните различия са по-скоро на национално политическо ниво, където краткосрочните военни цели се влияят от политическите корекции в списъците на целите, силното нежелание за нанасяне на щети спрямо и двете страни в конфликта и загрижеността за вътрешните обществени реакции.

Висши военни командири от НАТО, включително генерал Кларк, председателят на Военния комитет на НАТО генерал Науман и генерал Шорт, критикуват обхвата, в който се провежда операцията на основата на военните цели, и се обявяват за преглед на процеса за вземане на решения в Алианса след започване на операция. Генерал Науман освен това заявява, че докато Югославия се е готвила за война, НАТО се е готвил за операция⁶, разлика, показваща присъщите ограничения, налагани на военните командири на НАТО.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Nardulli, B., W. Perry, B. Pernie, J. Gordon, J. McGinn. Disjointed War, Military Operations in Kosovo, 1999, RAND Arroyo Center, 2002, p. 13.
2. Детрез, Р. Косово. Отложената независимост, издателство „Кралица Маб“, 2008, с. 180.
3. Department of Defense. Kosovo/Operation Allied Force After-Action Report, Report to Congress, 31 January 2000.
4. Dimitrijević, B., J. Draganić. VAZDUSNI RAT NAD SRBIJOM 1999. GODINE, Institut za savremenu istoriju, Beograd, 2010, s. 132.
5. United States General Accounting Office. KOSOVO AIR OPERATIONS, Need to Maintain Alliance Cohesion Resulted in Doctrinal Departures, Report to Congressional Requesters, July 2001.
6. Defense News, July 26, 1999, p. 30.

**ОСОБЕНОСТИ В ПЛАНИРАНЕТО И ПОДГОТОВКАТА
НА СИЛИТЕ НА НАТО ЗА УЧАСТИЕ ВЪВ ВОЕННИЯ КОНФЛИКТ
В СЪЮЗНА РЕПУБЛИКА ЮГОСЛАВИЯ ПРЕЗ 1999 г.**

д-р Пламен Николов Богданов

УниБИТ, София, Република България, p.bogdanov@unibit.bg

Резюме: В доклада са анализирани характерните особености при планирането и подготовката на силите на НАТО за участие във военния конфликт, които се определят от развитието на етническия конфликт в областта Косово и усилията на международната общност за намиране на мирно решение на конфликта и запазване на стабилността в региона.

Ключови думи: планиране, развърщане, операция, обекти за поразяване, подготовка на операцията.

**FEATURES IN THE PLANNING AND PREPARATION OF NATO
FORCES TO PARTICIPATE IN THE MILITARY CONFLICT
IN THE FEDERAL REPUBLIC OF YUGOSLAVIA IN 1999**

PhD Plamen Nikolov Bogdanov

ULSIT, Sofia Republic of Bulgaria, p.bogdanov@unibit.bg

Summary: The paper analyzes the specifics of planning and preparing NATO forces for military conflict, which are determined by the development of the ethnic conflict in Kosovo and the international community's efforts to find a peaceful solution to the conflict and maintain stability in the region.

Keywords: planning, deployment, operation, targets, preparation of the operation.

ОЦЕНКАТА НА ВЪЗДЕЙСТВИЕТО ВЪРХУ ЗАЩИТАТА НА ЛИЧНИТЕ ДАННИ КАТО ПРОЦЕС ЗА ОСИГУРЯВАНЕ НА ПРАВНО СЪОТВЕТСТВИЕ В УСЛОВИЯТА НА ЕПИДЕМИОЛОГИЧНА КРИЗА

*доц. д-р Станислава Минева
ВСУ „Черноризец Храбър“*

Различните практически измерения на прилагането на Общия регламент за защита на личните данни (GDPR)¹ се проявиха и в настоящата епидемиологична ситуация, при която голяма част от администраторите на лични данни се изправиха пред проблем, който произтича от необходимостта да бъде съгласувана правната рамка за защита на личните данни с други правни регулации, свързани със задължението за прилагане на протиепидемични мерки.

В ситуацията на пандемията от COVID-19 за работодателите възникнаха редица задължения, свързани с прилагане на задължителни мерки за осигуряване на сигурност за здравето на работниците и служителите, за безопасност на работното място и за организацията на работа. Мерките относно защитата на сигурността на здравето на работниците и служителите на практика водят до промяна в основанията за обработване на лични данни и операциите по обработването на лични данни от групата на чувствителните данни – за здравословното състояние, каквито голяма част от администраторите и обработващите лични данни – работодатели до този момент не са обработвали. Това обстоятелство поражда необходимост от бързо привеждане на системите от мерки за защита на личните данни, с редица специфики за чувствителните данни, при съобразяване с всички изисквания на GDPR и националното законодателство за защита на личните данни.

В публичното пространство, включително и на официалната страница на Комисията за защита на личните данни, се проявиха и множество запитвания от страна на частния сектор относно допустимостта на протиепидемични мерки, въведени с поредица заповеди на Министъра на здравеопазването. Примери за възникналата тревожност са въвеждането на пропускателен режим за достъп до помещенията, съпътстван от събиране на лични данни за здравословно състоя-

¹ Регламент (ЕС) 2016/679 на Европейския парламент и на Съвета от 27 април 2016 година относно защитата на физическите лица във връзка с обработването на лични данни и относно свободното движение на такива данни и за отмяна на Директива 95/46/ЕО (Общ регламент относно защитата на данните).

ние – прояви на остри респираторни болести (повишена температура, кашлица, затруднено дишане, загуба на обонянието, нарушение или загуба на вкуса и други)². Обработване на лични данни, свързани с правото на свободно придвижване, лични данни от частната сфера, като данни за контакти с лица, диагностицирани с COVID-19, и др. Допълнителни въпроси и относно законосъобразността на мерки като: проверка на телесна температура, предоставяне на информация за скорошна история на пътуванията на дадено лице, предоставяне на информация за здравен статус на дадено лице и контактните му лица, за проследяване на движението на карантинирани лица чрез мобилни приложения и/или мобилни устройства и т.н.

Безспорно в настоящата ситуация отговорите на всеки от тези и множество други въпроси ще намерят своето правно основание, когато става дума за общото благо, за най-висшата ценност – човешкия живот. Самото право на защита на личните данни не е и абсолютно право. То може да бъде ограничавано при преследване на цел от общ интерес или за да се защитят правата и свободите на другите, когато се преследва законна цел. Съгласно член 8, параграф 2 от ЕКПЧ законните цели, които биха могли да оправдаят намеса, са тези, необходими в едно демократично общество в интерес на националната и обществената сигурност, на икономическото благосъстояние на страната, за предотвратяване на безредици или престъпления, за защита на здравето и морала или на правата и свободите на другите.³

Проблемът, предмет на настоящото изложение, е да се разкрие съществуващата възможност за работодателите да отговорят едновременно на многобройните правни изисквания. Както и да се обърне внимание на това, че извънредните мерки, взети от правителството за ограничаване разпространението на заболяването, не освобождават администраторите и обработващите лични данни от задълженията им да спазват принципите и нормите на Общият регламент за защита на личните данни на ЕС и Закона за защита на личните данни⁴. Защото администраторите и обработващите лични данни, независимо от условията на извънредно положение и извънредна епидемична обстановка, които нарушат евентуално изискванията за защита на личните данни на национално и европейско равнище, са изложени на висок риск от санкциониране от надзорните и контролните органи, от една страна. От друга са поставени и в ситуация на висок репутационен и нормативен риск, свързан с ответно упражняване на права от страна на субектите на лични данни при неправомерно увреждане на личната неприкосновеност и евентуално настъпване на вреди от икономически, социален или морален характер. Правото на защита на личните данни е по-обширно от правото на личен живот. Обработването на лични данни може да наруши правото на неприкосновеност на линия живот, не е необходимо обаче това обстоятелство да настъпи, за да се включат правните регулации за защита на личните данни.

Другият основен практически проблем, възникнал за работодателите, е във връзка с тяхното задължение за създаване на ред за информиране на всички рабо-

² Заповед на Министър на здравеопазването № РД-01-487/ 31.08.2020.

³ Европейска конвенция за правата на човека, подписана през 1950 г. от Съвета на Европа.

⁴ Закон за защита на личните данни. Обн., ДВ., бр.1 от 4 януари 2002.

тещи в случай на заболяло лице, с което те са били в контакт. Европейският комитет по защита на данните (ЕКЗД) препоръчва информирането по възможност да е анонимно с цел ограничаване на евентуални негативни последици за личната неприкосновеност и най-вече дискриминационни прояви. Следователно, всеки работодател следва да прецени и според ситуацията на първо място да определи необходимостта от разкриването на данни за конкретни работници или служители. Да избере най-подходящия начин на информиране, така че да не се допускат по-големи вреди. С цел да бъде предотвратено подобно негативно въздействие работодателите задължително трябва да анализират, оценят и при необходимост да допълнят във вътрешните си правила за защита на личните данни приложимите основания за обработване на лични данни във връзка с COVID-19, като спазват принципите на пропорционалност и законосъобразно обработване. Да съобразят нуждата от допълване на регистъра на дейностите по обработване с новия процес по обработване на лични данни във връзка с COVID-19. Да допълнят регистъра на дейностите по обработване и с информация за категориите получатели на тези данни. Задължително да информират субектите на лични данни относно промените, новите цели на обработване на данните, за получателите и задължително за сроковете за тяхното съхранение.

Общият регламент за защита на личните данни въведе редица задължения за администраторите и обработващи лични данни, някои от които бяха изцяло нови и непознати в доскоро действащата правна уредба. Например отчетността като основен инструмент за доказване изпълнението на изискванията на Общия регламент за защита на личните данни. Става дума за способността във всеки един момент администраторът на лични данни да удостовери и да докаже, че обработва личните данни законосъобразно, добросъвестно, прозрачно, за конкретни и пропорционални цели, с подходящо ниво на сигурност и защита. Другият нов момент, свързан с предмета на настоящото изложение, е оценката на въздействието върху защитата на данните (ОВЗД), която се явява най-важният инструмент за постигане на отчетността при операции по обработване на лични данни, които могат да породят висок риск.

В съответствие с подхода, основан на риска, извършването на оценка на въздействието върху защитата на личните данни не е задължително за всяка операция по обработване. Тя се изисква само когато обработването на лични данни има вероятност да доведе до висок риск за правата и свободите на физическите лица, например при обработката на чувствителни данни или когато обработката по друг начин включва специфични рискове, по-специално при използването на специфични технологии, механизми или процедури, включително профилиране или видеонаблюдение. Операции по обработване, които по правило пораждат висок риск, са извършването на:

- автоматично вземане на решения, включително профилиране;
- мащабно обработване на данни, разкриващи расов или етнически произход, политически възгледи, религиозни или философски убеждения или членство в синдикални организации, генетични данни, биометрични данни, данни за здравословното състояние или данни за сексуалния живот или сексуалната ориентация, както и данни за предишни осъждания на лицето;
- систематично мащабно наблюдение на публично достъпна зона.

В Списък на видовете операции по обработване на лични данни, за които се изисква задължително извършване на оценка за въздействие върху защитата на данните съгласно чл. 35 от Регламент (ЕС) 2016/679 и в Насоките относно оценката на въздействието върху защитата на данни и определяне дали съществува вероятност обработването „да породи висок риск“, към момента са изброени кръг от обстоятелства, които налагат работодателите да прилагат инструмента при обработване на лични данни.⁵ Макар и да не попадат в този списък дейностите и операциите, възникнали като задължение за работодателите в резултат на изпълнението на извънредните правни регулации, и независимо от задължението за извършване на оценка на въздействието само за определени администратори и определени операции при обработването, които могат да породят висок риск, по своята същност ОВЗД е процес, чрез който администраторите на лични данни по принцип могат да си осигурят:

- предвиждане и справяне с вероятни негативни въздействия върху защитата на лични данни (бъдещи проблеми);
- идентифициране на рискове за неприкосновеността на личния живот;
- договаряне на решения и защита на репутацията на организацията;
- организация и ефективно прилагане на правилата за защита на личните данни;
- осигуряване на съответствие на правилата за защита на личните данни с правните регулации;
- създаване на увереност относно ефективността на защитата на личните данни и гарантирането на правата на субектите на лични данни.

В нововъзникналата ситуация и необходимостта от прилагане на мерки от страна на работодателите във връзка със защита на общественото и личното здраве, независимо от това, че до този момент за тях не е възникнало автоматично задължение за извършване на ОВЗД, биха могли да я приложат във връзка с обработването на данни на уязвими групи лица. Нещо повече, в случаите, когато не е ясно дали се изисква ОВЗД, Работната група по член 29 препоръчва все пак да се извърши такава оценка, тъй като тя представлява „полезен инструмент, който помага на администраторите да спазват законодателството в областта на защитата на данните“⁶. Важно е да се обмисли потенциалното въздействие върху физическите лица на всякаква вреда или вреда, която обработката може да причини – било то физическа, емоционална или материална. По-специално дали обработката в условията на епидемиологичната ситуация може да допринесе за невъзможност за упражняване на права, невъзможност за достъп до услуги или възможности за дискриминация, финансови загуби, репутационни щети и др. Ако съответно не е необходимо да се извършва ОВЗД по преценка на работодателите, е важно да бъде документирано решението и аргументите към него с цел доказване и отчетност.

Когато се обработват лични данни за нови цели, особено от групата на чувствителните данни, е важно да се извърши оценка на въздействието върху защи-

---

⁵ Насоки относно оценката на въздействието върху защитата на данни (ОВЗД) и определяне дали съществува вероятност обработването „да породи висок риск“ за целите на Регламент 2016/679, приети 2017.

⁶ Наръчник по европейско право в областта на защитата на данните, издание 2018.

тата на данните. В това се състои и предложението за решение към настоящия проблем. Разкрива се във възможността да се изготвя ОВЗД поради промяна на целите за обработване на данните. Операциите по обработване на данни могат да се развият бързо, а могат да възникнат и нови слабости. ОВЗД не само ще е от полза за постигането на постоянни подобрения, но е от решаващо значение за поддържането на същото равнище на защита на данните в условията на променяща се с времето среда. Тя е необходима поради промяна в общественения контекст за дейността по обработване, защото нови категории субекти на данни са станали уязвими, особено на новите форми на дискриминация.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Европейска конвенция за правата на човека, подписана през 1950 г. от Съвета на Европа.
2. Регламент (ЕС) 2016/679 на Европейския парламент и на Съвета от 27 април 2016 година относно защитата на физическите лица във връзка с обработването на лични данни и относно свободното движение на такива данни и за отмяна на Директива 95/46/ЕО.
3. Закон за защита на личните данни. Обн., ДВ., бр.1 от 4 януари 2002.
4. Заповед на Министър на здравеопазването № РД-01-487/ 31.08.2020.
5. Насоки относно оценката на въздействието върху защитата на данни (ОВЗД) и определяне дали съществува вероятност обработването „да породи висок риск“ за целите на Регламент 2016/679, приети 2017.
6. Наръчник по европейско право в областта на защитата на данните, издание 2018.

ОЦЕНКАТА НА ВЪЗДЕЙСТВИЕТО ВЪРХУ ЗАЩИТАТА НА ЛИЧНИТЕ ДАННИ КАТО ПРОЦЕС ЗА ОСИГУРЯВАНЕ НА ПРАВНО СЪОТВЕТСТВИЕ В УСЛОВИЯТА НА ЕПИДЕМИОЛОГИЧНА КРИЗА

доц. д-р Станислава Минева
ВСУ „Черноризец Храбър“

Резюме: Постигането на необходимия баланс между запазването на личната неприкосновеност (личния живот) на служителите и работниците и опазването на тяхното здраве е един от проблемите предизвикани от настоящата епидемиологична криза. Решение за работодателите, което може да обоснове предприетите мерки, когато те навлизат в личния живот, заради сигурността и безопасността на служителите и работниците, е оценката на въздействието върху защитата на данните.

Ключови думи: лични данни, епидемиологична криза, работодатели, правно съответствие.

**PERSONAL DATA PROTECTION IMPACT ASSESSMENT AS
A PROCESS FOR ENSURING LEGAL COMPLIANCE IN THE
CONDITIONS OF AN EPIDEMIOLOGICAL CRISIS**

*assoc. prof. Stanislava Mineva, doktor
VFU „Chernorizets Hrabar“*

Summary: Achieving the necessary balance between protecting the privacy of employees and protecting their health is one of the challenges posed by the current epidemiological crisis. A solution for employers that can justify the measures taken when they enter the private space, for the safety and security of employees and workers, is the assessment of the impact on data protection.

Keywords: personal data, epidemiological crisis, employers, legal and regulatory compliance.

ИНТЕГРИРАН ГРАНИЧЕН КОНТРОЛ В РЕПУБЛИКА БЪЛГАРИЯ

доц. д-р Мария Лечева
ВСУ „Черноризец Храбър“

През последните години съвременното общество е изправено пред трудно предвидими и динамично развиващи се асиметрични заплахи за националната сигурност като: тероризъм, нелегална миграция, трафик на хора и наркотици, контрабанда на хора, стоки и товари и останалите проявни форми на трансгранична престъпност; заплахи за околната среда и здравето на хората и др., което изисква значително разширяване на спектъра на съвместно стратегическо планиране и сътрудничеството между всички институции, имащи отношение към сигурността на границата. Геополитическото разположение на Република България е в зона на етнически, религиозни, икономически и културни различия и засиленото движение на хора в резултат на глобализацията са фактори, които генерират заплахи за сигурността на външните ни граници. Миграционните процеси и свързаните с тях трансгранични престъпления, възникващи в тази усложнена обстановка в региона, определят отговорността на страната ни за поетите ангажменти като външна граница на ЕС.

Ето защо глобалната цел на системата за интегриран граничен контрол е повишаването на ефективността на граничното управление при същевременно зачитане на правото за придвижване на гражданите, което се реализира чрез комплекс от законодателни, институционални мерки и обучение, насочени към възприемане на интегриран подход за граничен контрол и управление. Сигурността на границите е част от общото понятие за глобална сигурност в региона и Европа, което обуславя и необходимостта от прилагане на интегриран модел за граничен контрол в отговор на предизвикателствата по отношение на граничната ни сигурност. Организацията на работа в системата за гранично управление на Република България е изградена на принципа на интегриран граничен контрол с цел улесняване преминаването и увеличаването на пропускателните възможности на граничните преходи.

За първи път Наредбата за ГКПП от 2002 г. въвежда принципа за интегриран граничен контрол като основен елемент от интегрираното гранично управление,

обединяващо усилията на всички държавни органи, които имат правомощия в тази област. Тя регламентира организацията на дейността на граничните пунктове и определя граничните контролно-пропускателни пунктове като обособени територии със специален режим на пропускане и охрана, които се изграждат на международни шосейни пътища, на територията на международни жп гари, летища и пристанища за обществен транспорт (чл. 2). Тази територия е единственото място, през което се разрешава преминаването на държавната граница, ако не е предвидено друго в международното законодателство. В тази връзка на ГКПП на външните граници на ЕС се извършват 6 вида граничен контрол: граничен паспортно-визов, митнически, ветеринарномедицински контрол и карантина, фитосанитарен контрол и карантин, граничен държавен здравен контрол и контрол на транспортните средства.

Граничният контрол включва гранично наблюдение и гранични проверки, основани на ефективна система за оценка и анализ на риска и система за ситуационна осведоменост на всички нива. Ресурсите за граничен контрол са съобразени с профила и интензитета на пътническия поток и оценката на заплахите. Качеството на извършването на граничните проверки на ГКПП в съответствие с Кодекса на шенгенските граници и Шенгенския наръчник непрекъснато се повишава. За осъществяване на гранични проверки на първа и втора линия на ГКПП са въведени в употреба нови съвременни технически средства (уреди за проверка на документи, технически уреди за откриване и идентификация на радиоактивни вещества, на експлозиви, на оръжия и боеприпаси и комплекс от автоматизирани информационни системи за проверка на преминаващи лица и МПС). Граничните полицаи, действащи на терен, разполагат с мобилни устройства, които им осигуряват достъп до АИС с възможност за проверка на документите за самоличност. Повишава се ефективността при провеждане на граничното наблюдение между зоните на ГКПП с цел недопускане на случаи на незаконно преминаване на границата, борба срещу закононарушенията в зоната за отговорност. За повишаване на ефективността при изпълнение на задачи в участъци с доказана висока концентрация на престъпления, граничното наблюдение е адаптирано, както към съществуващите, така и към очаквани заплахи и рискове по външните граници и се извършва от гранични патрули, оборудвани със съвременни технически средства. Изграденото панорамно видеонаблюдение на всички ГКПП по външните граници осигурява непрекъснат визуален контрол в реално време на зоната на ГКПП. На работните места на ГКПП на Летищата София, Варна и Бургас, ГКПП Калотина и ГКПП Капитан Андреево функционира вътрешно видеонаблюдение.

Граничният паспортно-визов контрол на ГКПП на външни граници включва: 1. гранични проверки на лица, транспортни средства, стоки и друго движимо имущество, преминаващи през държавната граница; 2. превенция, предотвратяване, пресичане, разкриване и разследване на престъпления, свързани с незаконна миграция и трафик на хора; 3. приемане, придружаване и предаване на лица от и на съседните гранични органи и други държави; 4. принудително настаняване в специални помещения или в специални домове чужденци, нарушили режима на движение през границите и подлежащи на принудително отвеждане до границата или на експулсиране по ред, определен със закон; 5. гранично наблюдение с наземни патрули, кораби, въздухоплавателни и технически средства.

Като елемент на интегрираното гранично управление, ГДГП непрекъснато усъвършенства граничния контрол, както и прилаганите превантивни мерки срещу незаконната миграция по цялото протежение на външните граници и вътре в страната. Основен приоритет в дейността ѝ е извършването на задълбочен анализ на заплахите и анализ на риска. Анализът на риска на ГДГП се основава на европейския модел на интегрирания анализ на риска (CIRAM). Организира се на три нива – стратегическо, оперативно и тактическо и се базира на вътрешни и външни източници на информация, както и на редовните аналитични доклади на Агенция „Фронтекс“. Целта е да се предвидят и определят дейностите, свързани с незаконната миграция и бежанския натиск, които се очаква да се появят на външните граници. Чрез анализа на риска се осигурява надеждна информация за ситуационната картина на обстановката по границите и се подобрява граничното управление. За осъществяване на пълен и задълбочен анализ на риска е необходимо органите за граничен контрол непрекъснато да използват достоверна информация за дълъг период от време; да определят методите и подходите, както и необходимото време за изработването му; да се създадат условия за реално предвиждане на ситуацията пред външните граници и вземане на решение за предприемане на адекватни мерки за противодействие с цел намаляването му. Особено внимание следва да се отдели на правилното определяне на потенциалния риск, вероятността от неговото появяване и последствията от динамичното му въздействие, неговото класифициране, както и приоритетните дейности за намаляването му. За подпомагане на анализа на риска в Главна дирекция „Гранична полиция“ функционира информационна система за методично събиране и обработка на информация, до която имат достъп всички структурни звена, включително и Националният координационен център.

От 2012 г. на ГКПП Аерогара София работят първите в страната електронни гишета за автоматизиран граничен контрол. Новите устройства дават възможност да бъдат проверявани паспорти с биометрични данни и облекчават граничните проверки на граждани на ЕС, Европейската икономическа зона и Конфедерация Швейцария. Изградени са електронни гейтове и на летищата в Бургас и Варна, които значително улесняват преминаването на граждани на ЕС през тези ГКПП.

Граничното наблюдение се извършва от стационарни постове и мобилни патрули. На българо-турската и морската граница функционират две интегрирани системи за наблюдение на границите. В граничното наблюдение е включен и въздушен компонент, за развитието на който е изготвена Концепция.

Националният координационен център е в непрекъснат режим 24/7 и съгласува дейностите на всички национални органи, изпълняващи задачи за интегриран контрол на границите. В НКЦ се получава информация в реално време от интегрираните системи за наблюдение на морската и българо-турската граница. Изготвят се ежедневни, седмични и месечни доклади за ситуационната картина по границите, която е визуализирана на електронна карта. Изградената система AVL за автоматизирано визуализиране на местоположението на граничните патрули позволява получаване на информация в центъра за всички патрули, тяхното движение и разположение. В центъра е обособено автоматизирано работно място на Агенция „Митници“. От 2012 г. Националният координационен център чрез

EUROSUR осъществява обмен в реално време на информация със ситуационния център на „Фронтекс“ и с националните координационни центрове на държавите членки.

Граничният паспортно-визов контрол се извършва от професионално обучени полицейски служители. Обучението на служителите е разработено въз основа на единната програма Common Core Curriculum и включва – първоначално обучение, повишаване на квалификацията, професионална специализация, актуализация на професионалната квалификация и чуждоезикова подготовка, както и последващо обучение за специална и практическа подготовка. Друга форма е специализираното обучение по месторабота и провеждането на семинари и курсове за обучение, координирани от Агенция „Фронтекс“.

Митническият контрол се реализира посредством: митническият надзор и контрол върху внос, износ и транзит на стоки за, от и през Република България; събиране на митни сборове и публични държавни вземания; противодействие на митнически, акцизни и валутни нарушения и престъпления в случаите, при условията и по реда на НПК, на незаконния трафик на наркотични вещества и прекурсори, на отпадъци и опасни вещества, на оръжия, изделия и технологии с двойна употреба и на нарушения на правата върху интелектуална собственост; контрол на транспортните средства по отношение на пътните такси и разрешителните за международни автомобилни превози на товари и пътници. Митническите органи допринасят за развитието на интегрираното гранично управление посредством: прилагане на селективен физически контрол, базиран на модерни методи за оценка и анализ на риска; разработване и поддържане на автоматизирани информационни системи за набор и управление на митническа разузнавателна информация с оглед повишената превенция и разкриваемост на административни нарушения и престъпления; наблюдаване на Интернет-пространството с цел установяване на данни за нарушения и престъпления от законовата им компетентност и предприемане на мерки за тяхното предотвратяване; насърчаване на оперативното междуправително взаимодействие на пристанища, летища и сухопътни гранични контролно-пропускателни пунктове; стимулиране на стратегическо и тактическо гранично сътрудничество (ГДГП, НАП, БАБХ, представителите на легалния бизнес, финансовите институции и спедиторските компании с дейност на ГКПП, правоохранителните органи и представители на публичния сектор); стимулиране сътрудничеството между митническата и данъчната администрация в областта на ДДС; стимулиране на сътрудничеството между митническата и другите администрации с оглед реализиране на принципа „контрол с едно спиране“; насърчаване на общи митнически действия и операции, които осигуряват контрол с устойчиво-полезни резултати за предотвратяване на случаите на нарушения, например в областта на защитата на финансовите интереси на Общността, и които засилват безопасността и сигурността на международната верига за доставки (посредством насърчаване на координацията в използването на различни видове информация, свързана с риска); осигуряване на ефективно интегрирано управление на външните граници по отношение на контрола, извършван върху вноса и износа на стоки.

Официалният граничен контрол включва: граничен ветеринарномедицински контрол; граничен фитосанитарен контрол; граничен контрол върху вноса на хра-

ни от неживотински произход и материали и предмети в контакт с храни. Чрез него се извършват документални, идентификационни и физически проверки, включително вземане на проби за анализ и предприемане на корективни действия при установяване на несъответствия с изискванията на законодателството.

Граничният ветеринарномедицински контрол и карантина осигурява прилагане и изпълнение изискванията на действащото европейско и национално законодателство при: внос, износ и транзит на живи животни, зародишни продукти, суровини и храни от животински произход, странични животински продукти и продукти, получени от тях, и специфични растителни продукти, фуражни суровини, фуражни добавки, премикси и комбинирани фуражи; внос и транзитно преминаване на растения и растителни продукти; внос на храни от неживотински произход; внос на биологично произведени храни. Контролът на търговските пратки, подлежащи на граничен ветеринарномедицински и фитосанитарен контрол, се осъществява в осем одобрени гранични инспекционни пункта: Капитан Андреево, Пристанище Варна, Пристанище Бургас, Летище София, Калотина, Гюешево, Златарево и Брегово. Четири от одобрените гранични инспекционни пункта: Капитан Андреево, Пристанище Варна, Пристанище Бургас и Летище София, са определени и като гранични пунктове за внос на храни от неживотински произход и подлежат на периодични одити от страна на Европейската комисия.

Граничният здравен контрол (ГЗК) се извършва от специализираните органи на Регионалните здравни инспекции (РЗИ) към Министерството на здравеопазването в рамките на постоянни и временни звена за граничен здравен контрол и при необходимост с цел предотвратяване разпространението на особено опасни заразни болести. Към момента постоянни звена за граничен здравен контрол функционират на Летище София, Пристанище Варна и Пристанище Бургас.

Органите за ГЗК контролират пътниците, превозните средства и товарите, пристигащи от засегнати зони, за които са препоръчани мерки по смисъла на Международните здравни правила на Световната здравна организация; установяват засегнати лица, товари, багажи и транспортни средства, които са били заразени или пренасят източници на инфекция и представляват риск за общественото здраве; прилагат здравни мерки за предотвратяване на разпространението на болестите или заразяването.

Във връзка с необходимите мерки за превенция от COVID-19 със заповед от 03.02. 2020 г. на министъра на здравеопазването К. Ананиев бяха открити временни звена за ГЗК с непрекъснат режим на работа и бяха формирани лекарски екипи на четири летища в страната (София, Варна и Бургас и Пловдив), които проверяваха всички пътници, идващи от страни, в които са регистрирани случаи на коронавируса. На някои ГКПП бяха закупени и монтирани термокамери – 14 бр. на ГКПП „Капитан Андреево“; 3 бр. на ГКПП „Капитан Петко Войвода“; 6 бр. на ГКПП „Дунав мост“; 2 бр. на ГКПП „Маказа“; 2 бр. на ГКПП „Летище Варна“, 2 бр. на ГКПП „Летище Бургас“, 1 бр. ГКПП „Летище София – Терминал 2“.

В различните участъци на границата са налице различни институции, упражняващи своите правомощия като партньори в системата на интегрирано управление. Основни субекти на интегрираната система за гранично управление са службите, осъществяващи граничен контрол на ГКПП. Това са: ГДПП (паспортно-визов

контрол), АМ (митнически контрол и контрол на транспортните средства), РЗИ (здравен контрол) и БАБХ (контрол по качеството на храните, ветеринарномедицински и фитосанитарен контрол). Останалите институции, пряко ангажирани с граничната сигурност и противодействието на трансграничната престъпност в контекста на интегрираното управление на границите, са ГДНП, ДМ и службите за сигурност (ДАНС, ДАР и служба „Военна информация“ към МО).

На национално ниво взаимодействието и координацията между основните субекти на ГК се осъществява от Междуправителствения съвет по въпросите на граничния контрол към Министерския съвет. Той координира изготвянето на Програма за развитието на граничния контрол на Република България; възлага на работна група разработването на проекти на нормативни актове в областта на граничния контрол; разработва финансови разчети за необходимите средства за изграждане на нови ГКПП или за разширяване, реконструкция и модернизация на съществуващите и осъществява контрол за разходване на средствата; координира взаимодействието между службите за граничен контрол и др.

Принципът на интегритет поставя пред всички субекти изискването за изготвяне на съвместен анализ на риска и дефинирането на общи рискови индикатори и общ рисков профил. Службите за обществен ред и ведомствата от задължителния граничен контрол излъчват съвместни екипи, в които включват представители на различните служби. Анализът на риска обхваща цялостната ситуационна картина на границите и рисковите области – незаконна миграция, контрабанда, трафик на хора, контрабанда на наркотични вещества, подправени парични знаци и удостоверителни документи, оръжия, акцизни стоки и стоки с възможна двойна употреба. По този начин събраната от всички структури информация се използва по най-ефективния начин, без дублиране на дейности в рамките на полицейското разследване. На базата на съвместния анализ на риска или при наличие на предварителна информация за подготвяно престъпление или заплахи за сигурността на границата планират съвместни операции. Те се провеждат по конкретни случаи и целят максимално ефективно използване на ресурсите за постигане на крайната цел. За реализиране на съвместни разследвания по конкретни поводи се формират съвместни екипи за разследване, включващи представители на различни регионални структури на МВР.

Ефективното прилагане на принципа за интегриран граничен контрол налага разширяване и усъвършенстване на обмена на информация между контролните органи чрез: подобряване качеството на оперативното взаимодействие на регионално ниво и доусъвършенстване на правилата за директен обмен на информация в реално време; обмен на специфични рискови профили, ползвани от органите за граничен контрол, както и изработване на общи рискови профили; съвместно използване на специализираните технически средства и съоръжения; редовно изготвяне на съвместен анализ на риска и планове за взаимодействие; актуализиране на база данни за установени нарушения на ДГ по предварително определени и зададени критерии; съвместни мобилни групи за осъществяване на проверки в граничната зона; организиране и редовно провеждане на съвместни обучения и семинари; развитие и усъвършенстване дейността на Междуправителствения съвет по въпросите на граничния контрол.

ЛИТЕРАТУРА:

1. ЗМВР. Обн., ДВ, бр. 53/2014 г., посл. изм., ДВ, бр. 10/30.01.2018 г.
2. ППЗМВР. Обн., ДВ, бр. 60/22.07.2014 г., посл. изм., ДВ, бр. 33/25.04.2017 г.
3. Наредба за ГКПП. Обн., ДВ, бр. 54/31.05.2002 г., посл. изм., ДВ, бр. 55 от 7 юли 2017 г.
4. Стратегия за интегрирано гранично управление на Република България за периода 2010–2013 г.
5. Стратегия за интегрирано гранично управление на Република България за периода 2014–2017 г. (проект).
6. Лечева, М. Граничен контрол в република България. Варна: ВСУ „Черноризец Храбър“, 2008.
7. Лечева, М. Организация на системата за интегрирано гранично управление в Република България. Административно право – съвременни тенденции в правораздаването и доктрината. Сборник с доклади от нац. научна кръгла маса, 20 април 2018 г. Икономически университет – Варна: Наука и икономика, 2018.

ИНТЕГРИРАН ГРАНИЧЕН КОНТРОЛ В РЕПУБЛИКА БЪЛГАРИЯ

*доц. д-р Мария Лечева
ВСУ „Черноризец Храбър“*

Резюме: Докладът изследва проблемите, свързани с граничното управление, които не могат да бъдат решени единствено на границата, а изискват действията на институциите на всички нива в национален и международен план. Важна стъпка в тази насока е доусъвършенстване и модернизиране на системата за гранична сигурност на принципа на интегриран граничен контрол.

Ключови думи: интегриран граничен контрол; граничен мениджмънт; субекти на граничното управление.

**ORGANIZATION OF THE INTEGRATED BORDER MANAGEMENT
SYSTEM IN THE REPUBLIC OF BULGARIA**

*assoc. prof. Mariya Lecheva, PhD
VFU „Chernorizets Hrabar“*

Summary: The report examines the problems associated with border management, which can not be solved only at the border, but requires the actions of the institutions at all levels nationally and internationally. An important step in this direction is the improvement and modernization of the border security system on the principle of integrated border control.

Keywords: integrated border control, border management, border control subjects.

За контакти:

доц. д-р Мария Лечева, Катедра „Сигурност и безопасност“, ВСУ „Черноризец Храбър“, тел.: 0888-789 864, e-mail: m.lecheva@abv.bg

ПРОФЕСИОНАЛНО ПРИЛОЖНА НАСОЧЕНОСТ НА ОБУЧЕНИЕТО ПО ЛИЧНА ЗАЩИТА ПРИ СТУДЕНТИ

доц. д-р Огнян Кънчев
ВСУ „Черноризец Храбър“

Приложната физическа подготовка в съвременните условия е един от най-важните компоненти на професионализма на служителите от структурите на сигурността и залог за всеобхватна професионална пригодност на завършилите образователни институции в професионално направление „Национална сигурност“. В началото на XXI век съвременните заплахи не са конвенционални, независимо дали те са външни, като тероризъм, трафик на хора, икономическа или политическа миграция, контрабанда, или вътрешни като: политическа, икономическа, демографска криза, корупция, престъпност, природни бедствия и др.^{1,2} В този контекст дейностите при формирането на професионално значими лични качества, знания, умения и компетенции по лична защита на студентите като бъдещи служители от структурите по сигурност и отбрана, формирането на постоянна психо-физическа готовност за стресови ситуации, запазване на здравния им статус, осигуряване на професионална пригодност и др., са само малък кръг от проблемите, които специалната физическа подготовка решава в многостранния процес на обучение.

Изследването на усвояемостта на бойноприложните техники за лична защита е необходим компонент на обучението в отделните занятия от учебната програма по дисциплината „Лична защита“ при студентите от професионално направление „Национална сигурност“. Придобиването на умения за компетентно, правно обосновано използване на техники за задържане на нарушителите би допринесло за в бъдеще по-ефективно изпълнение на служебните задължения и изискванията на регулаторните актове от страна на служителите от структурите на сигурността.

При осъществяването на обучителния процес се решават редица проблеми с организацията, методите и средствата за подготовка, възрастовите и индивиду-

¹ Актуализирана стратегия за Национална сигурност на Р България, приета с Решение на НС от 14.03.2018 г. Обн., ДВ, бр.26/23.03.2018.

² Димов, Д. Евроатлантически измерения на националната сигурност и приносът на България за укрепване на сигурността в регион след 2015 г.

алните психо-физиологични особености на обучаемите, поради което е особено важно да се оценява значението на теоретико-практическото обучение на бойните техники за реални действия на терен с използване на разнообразни ситуационни модели.

Анализът на научни статии, монографии, дисертационни изследвания в областта на физическата подготовка на служителите от структурите на сигурността показва развитието на иновативни процеси в организацията и методите на преподаване на бойноприложни техники за лична защита при обучаемите. Още през 70-те и 80-те години на миналия век специалистите по оперативно-бойна подготовка Г. Зарев, Г. Пашкулев, Г. Пайтов започват да обучават оперативния и охранителен състав на тогавашните служби по сигурност на специализирани бойноприложни техники. Посредством множество илюстрации, демонстрации и обяснения към тях е дадена нагледна представа за изпълнението на техниките, като са включвани някои от основните техники за защита от въоръжен или невъоръжен нападател, защита от нападение с „опасни“ предмети, обезвреждане, задържане и други специални техники.³ Хорст Волф в книгата си „Джудо за напреднали“ представя основните техники от бойния раздел на джудо и методика на началната подготовка за тяхното изучаване с богати илюстрации.⁴ Честърман Барнъби и Боб Уилингъм обръщат особено внимание на практическата приложимост при изпълняване на всички основни движения и удари в бойния раздел на джудо.⁵ Джон „Лофти“ Висман въвежда в подразделенията на специалните сили на британската армия „SAS“ пълно ръководство за практически приложими бойни техники.⁶ Петър Георгиев, Х. Бени-то Гарсия, Т. Петров, В. Бачев, Я. Дамянов, предлагат в научна разработка специални техники за полицейска лична защита.⁷ Друг автор Стефан Стоев в книгата „Най-краткият път: Джудо“ развива теорията за използване на техники подчинени на по-ранното задействане на природните сили, т.е. търсене на най-краткия път, без излишни движения. Според него се получава сливане на движенията и джудо вече не е само определени техники, а усет към практиката.⁸

Въпреки предлаганото многообразие проблемът с избора на практически приложим арсенал от техники за лична защита, използвани от служители от структурите на сигурността в техните професионални дейности, не е напълно обхванат от съвременната наука и продължава да се развива и допълва непрекъснато. Необходимите техники за лична защита, отделните технически действия,

---

³ Зарев, Г., Г. Пашкулев, Г. Пайтов. Оперативно „Джудо-карате“. София: Административен печат – МВР, 1983, с. 109.

⁴ Волф, Хорст. Джудо за напреднали. София: Медицина и физкултура, 1984.

⁵ Честърман, Барнъби, Боб Уилингъм. Джудо, ISBN 9789545287411. София: Труд, 2007.

⁶ Wiseman, John „Lofty“. The SAS Self-Defense Handbook, A Complete Guide to Unarmed Combat Techniques (1st Lyons Press Ed.) Paperback, Brown packaging Books Lim., ISBN 1-58574-060-8, 2000.

⁷ Георгиев, П., Х. Гарсия, Т. Петров, В. Бачев, Я. Дамянов. Полицейска лична защита. София: МВР, 2005.

⁸ Стоев, Стефан. Най-краткият път: Джудо. Пловдив: Жанет 45, ISBN: 978-619-186-349-5, 2017.

които съответстват на насочеността на всички системи за физически тренировки, следва да са насочени към ефективно и ефикасно приложение в реална бойна ситуация. В тази връзка, в резултат на наши проучвания, в отделните бойни спортове и системи се проявяват различни отличителни черти и разновидности при прилагането на техники срещу удари с нож, тежки и остри предмети, методи за задържане с болезнен и малтретиращ противника ефект, защита срещу групови атаки, практически действия по лична защита при отблъскване на тълпи и потушаване на масови безредици и др.

В някои бойни спортове, като самбо, джудо, айкидо, борба, за разлика от техниките, използвани по време на състезания по съответен правилник, осъществяваните в реални бойни ситуации техники се различават по своя характер и крайна цел на завършване на атаката. Така например е изключително важно при защита от удар с нож или тежък/остър предмет противникът да се приведе извън баланс с нарушена равновесна устойчивост, преди да се блокира и обезвреди въоръжената ръка със съответен болезнен ключ.

Необходимо е да се изясни, че принципът на извеждане на противника от равновесие традиционно се използва в редица спортни единоборства. В техниките от самбо, джудо, айкидо, борба например основните двигателни действия, които изграждат биомеханичната техника, са действия, които се прилагат, за да се наруши стабилното състояние на противника, като се дебалансира и изведе извън устойчиво равновесие. Техниката на излизане от равновесие е най-важната част от прилагането на много техники и на други бойни спортове, като карате, ушу, джиу-джицу и др. Но при практически приложимите видове бойни изкуства решаващото и фундаментално значение на извеждането на противника от равновесие при налагането на една или друга техника се дава предимно в айкидо и свързаните с него форми. При айкидо се определя процесът на атакуване извън равновесието, като привеждане на проекцията на общия център на тежестта отвъд границите на зоната на опорите, в резултат на което тялото губи равновесие и или го възстановява, или пада. Така се определя общият център на тежестта като точка на прилагане на сила на гравитацията, която може да бъде и извън границите на тялото при силен наклон. Важно е да се уточни, че ако боецът стои стабилно, зоната на опорите се формира от поддържащата повърхност на краката и областта, затворена между линиите, свързващи пръстите и петите на краката. Най-благоприятното положение на краката за стабилността на тялото е, когато общият център на тежестта е по-близо до зоната на опорите. Степента на стабилност на тялото се увеличава с увеличаване на площта на опорите.

Една от най-важните задачи при единоборствата в прилагането на този метод на борба е действието за преместване на общия център на тежестта до границите на зоната на опорите (лабилно равновесие) или извън неговите граници (нарушено равновесие). В спортната борба, както и в айкидо, джудо, самбо, джиу-джицу начините и посоките на извеждане при изпълнение на техники са извън баланса. Използването на равновесна блокираща техника повишава надеждността на продължение на защитните действия. Веднъж излязъл от равновесие, противникът почти не е в състояние да продължи комбинирана атака, например с нож или друг предмет. По същата причина е трудно за противника да освободи атакуващата

ръка от хватката и след това отново да атакува. На Фигура 1 и Фигура 2 се акцентира върху фазата на извеждане от равновесие със стъпаловидна крачка встрани след напускане на линията на атака и захващане на атакуващата ръка при атака с нож в торса.⁹

Фигура 1

Фигура 2

След като е блокиран ударът, ръката с ножа се задържа надолу в безопасна зона с извъртане на тялото рязко наляво и бързо смъкване ръката на нападателя напред и надолу, като същевременно се дебалансира и изважда извън равновесие. В учебни ситуационни модели е възможно да се комбинират, след отклон и блокиращо движение на ръката с ножа, различни видове удари с лакът нагоре към лицето на противника, удар с коляно в торса и слабините, подсечки на опорния крак на противника за привеждането му в състояние на безпомощност, обезоръжаване и задържане.

В единоборствата за улавяне на момента на дебалансираното и по-нататъшно техническо действие се използва и захват на дрехи, торс, крака, врат. В айкидо и някои джиу-джицу техники в повечето случаи се използват начини за дебаланс чрез отклони и движения при използване на ръцете, краката и врата. При спортните видове борба техниката на дебалансиране се използва за осъществяване преди самото хвърляне в съответствие с определени правила.

На базата на извършения анализ и наблюденията в практическите занятия в заключение може да се обобщят следните изводи:

- в бойните спортове, като самбо, джудо, айкидо, борба, техниката за въвеждане на дебалансираност се използва за прилагане на всички последващи техники, сред които са: методи за защита от удари с нож, тежки и остри предмети, методи за задържане с болезнен и малтретиращ противника ефект, защита срещу групови атаки с различни удари и хвърляния, практически действия по лична защита при масови безредици и др.;

⁹ Wiseman, John „Lofty“. The SAS Self-Defense Handbook. A Complete Guide to Unarmed Combat Techniques (1st Lyons Press Ed.). Paperback, Brown packaging Books Lim., ISBN 1-58574-060-8, 2000.

- анализът на научни доклади и дисертационни изследвания в областта на физическата подготовка на служителите от структурите на сигурността показва развитието на иновативни процеси в организацията и методите на преподаване на бойноприложни техники за лична защита при обучаемите;
- авторите на много учебни помагала, свързани с техники за лична защита, с право обръщат внимание на тези важни технически действия на дебалансиране и извеждане на противника извън равновесие преди същинската техника;
- ефективното използване на психологическите принципи в бойните спортове, по-специално на практически приложимите техники за лична защита, допринасят за осигуряване на професионална пригодност и по-ефективно развитие на професионално значимите личностни черти на съвременния служител от структурите на сигурността.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Актуализирана стратегия за национална сигурност на Р България, приета с Решение на НС от 14.03.2018 г. Обн., ДВ, бр.26/23.03.2018.
2. Волф, Хорст. Джудо за напреднали. София: Медицина и физкултура, 1984.
3. Георгиев, П., Х. Бенито Гарсия, Т. Петров, В. Бачев, Я. Дамянов. Полицейска лична защита. София: МВР, 2005.
4. Димов, Д. Евroatлантически измерения на националната сигурност и приносът на България за укрепване на сигурността в регион след 2015 г.
5. Зарев, Генчо, Джудо. Учебно помагало по бойноприложните техники. София: Административен печат – МВР, 1973, с. 235.
6. Зарев, Г., Г. Пашкулев, Г. Пайтов. Оперативно „Джудо-карате“. София: Административен печат – МВР, 1983, с. 109.
7. Казаков, К. Управление на системата за защита на националната сигурност. ISBN 978-954-334-181-8. София, 2016.
8. Кано, Джигоро. Кодокан джудо. ISBN 9543212651. София: Физкултура и спорт, 2006, с. 272.
9. Стоев, Стефан. Най-краткият път: Джудо. ISBN: 9786191863495. Пловдив: Жанет 45, 2017.
10. Честърман, Барнъби, Боб Уилингъм. „Джудо“, ISBN 978-954-528-741-1. София: Труд, 2007.
11. Wiseman, John „Lofty“. The SAS Self-Defense Handbook. A Complete Guide to Unarmed Combat Techniques (1st Lyons Press Ed.). Paperback, Brown packaging Books Lim., ISBN 1-58574-060-8, 2000.

ПРОФЕСИОНАЛНО ПРИЛОЖНА НАСОЧЕНОСТ НА ОБУЧЕНИЕТО ПО ЛИЧНА ЗАЩИТА ПРИ СТУДЕНТИ

доц. д-р Огнян Василев Кънчев
ВСУ „Черноризец Храбър“

Резюме: Докладът представя теоретична и практическа обосновка на спецификацията на психо-физическите и педагогически методи за използване на средства, форми и методи за лична защита с професионално приложена ориентация за неутрализиране и задържане на нарушителите. Ефективното използване на психологическите принципи на самозащита, по-специално на практически приложимите техники за лична защита, допринасят за осигуряване на професионална годност на студентите и по-ефективно развитие на професионално значимите личностни черти на съвременния служител на структурите за сигурност.

Ключови думи: психо-физически методи, физическа подготовка, професионална годност, изхвърляне, задържане, дисбаланс, равновесна стабилност.

PROFESSIONAL APPLIED FOCUS OF SELF DEFENSE TRAINING IN STUDENTS

assoc. prof. Ognyan Vasilev Kanchev, PhD
VSU „Chrnorizets Hrabar“

Summary: The report presents a theoretical and practical justification of specification of the psycho-physical and pedagogical methods for the use of means, forms and methods of personal protection with professionally applied orientation for neutralization and detention of offenders. The effective use of the psychological principles of self defense, in particular the practically applicable techniques of personal protection, contribute to ensuring professional suitability of the students and more effective development of the professionally significant personality traits of the modern employee of the security structures.

Keywords: psycho-physical and pedagogical methods, physical training, professional suitability, disposal, retention, imbalance, equilibrium stability.

За контакти:

доц. д-р Огнян Василев Кънчев, ръководител секция „Лична защита и спорт“, Юридически факултет, Варненски свободен университет „Черноризец Храбър“, Варна 9007, к.к. „Чайка“, тел.: +359 52 359635, e-mail: ogikachev@gmail.com

For contact:

assoc. prof. Ognyan Vasilev Kanchev, PhD, Chief of Section „Self Defense and Sport“, Law faculty of Varna Free University „Chernorizets Hrabar“, „Chaika“ Resort, 9007 Varna, Bulgaria, phone: +359 52 359635, e-mail: ogikachev@gmail.com

ОПЕРАТИВНА САМОСТОЯТЕЛНОСТ В КОНТРОЛНАТА ДЕЙНОСТ

Живко Желев, докторант

ВСУ „Черноризец Храбър“, Република България, zhivko.zhelev@vfu.bg

В исторически план бихме могли да се върнем стотици години назад, за да търсим корена на зародената форма на контрол, но това едва ли е толкова важно в нашия случай. Мнозина историци са оставили следи за вниманието, на което е бил обект контролът на държавата върху нейните поданици, колонии и обществени отношения. Въпреки че поражда толкова противоречиви мнения, определян като най-големия прагматик, същевременно и забележителен философ, Николо Макиавели още преди петстотин години обвързва контрола на държавата с корупцията и с аморалното поведение на властващите. Твърде краен, стига до извода, че човечеството е корумпирано, но заключава: *„Нищо друго не издига тъй много в очите на гражданите владетеля, както го издигат нововъведените добри закони и учреждения, които почиват на добри основи и са създадени с широк замах“*¹.

Идеята относно правната природа на контрола внимателно се свързва с въздействието спрямо контролирания за постигане на съответствие с установената правна норма. В своята същност контролът е проверка за точност и правилност на всички действия, извършвани както от органите на държавното управление, от длъжностните лица, така също и от организациите, търговските дружества и отделните граждани.

Според проф. Д. Костов контролът е система за наблюдение и проверка на функционирането на проверяваните обекти в съответствие с управленските решения, т.е. една активна целенасочена дейност². Контролът е неразделна част от управлението и се проявява по силата на функции, възложени на изпълнителната власт. Неговата властническа същност оказва влияние върху различни кръгове в обществения живот – здравеопазване, образование, сигурност, условия за труд, околна среда и много други. Представлява един от начините за осъществяване

¹ Макиавели, Н. Владетелят, 1991, с. 90.

² Костов, Д. Важна функция на управлението. – *Правна мисъл*, 1984, № 3, с. 95.

на управленска дейност. Според акад. Стайнов и проф. Ангелов ръководството, организацията и контролът са трите най-важни функции на изпълнително-разпоредителна дейност³. Контролът, като съставна част на държавното управление, се определя и като въздействие на висшестоящ орган спрямо нискостоящ във връзка с изпълнение на служебни задачи. Той е въздействие, в процеса на който се установяват грешки или нарушения на закона. Контролът е проверка за точността и законността на действията на контролираните, т.е. съпоставяне, проверка за съответствието на тези действия с приетата норма.

Контролът, упражняван от органите на изпълнителната власт, може да бъде насочен както към звена и обекти вътре в самата администрация, така също и спрямо външни обекти. В първият случай ще говорим за вътрешен контрол, който не е предмет на разглеждане в тази статия. За постигане на задачите, поставени пред административния, като външен контрол законодателят е определил задължителността на всички издавани от субектите на този контрол актове. Примерно Законът за здравето⁴ урежда обществените отношения, свързани с опазване здравето на гражданите. Законът за опазван на околната среда⁵ урежда обществените отношения, свързани с опазването на околната среда за сегашните и бъдещите поколения и защитата на здравето на хората; съхраняването на биологичното разнообразие в съответствие с природната биогеографска характеристика на страната; опазването и ползването на компонентите на околната среда; контрола и управлението на факторите, които увреждат околната среда; осъществяването на контрол върху състоянието на околната среда и източниците на замърсяване; правата и задълженията на държавата, общините, юридическите и физическите лица по опазването на околната среда.

Кодексът на труда⁶ урежда трудовите отношения между работника или служителя и работодателя, както и други отношения, непосредствено свързани с тях; цели да осигури свободата и закрилата на труда, справедливи и достойни условия на труд, както и осъществяване на социален диалог между държавата, работниците, служителите, работодателите и техните организации за уреждане на трудовите и непосредствено свързаните с тях отношения. Законът за защита на потребителите⁷ урежда защитата на потребителите, правомощията на държавните органи и дейността на сдруженията на потребителите в тази област. Законът за храните⁸ урежда изискванията към храните, мерките и условията за осигуряване хигиена на храните и тяхната безопасност, опаковането, етикетирането, представянето, включително рекламирането им; изискванията към всички етапи на производство, преработка и дистрибуция на храни; условията и реда за производство и търговия с храни; правата и задълженията на лицата, които произвеждат или търгуват с храни; правилата за извършване на официален контрол, включително

³ Стайнов, П., А. Ангелов. Актове на държавното управление и контрол за тяхната законосъобразност. София, 1953, с. 4.

⁴ Обн., ДВ., бр. 70 от 10 август 2004 г.

⁵ Обн., ДВ., бр. 91 от 25 септември 2002 г.

⁶ Обн., ДВ., бр. 26 от 1 април 1986 г.

⁷ Обн., ДВ., бр. 99 от 9 декември 2005 г.

⁸ Обн., ДВ., бр. 90 от 15 октомври 1999 г.

за верифициране на съответствието с нормативните изисквания; правомощията на органите за официален контрол на производството и търговията с храни.

Принципите на административното⁹ право отразяват основните характеристики на изпълнителната власт. В рамките и в съответствие на конституционните принципи, те конкретизират правилата за управление на обществения живот.

Принципите са признание за значението на изведените ценности за държавата и обществото. Те са необходими по-скоро да ни предпазят от злоупотребата с правото. И така, принципите в правото са установени правила за дейност, процедура или правно положение, истина или твърдение толкова ясно, че не може да бъде оборено. Така например един от основните принципи е принципът на правовата държава. Механизмът за защита на гражданите от порочните административни актове би следвало да бъде достъпен и ефективен, без да се изискват особени умения и средства за противопоставяне на беззаконието. Подобна възможност обаче е илюзорна. Именно поради този факт е обърнато особено внимание на правомощията на администрацията спрямо гражданите. Границите на тези правомощия следва и са обект на непрестанен контрол. Приемат се закони, които да внесат яснота и да допринесат до ефективност в действията ѝ при защита на държавните и обществени ценности.

Законът за администрацията¹⁰ урежда структурата на администрацията и извежда принципите – законност, откритост и достъпност, отговорност и отчетност, ефективност, субординация и координация, предвидимост, обективност и безпристрастност, като основи, на които тя да осъществява дейността си в услуга на обществото и в съответствие на Конституцията и другите нормативни актове.

В правната доктрина се приема, че контролът има две главни функции – надзор и въздействие спрямо контролираните, като точно втората функция – въздействието, се изразява във властта/силата на органа да задължи изпълнението на определени корекции при необходимост от прилагане на правните норми. Най-общо изпълнителната власт се асоциира с прилагане на закона. Органите на тази власт, наречени административни органи, се свързват с държавната администрация.

Основните характеристики на административната дейност, като проява на изпълнителната власт, са, че тя е държавна дейност, че е юридическа, подзаконова, изпълнителна дейност. Тази дейност има разпоредителен характер, което я определя като изпълнително-разпоредителна. Прилагането на нормата в обществения живот налага този елемент от характеристиката на административната дейност – разпоредителната и форма. За да функционира правилно и успешно, администрацията се нуждае от допълнителни правомощия, които ѝ дават възможност да прилага закона в многообразието на различни конкретни случаи. Една от основните характеристики на административната дейност е държавно-властническата. На първо място има задължителен характер, т.е. актовете на администрацията са задължителни за техните адресати, и на второ място – при неизпълнение на тези актове могат да се налагат принудителни административни мерки и санкции.

⁹ Славова, М. Принципи на административното право. София: Сиби, 2000.

¹⁰ Обн., ДВ., бр. 130 от 5 ноември 1998 г.

Така държавата – чрез такава принуда, има възможност да осигури правилното и законосъобразно изпълнение на актовете на държавните органи. Издаването на индивидуални административни актове е основната функция на административната дейност. Тя е изпълнително-разпоредителната дейност на административните органи, при която те издават административни актове. Индивидуалните административни актове са най-различни, като с тях може да се забранява или разрешава, да пораждат конкретни права и задължения, с тях могат да се установяват факти и мн.др. Това е обикновената¹¹, ежедневно практикувана форма на юридически израз на изпълнително-разпоредителната дейност.

Друга форма на административната дейност е издаването на правораздавателни актове. Тази дейност се изразява в действия и актове, целящи укрепване и зачитане на законността в държавното управление, защита и затвърждаване на установения ред на държавно управление и отстояване на законните права и интереси в сферата на администрацията. Именно тази форма следва да се прилага при нарушаване на законността и на съществуващите права и задължения, предизвикващи спорове между административните органи или между административните органи и други органи, граждани и организации.

Компетентността на административния орган е или обвързана, или той разполага с оперативна самостоятелност и от този факт следва поведението на този орган да бъде разглеждано в рамките единствено на тези две възможности. Дали законът предвижда точно само едно законосъобразно решение, респективно административният орган да не разполага с възможен избор между няколко юридически равностойни варианта или точно обратното, е въпрос на законотворчество. Разбира се, че аргументът за съществуването на оперативната самостоятелност, а именно, че законът не е в състояние да предвиди всяка една възможна ситуация, е резонен, но отказ от отговорност при творене на закони е недопустимо.

Дискрецията¹² е предмет на доктринален анализ твърде спорадично, и то главно относно съдебната власт, макар нейното естествено поле да е изпълнителната власт. Липсата на задълбочена дискусия относно широтата на дискреционните правомощия замъглява критичния поглед на правната наука върху възможните дефекти на тази иначе така необходима функция на изпълнително-разпоредителната власт.

Възможността на административните органи да преценяват и избират своите действия е проява на т.нар. дискреционна административна власт, или административна дискреция. Дискреционната административна власт очертава свободата на преценката на администрацията. Административната дискреция се проявява във вариантното прилагане – възможността за преценка и вземане на конкретни решения от служителите. Натоварените с този вид дейност в ежедневната си работа по упражняване на административен контрол имат възможност да злоупотребяват с тази си възможност. В чуждата административноправна литература за тази проява на административна власт се използват различни термини: „дискреционна власт“, „административна дискреция“, „свободно усмотрение“,

¹¹ Лазаров, К. Обвързана компетентност и оперативна самостоятелност. Феня, 2000.

¹² Славова, Мария. Дискрецията: право или задължение. Право и права. София: УИ „Св. Климент Охридски“, 2016.

„преценка за целесъобразност“, „самостоятелна оценка“. В българската административноправна теория дискреционната административна власт се нарича „оперативна самостоятелност“. Оперативната самостоятелност означава правната възможност на административния орган да прецени и избере едно свое поведение в рамките на закона и съобразено с целта на закона. Оперативната самостоятелност е предоставената по закон възможност на административния орган да преценява дали, кога, как и какво решение да вземе при осъществяване на дейност от своята компетентност.

Оперативната самостоятелност в дейността на администрацията е проява на творческото начало, съчетано с прилагането на законността в условията на демократичната държава. Оперативната самостоятелност е характерен белег на функционирането на публичната администрация. Тя се налага от многообразието и динамиката на административната дейност. Постигането на основните задачи на държавната политика изисква, от една страна, цялостно и единно държавно управление, от друга, възможност за администрацията да отговаря на отделни, конкретни, временни нужди и искания, а от трета – поведението на държавните служители да защитават и укрепват силата и значимостта на закона.

Оперативната самостоятелност на административните органи е механизъм за проявяване на инициативност, активност, актуалност и конкретност в административната дейност. Оперативната самостоятелност означава известна самостоятелност на административния орган за оперативно решаване на въпросите от сферата на неговата компетентност. Съотношението¹³ закон – оперативна самостоятелност е съществено и неговото разглеждане е задължително с цел изясняване на възможността на администрацията да борава с такава власт. Тъй като законът е в невъзможност да дефинира всички възможни варианти, той не само допуска, но и по принцип предполага възможността за административния орган да направи всестранна оценка на конкретния случай и прояви самостоятелност при вземане на едно определено от няколко възможни решения, но задължително в рамките на закона. Затова правото установява известна гъвкавост в дейността на административните органи, която цели възникналите проблеми да бъдат разрешавани по възможно най-добрия за обществото начин, в съответствие не само с изискванията на правото и законността, но и с изискванията на етиката. Когато стане ясно, че главното основание и причина за упражняване на дискреционна власт е постигането на максимална ефективност в дейността на администрацията, регламентирана със закона, то това съотношение се определя като непротивопоставяща се зависимост. В този аспект законът и оперативната самостоятелност не са в конфликт помежду си, а в хармония. Законът донякъде ограничава оперативната самостоятелност не защото тя е нещо несъотносимо с него, нещо неприсъщо, напротив, той я определя и насочва, за да може тя да изпълни задачите, заради които е предвидена.

Проблемът за съотношението между закон – оперативна самостоятелност се разглежда като проблем за баланс между правилата на закона и свободното усмотрение на администрацията. Този баланс е многократно дискутиран в раз-

¹³ Къндева-Спиридонова, Е. Оперативната самостоятелност в административната дейност. София: БАН, 1988.

лични правни теории, но у нас е твърде negliжиран. На този проблем, въпреки че сме убедени в негова съществена роля, не му е обърнато, според нас, особено внимание, още повече в неговата особеност като криминогенен фактор. Не така стои въпросът другаде. Твърди се, че в САЩ балансът между закона и свободното усмотрение е нарушен в полза на втория на всички нива на административното управление – федерално, щатско и местно. Любопитно обаче, че причината за доминирането на свободното усмотрение над закона е обяснена с прекалено ревностна критика на някои теоретици срещу това. Съществуват две правни доктрини, които се обявяват срещу тази дискреционна власт. Едната определено прокламира върховенството на закона над всичко, а другата обявява, че делегирането на законна власт е неконституционно, ако не е определено с точни и ясни стандарти. Усмотрението, разбрано като отричане на правилото на закона, се отхвърля от доктрината за първенството и върховенството на закона. Според нея усмотрението няма място в една правна система. Тази концепция критикува упражняване на такава дискреционна власт извън съдилищата и въобще всякаква проява на дискреционна власт, която не би могло да бъде поставена под пълен съдебен контрол. Много автори, поддръжници на максимата за върховенството на закона, смятат, че нищо не е по-съществено и по-важно от това, но приемат, че вместо това административните органи, в условията на оперативна самостоятелност и възможност за самостоятелно усмотрение, сами си приписват функции да определят правата на гражданите. Принципът на законността според тази доктрина трябва да се разбира в контекста, че усмотрението на администрацията трябва да бъде ръководено от предварително установени правила, спазвани и прилагани безусловно в унисон с моралните норми.

Това, което прави елемента на личната етика значим, е, че държавният служител притежава възможна, и то немалка степен на преценка, тъй като правилата не могат да обхващат всички случаи и за да бъдат правилно прилагани, е необходимо упражняване на преценка, което навежда до извода, че не е възможно да се гарантира пълен контрол върху действията на всеки служител.

Неправомерното упражняване на административна дискреционна власт може да доведе до етични и правни проблеми, като злоупотреба с административната преценка или прекомерно желание от страна на длъжностните лица за постигане на целите на специалните/лични интереси, представляващи основната компонента на корупцията.

Оперативната самостоятелност следва да бъде разглеждана с особен поглед в административното право. Два основни принципа, ръководещи демократичното управление, са прозрачност и отчетност. Следователно действията на административните органи също следва да бъдат разглеждани през призмата на върховенството на закона като цяло и основните права, гарантирани от Конституцията.

Самата възможност за преценка/субективизъм се предоставя от самата законодателна власт с приетите норми за постигане на определен резултат.

Въпросът за оперативната самостоятелност е основен за тази тема. Към административната преценка трябва да се отправи критичен поглед, защото опорочаването на целите и подчинявайки я на личната изгода може да доведе до

произволно и необосновано използване на тази възможност, което пък от своя страна да доведе до неспазване на основните принципи на административното право и държавност.

Контролът на административната самостоятелност е от особена важност. Преценката може да бъде разглеждана в аспекта на случаи, в които обхватът на преценката не се ограничава от определени правни понятия, при които на административния орган е позволено да избере решение, наред с друго, еднакво справедливо такова.

Упражняването на административна самостоятелност от страна на изпълнителната власт, когато то изпълнява регулаторни задачи, може да е необходима, а понякога и политически целесъобразна. Неетичното поведение на държавните служители, липсата на ясен регламент и прозрачност може да подкопае доверието на обществото към държавата и поради тази причина не е изненадващо, че в много държави се прилага политика за намаляване на възможностите за административна преценка.

К. Лазаров ни поднася неговия прочит на историята за развитието на института на свободното усмотрение в българското буржоазно административно право, погледнато през погледа на практиката на бившия Върховен административен съд¹⁴. Казва, че в началото на дейността си ВАС, под влиянието на френската административноправна доктрина и юриспруденция, се опитва да държи администрацията в границите на закона, но с течение на времето тази тенденция все повече избледнявала. Пак там цитира решение 442-1938 – ОС, а именно „актът на свободно усмотрение не е и не може да бъде акт на произвол“. Няма как да не се съгласим с изразеното мнение, че в правовата държава не може да има области, на които правото да не е придало форма и която административните органи да запълват със своите актове на усмотрение.

Темата за целесъобразността при прилагане на административната преценка е важен аспект от разглеждания проблем. Още повече че и в Закона за администрацията, чл. 2, ал. 6, е разписано, че изпълнението на дейността следва да води до постигане на висок обществен резултат при възможно най-икономично използване на ресурсите. Липсата на каквито и да е ясни категорични критерии, които да определят поведението на отделния служител, биват заменени с витиевати и неясни формулировки от типа на „висок обществен резултат“ и „най-целесъобразно“. Изобщо въпросът дали административният орган е длъжен да избере най-целесъобразно решение при прилагане на преценка, е разискван широко в правната литература. Според К. Лазаров това е абсолютно задължително¹⁵. Тъй като оперативната самостоятелност е правно регулирана дейност, това задължение и изпълнението му се обезпечават с йерархическия административен контрол. Наричан още и вътрешноведомствен, той се упражнява от по-горестоящи спрямо по-долустоящите административни органи в едно и също ведомство. Той по своя предмет обикновено е общ и само по изключения специализиран. В обсега на неговия обхват влизат както всички видове административни актове, издадени от контролирания орган, така и всички негови действия или бездейст-

¹⁴ Лазаров, К. Обвързана компетентност и оперативна самостоятелност. Феней, 2000.

¹⁵ Пак там.

вия. За съжаление, непредубеденият поглед върху резултата от този контрол, според автора на темата, е неефективен. Практиката изобилства от примери, в които атакувани пред горестоящите органи актове биват потвърдени, а подложени на съдебен контрол – отменени. В контекста на настоящата тема неминуемо следва да обърнем внимание на обстоятелството, че неетичното поведение на отделния служител може да не е изолирано от общата среда. Нека отново повторим нашето схващане, че в йерархичните структури от изключителна важност е стилът на ръководство на служителите от средните и високите етажи на субординацията. Корупцията действително се разпространява там, където управлението и контролът са неадекватни и неефективни.

Безспорно обвързаността на оперативната самостоятелност в контролната дейност на административния орган с изискването за постигане на най-целесъобразното решение е от особена важност за контрола на този вид дадена власт.

В заключение бихме казали, че сблъскали се с обема на правилата и нормите на поведение, хората не намират лесно еднозначното законодателство. Обемът на правилниците и наредбите, структурата им на части и тяхното ниво на детайлност и чести изменения правят законодателството трудно разбираемо и трудно за спазване. Това може да възпрепятства икономическата дейност. Може да създаде тежест за бизнеса и обществото, да възпрепятства доброто управление и не на последно място може да подкопае върховенството на закона. Точно поради тази причина изследването на ефективността и ефикасността на административната дейност е от особена важност. Именно в този аспект изследването на оперативната самостоятелност, и по-точно широтата на нейните граници, е от съществено значение за преодоляване на редица фактори, влияещи върху ефективността и ефикасността на тази дейност.

Не би било пресилено, ако кажем, че оперативната самостоятелност свободна и безотчетно е оставена в ръцете на административните служители и здраво вкоренена в основата на корупцията. Безспорно всяко длъжностно лице ще разполага с прекомерна дискреционна власт, когато му е позволено да взема решение в резултат на собственото си субективно тълкуване на фактите. Несъмнено неговият личен интерес в различна степен, в зависимост от личните качества на индивида, съзнателно или подсъзнателно влияе върху начина, по който изгражда своята лична преценка. Неправомерната, или по-точно необоснованата, проява на такава преценка отразява нивото на съзнание и неправилно разбиране на административната компетентност. Свойствата на дискреционните решения, като „волева активност“, „субективна оценка на фактите“, „мисловен избор“, заставят длъжностните лица не само да следват закона на разума, но и да се позовават на професионалната си компетентност. Само тогава съотношението на логичност и административна дискреция достига необходимите граници и позволява да се постигне общественият интерес. Безспорно дискреционната власт е задължение¹⁶, при което решението следва да бъде вземано като най-благоприятното за адресата, а последващото действие или бездействие да бъде подложено на контрол. Решенията на администрацията следва да се ръководят не само от правните

¹⁶ Славова, М. „Дискрецията: право или задължение“, „Право и права“, УИ „Св. Климент Охридски“, 2016.

предписания, но и от представата за правилно, навременно и полезно действие с оглед на конкретния случай. Като понятия, лишени от конкретика, сами по себе си обаче не са в състояние да сложат яснота в действията на администрацията.

Има много примери, в които наред с прокламираното върховенство на закона, добре обосновано с него се шири административната свобода на личната преценка и субективизма. Оказва се, че властва не законът, а отделният държавен чиновник. Корупцията¹⁷ превръща върховенството на закона във върховенство на индивидите, които преследват свои частни интереси. Нейното разпространение подкопава ефективността на държавата.

Административната самостоятелност считам, че трябва да се определи с обективни критерии и да се ограничи само до случаи, в които това е абсолютно необходимо. „Общественият интерес“, „тежестта на нарушението“, „вътрешното убеждение“ следва да бъдат елиминирани като основни критерии, които определят възможността за субективност в административната дейност, защото всеки аморален, неетичен и корумпиран служител има своя собствена представа, свое лично, но и логично, законово издържано оправдание за своето поведение.

Субективно взетите решения може и се променят с всеки различен административен служител. Такава несигурност и липса на принципност, макар и подчинена на закона, създава предпоставки за корупция и отблъсква добри чужди инвестиции в страната.

Законодателството и регулациите, които позволяват такъв административен произвол, са в основата на корупционното поведение.

Субективното прилагане на закона води до възможности за неетично поведение и корупция както от страна на представителите на изпълнителната власт, така също и от обектите на контрол.

Може да упрекнем настоящата действителност, че администрацията все още не притежава почтеността, компетентността, уменията или способността, за да й се вярва на тези огромни дискреционни правомощия без активен надзор. С други думи, ще има много хора, които да си вярват, че са само чиновници с неограничени възможности, а не административни експерти, които са призвани да защитават държавните и обществените интереси. Може и да не е така, но администрацията и сега е подложена на строг надзор. Тя и към настоящия момент е в тази позиция на постоянно контролирана област, с неособено голяма ефективност. Дали така организирана публичната администрация не само води до една неефективна държавна политика на несправедливост, но и самата тя се явява причина и среда за създаване на корупционни практики е въпрос, на който следва да се обърне специално внимание. Решението на тази дилема, изглежда, е в избора на възможни алтернативи на сегашното объркано състояние на нещата. За тези, които са сериозно заинтересовани от почтеността на администрацията и от подобряване на административния контрол, единственото приемливо решение е в посока на съразмерност на властта с отговорността, като се позволи разработването и въвеждането на разумна система от административна автономия и правомощия. На онези, които не вярват в

¹⁷ Костова, К., Л. Груев. Съдебна власт и корупция. Коалиция, 2000.

упражняването, в този им обем, на административните правомощия, единственото задоволително решение ще бъде в посока на по-голяма тежест на съдебната система като регулатор на административната власт и силно редуциране на оперативната самостоятелност. Възщност оставаме с убеждението, че спазването на закона, регулирането на обществените отношения и укрепването на държавността не са само въпрос или възможност нито на приетите правила и закони, нито на необятните дискреционни правомощия, нито на строгия вътрешен и съдебен контрол, а следва да бъдат резултат от едно обосновано и балансирано равенство помежду им. Липсата на контрол поражда единствено хаос и разруха, но тоталният контрол е причина за деспотична, извратена и цинична държавна власт, създаваща среда за корупция и страх – такава, каквато нашето съвремие не би могло да приеме. Именно поради тази причина считам, че повече от необходимо е провеждането на задълбочен национален диалог, в резултат на който да бъдат преразгледани както широтата на сегашната административна дискреция, така също и необходимостта от създаване на едни по-ясни и конкретни критерии за нейното прилагане.

ОПЕРАТИВНА САМОСТОЯТЕЛНОСТ В КОНТРОЛНАТА ДЕЙНОСТ

Живко Атанасов Желев, докторант

ВСУ „Черноризец Храбър“, Република България, zhivko.zhelev@vfu.bg

Резюме: Оперативната самостоятелност в дейността на администрацията е проява на творческото начало, съчетано с прилагането на закона в условията на демократична държава. Тя е характерен белег на функционирането на публичната администрация в многообразието на съвременния живот. Именно по тази причина проблемът за съотношението между закон – оперативна самостоятелност се разглежда като проблем за баланса между правилата на закона и свободното усмотрение, нарушаването на който в полза на административната дискреция създава благоприятна среда за корупция.

Ключови думи: оперативна самостоятелност, публична администрация, контролна дейност, корупция.

ADMINISTRATIVE DISCRETION IN THE CONTROL ACTIVITY

Zhivko Atanasov Zhelev, doctoral student

VFU „Tsernorizets Hrabar“, Republic of Bulgaria, zhivko.zhelev@vfu.bg

Summary: Administrative discretion in the activity of the administration is a manifestation of the creative principle, combined with the application of the law in the conditions of the democratic state. It is a characteristic feature of the functioning of public administration in the diversity of modern life. It is for this reason that the problem of the relationship between law and administrative discretion is seen as a problem of the balance between the rules of law and free discretion, the violation of which in favor of administrative discretion creates a favorable environment for corruption.

Keywords: administrative discretion, public administration, control activity, corruption.

ТРУДОВАТА ЗАЕТОСТ НА ЛИШЕНИТЕ ОТ СВОБОДА В ЧУЖДИТЕ ПРАВНИ СИСТЕМИ

*ст. комисар Йордан Йорданов, началник на затвор – Варна
докторант към ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“*

Въведение

Темата за трудовата заетост на затворниците е широко застъпена в международноправните документи, регламентиращи пенитенциарната дейност в повечето държави в световен мащаб. Настоящото изследване върху най-разпространените форми за трудоустрояването на осъдените ще може да окаже съществена помощ при подобряване на наказателно-изпълнителната система на България. При изучаване на международния опит, свързан с труда на осъдените, е необходимо да се анализират основните международни нормативни актове, регулиращи въпросите за труда на лишените от свобода. Основният документ, послужил като основа за разработване и приемане на повечето последващи актове, е Всеобщата декларация за правата на човека, приета от Асамблеята на ООН през 1948 год. В нея е възприето правото на всеки човек за избор на труд, на свободен избор на работа и други права и свободи. Към общите международни документи, свързани с въпросите на труда, се отнасят и Конвенцията на Международната организация на труда № 29 за принудителния и задължителен труд от 1930 год., както и Конвенцията за правата на човека и основните свободи от 1950 год.

В изброените по-горе документи става дума за граждански права въобще, които касаят лицата, изтърпяващи наказание лишаване от свобода. В тях е отбелязано, че осигуряването на работа за затворниците трябва да бъде в такава рамка, че да дава възможност за повишаване или предоставяне на квалификация, позволяваща след освобождаването да се заемат с честен труд. Аналогично е съдържанието на Европейските правила за затворите от 1987 год.: „... Трудът в местата за лишаване от свобода се разглежда като позитивен елемент от поправителното въздействие, професионалната подготовка и административното управление. Осъдените може да бъдат задължени да се трудят, ако по заключение на лекар тяхното физическо и психическо здраве позволява това“¹. Последният

¹ Европейски правила за затворите.

международен документ, актуален към разглеждания въпрос, са приетите през 2006 год. препоръки на Комитета на министрите от Съвета на Европа относно Европейски правила за затворите (Препоръка Rec(2006)2). В тях, в раздел „Трудова дейност“, е възприета най-значимата според мен препоръка: „... доколкото е възможно, характерът на предоставяната работа е необходимо да поддържа или развива у осъдените навици, които да му позволят да получава доходи за себе си в живота на свобода“².

Цел на настоящата доклад е да се изследва трудът на осъдените лица в глобалния му аспект. Акцент в изложението са формите на трудова ангажираност на затворниците с оглед спецификата на полагания от тях труд във водещите европейски страни, както и в държави с големи по мащабите си пенитенциарни системи.

В изпълнение на целта са поставени и следните изследователски задачи, а именно: 1. Да се анализират спецификите на общественополезния труд, като съпътстваща наказанието дейност и най-ефективен „инструмент“ за поправително въздействие; 2. Да се анализират, систематизират и изяснят формите на трудова заетост на осъдените в различните пенитенциарни системи; 3. Да се очертаят свързаните с това традиционни форми на полагани на труд от л. св. и някои възможни алтернативи възприети в европейската и световна практика.

За осъществяване на изследването са използвани традиционните методи в правната доктрина, както и сведения, получени в хода на практическата работа на автора като действащ служител на ГД ИН от 1996 г. досега. Материалът е съобразен с актуалното международното и българско законодателство, уреждащо наказателното изпълнение.

Изложение

Голяма част от пенитенциарните системи в Европа възприемат труда на затворниците като основно средство за тяхната социална рехабилитация, която няма как да бъде постигната в пълна степен вследствие на факта, че в някои държави процент безработицата се явява неразделна част от техния обществен живот. При наличието на безработица в живота на свобода е трудно да си представим, че тя може да бъде преодоляна в местата за задържане на осъдени лица.

Българското законодателство, свързано с труда на осъдените, в пълна степен съответства на международните правни актове, приети в тази сфера. Обществено-полезният труд на лишените от свобода е предвиден в чл. 41 от НК. В нашето наказателно-изпълнителна право трудът се възприема като средство за поправяне на осъдения и профилактика на престъпленията, защото трудовата дейност позволява да се получат знания и умения, приложими в живота на свобода.

Във връзка с изложеното до тук ще разгледаме и анализираме международния опит в решаването на задачата с трудовото устройване на лишените от свобода във водещите европейски страни като: Великобритания, Франция, Германия, Италия, Швейцария, Норвегия, Швеция; както и държави с големи по мащабите си пенитенциарни системи, като САЩ и Русия.

---

² Препоръка Rec(2006)2 на Комитета на министрите на държавите членки относно Европейските правила за затворите.

Във Великобритания изпълнение на наказанието лишаване от свобода е организирано по прогресивната система, която предвижда движението по указани степени и придобиването на определени стимули, които изцяло зависят от старанието в труда и поведението на осъдените. От 12 часа, прекарвани извън килиите, седем часа са предвидени за полезни дейности, като образование, професионални курсове или работа.

В Англия не е установена точна норма, която осъденият е длъжен да изработи. Изработеното възнаграждение се начислява на осъдения ежедневно, а при добра работа то може да бъде увеличено. Критерий за това се явява мнението на майстора на производствения участък и други сътрудници, свързани с превъзпитателния процес.³

През 2010 год. във Великобритания е въведена задължителната работа за осъдените. За положения труд на затворниците се изплаща заплата. Работната седмица е 40-часова.⁴ В общия случай обаче трудът на затворниците не превишава шест часа. Ставката е почти 10 паунда, но една пета от заплата е отделяна във фонд за пострадалите от извършените от престъпления.

В доклад, публикуван през 2015 год. от Парламентарния комитет по вътрешни работи, се заявява, че трудът на затворниците трябва да бъде насочен към:

- разширяване на възможностите за трудоустрояване след освобождаването;
- изграждане на трудови навици и производствени умения;
- намаляване на „неорганизираното“ време в общия обем от престой в затвора;
- за тези, за които е позволено работа извън затвора – практическа интеграция в обществото.

В днешно време трудът на затворниците се използва в няколко вида работа, а именно:

- в производства, обслужващи нуждите на затворите (направата на мебели, дрехи и др.);
- в обслужването на затвора (почистване, работа в кухнята, строително-ремонтни работи и др.);
- селскостопанска работа (земеделие и животновъдство) на територията на затвора;
- изпълнение на външни производствени поръчки.

Трудовото устройване на затворниците във Франция първоначално било отнесено към елементите на наказанието (Декретът от 1959 год.). С Декрета от 12.09.1972 год. във френското законодателство било внесено изменение, в съответствие с което трудът на осъдените започнал да се разглежда като средство за възпитание и реадaptация на лицата, лишени от свобода.

Френската пенитенциарна политика се базира на текстовете на Концепцията за „нова социална защита“, съгласно която наказанието трябва на първо място да преследва целта за поправяне на социално опасни лица и тяхната ресоциализа-

³ <https://www.gov.uk/government/organisations/hm-prison-service>

⁴ <http://geocon.bg/2017/08/24/kakva-e-prodalzhitelnostta-na-rabotnata-sedmitsa-v-evropeyskite-darzhavi/>

ция. В централните затвори се прилага прогресивната система за изпълнение на наказанията.

Организацията на труда във Френските затвори се осъществява както на стопански, така и на предприемачески начала. При това регулирането на работното време, нормите и разценките се определят от затворническата администрация. Тя (администрацията) определя размера на възнаграждението за труд, начислявано на всеки осъден в зависимост от категорията, към която той принадлежи (размерът ѝ се колебае в диапазона от 30 до 70% от работната). Работната седмица е 35 ч., като работният ден не може да надвишава 10 ч.⁵

Трябва задължително да отбележим, че да работят или не – това е право на осъдените, а не тяхно задължение.

Сумите, получавани в резултат на труда на осъдените, отиват за:

- погасяване на общите разходи във връзка със задържането;
- фонд спестявания за периода след освобождаването;
- суми за лични нужди по време на престоя в затвора.

След направените удръжки и при условие, че средствата не са изпратени на семейството, се акумулират в специална сметка, която може да бъде осребрена само след освобождаването от затвора.

Месечната заплата на затворниците след всички отчисления средно възлиза на 350 евро – за частни предприятия и предприятия със съвместно управление; повече от 450 евро – при работа в пенитенциарни условия; около 180 евро – по домакиния щат.⁶

Пенитенциарната система на Германия е една от най-ефективните в Европа, това се потвърждава от ниското ниво на постпенитенциарния рецидив и невисоката численост на лицата, намиращи се в МЛС.

Целите, поставени пред труда на осъдените, са указани във Федералния закон за „Изпълнение на наказанието лишаване от свобода и съдържащите се в лишаването от свобода мерки за поправяне и безопасност“ от 1976 год. Трудът и професионалното обучение са призвани да изградят у осъдения знания и умения, които да му осигурят възможност да си намери работа след освобождаването.

В Германия е внедрена и се използва класическата оборнска система. Затворниците се държат в единични килии през нощта, а през деня работят на групи.

Трудът в немските затвори е задължителен. Затворната администрация е длъжна да осигури на осъдения икономически изгодна работа при отчитане на неговите способности и наклонности. За решаването на този въпрос администрацията установява връзки с различни работодатели, заинтересовани от възможността всяка седмица да могат да използват такова количество работна ръка, каквото им е необходимо. Фирмите внасят средствата от работната заплата в регионалния бюджет, от който се финансират пенитенциарните учреждения в съответната провинция. В този си вид затворите косвено зависят от работната заплата на осъдените, но само в

⁵ <http://geocon.bg/2017/08/24/kakva-e-prodalzhitelnostta-na-rabotnata-sedmitsa-v-ev-ropeyskite-darzhavi/>

⁶ <http://www.justice.gouv.fr/prison-et-reinsertion-10036/les-chiffres-clefs-10041/statistiques-de-la-population-detenu-ecrouee-32111.html>; Калинин, Ю. В. Тюремная система Франции, *Правоведение*, 1978, № 5, с. 57–64, <http://www.law.edu.ru/article/1156949>.

незначителна част, разходът за престой в затвора се компенсира от този вид доход на 15%. Във връзка с националното законодателство осъдените работят 38,5 часа за една седмица, 1,5 часа по-малко от максимално допустимата продължителност на работното време, установена с международноправните норми.⁷

В Германия съществува сериозен проблем с трудоустрояването на затворниците, доколкото в страната съществува безработица. Затова затворната администрация (за разлика от затворите в Англия) създава за частните компании значителни привилегии при наемане труда на лишени от свобода.

На осъдените се начислява минималният размер на работната заплата, а в случаите, когато затворниците са назначени на външни обекти, заплатата за положения труд се определя от работодателя при съответни условия.

Доходът на затворниците трябва да бъде не по-нисък от средното ниво на работната заплата за конкретния регион на Германия.

Сумите, получавани в резултат на труда на осъдените, отиват за:

- погасяване на общите разходи във връзка със задържането;
- специален фонд за издръжка през първите четири седмици след освобождаването;
- суми за лични нужди по време на престоя в затвора.

След направените удръжки и при условие, че средствата не са изпратени на семейството, се акумулират в специална сметка, която може да бъде осребрена само след освобождаването от затвора.⁸

Италия е една от малкото държави, които са възприели един по-различен подход по отношение на труда на лишените от свобода. Трудът в италианските затвори е привилегия, която трябва да бъде заслужена, но по отношение на размера на заработеното се придържа към общоевропейските практики – не повече от 2/3 от профсъюзната тарифа за подобни дейности, извършвани от свободните работници.⁹

В Швейцария се използва прогресивната система на задържане на осъдените на лишаване от свобода. Законодателството предвижда задължителност на труда дори и за тези, навършили пенсионна възраст, като организацията е под контрола на затворническата администрация и е съобразена с условията на пазара на труда. При постъпването в затвора на осъдения се присъжда определен разряд, от който зависи размерът на неговата работна заплата. Системата на заплащане на труда е насочена към това, че значителна част от заплащането остава за нуждите на затвора. **Размерът на заплатата зависи от поведението на осъдения и неговото отношение към труда.**

Затворниците на могат да разполагат с цялата своя заработка, за разход на тях им се превеждат 40% от работната заплата, преведена по лична сметка, а 60% се начисляват в специална сметка. Пари, които затворникът получава при своето освобождаване.¹⁰

⁷ <http://geocon.bg/2017/08/24/kakva-e-prodolzhitelnostta-na-rabotnata-sedmitsa-v-evropeyskite-darzhavi/>

⁸ http://www.jva.duesseldorf.nrw.de/aufgaben/arbeit_ausbildung/arbeit/unternehmer/index.php

⁹ <https://www.poliziapenitenziaria.it/rivista/rivista-giugno-2019-polizia-penitenziaria/>

¹⁰ Тарасова, М. И. Регулирование социально-трудовых отношений в пенитенциарной системе России. Диссертация. Москва, 2016.

Сериозен интерес за нас представлява опитът в трудовото устройване на лишените от свобода в Скандинавските страни. Като пример в дадения случай е Норвегия, останалите Скандинавски страни в голяма степен копират нормите, приети в тази страна. Не е без значение и фактът, че българската пенитенциарна система е партньор на Кралство Норвегия посредством Норвежкия финансов механизъм.

В Норвегия всички осъдени са длъжни да изпълняват предоставената им от администрацията работа. Друг съществен императив е свързан с правото на избор – или да работят, или да учат. Затворническата администрацията определя минималния и максималния размер на работната заплата и продължителността на работното време, като се отчита действащото трудово законодателство. Принципно продължителността на работната седмица варира от 36 до 40 часа.¹¹ Размерът на заплатата зависи от уменията на затворника, степента на изпълнение на задачата и характера на изпълняваната работа. Независимо от това заработката на затворника за трудов ден съответства на часовата ставка на свободния работник. Надзорът върху работата на осъдените се осъществява от инспектор по труда, който е щатен сътрудник на норвежките пенитенциарни ведомства.¹²

Шведското законодателство предвижда за положения труд затворниците да получават възнаграждение, размерът на което се определя от правителството. Ако осъденият предпочита да работи, заплащането е почасово, като 20% отиват на специална сметка, а с останалите маже да разполага. От заработената сума се правят удържки за престоя в пенитенциарното заведение, за храна и дрехи, а така също и за обезщетение на вреди. Принципно шведското законодателство не предвижда лимит на възможните суми за удържки.¹³

В САЩ наказанието лишаване от свобода се изпълнява в поправителни учреждения, в системата на които влизат: федералните, щатските и местните затвори.

Пенитенциарната система на САЩ е насочена към максимално възможна трудова заетост на лишените от свобода. Счита се, че бездействието на затворниците е вредно не само от гледна точка на тяхното благополучие по време на престоя в затвора и в бъдещия живот след освобождаването, но тъка също усложнява оперативното функциониране на затвора.

Във федералните затвори трудът за осъдените е задължителен. Той е организиран в три направления.

Първото и най-обикновено – трудоустрояването в самия затвор със заплащане на почасова ставка, значително по-ниска от тази на свободните работници. Половината от тази сума се удържа за покриване на разходите за престоя в затвора.

Второто – отдаване труда на затворниците на частни компании. Както отбелязва американският учен Вики Пелас, от услугите на затворниците се ползват такива фирми гиганти, като IBM, Boeing, Motorola, Microsoft и много други. Тези компании печелят доста от това, че имат право да платят на такива работници под минималната часова ставка, установена за съответния щат.

¹¹ <http://geocon.bg/2017/08/24/kakva-e-prodalzhitelnostta-na-rabotnata-sedmitsa-v-evropeyskite-darzhavi/>

¹² <http://www.kriminalomsorgen.no/skole-og-arbeid.237932.no.html>

¹³ <https://www.kriminalvarden.se/swedish-prison-and-probation-service/prison/>

Третата възможност за трудово устройване е настаняването в частен затвор, където заплащането е най-ниско.

Производството в затворите на САЩ е цяла индустрия – държавната корпорация „Промисленост на федералните затвори“. В селското стопанство на щатите (Алабама и Луизиана) затворниците се изпращат на работа в полето. Заплащането на труда е значително по-ниско в сравнение с тарифната ставка на волнонаемния персонал за тези видове селскостопански дейности в дадения регион. Останалите затворници в страната работят предимно за нуждите на отбранителната промишленост и за задоволяване на нуждите на самата затворна система.

В САЩ на държавно ниво е приета програма за развитие на пенитенциарната система, според която до 2040 год. затворническите ферми трябва напълно да покрият всички потребности на американската затворническа система с хранителни продукти, което от своя страна значително да намали бюджетните разходи.

Затворническите ферми не са новост за САЩ, те се явяват правоприемник на трудовите лагери от началото на XX в. През 1913 год. е приет „революционен“ за времето си трудовопоправителен модел „Система на доверие“ (honor system), предполагаща използването на труда на осъдените извън пределите на затворническите заведения без охрана, при отсъствие на явни ограничения в свободното предвиждане (С.А. Шевченко). Фермите може да се възприемат като една усъвършенствана версия, само че без елементите на самоконтрол.¹⁴

Руска федерация. Законодателството на Руската федерация е възложило на наказателно-изпълнителната система задачата по обезпечаване на професионалното обучение и трудова ангажираност на осъдените, което да способства за тяхното поправяне, ресоциализация и законопослушно поведение в периода на изтърпяване на наказанието и създаване предпоставки за тяхната успешна адаптация в обществото след освобождаването.

В руското законодателство е закрепен принципът на задължителност на труда: „... всеки осъден на лишаване от свобода е длъжен да се труди в местата и на работата, определена от администрацията на поправителното учреждение“. Затворническата администрация е задължена, като се съобразява с наличните работни места, да устрои осъдените на работа, отчитайки техния пол, възраст, трудоспособност, здравословно състояние и по възможност тяхната професионална квалификация. Изключение се прави за мъже над 60- и жени над 55-годишна възраст, а така също и за инвалиди.

Друг важен принцип, възприет във Федералния закон „За учрежденията и органите, в които се изпълнява наказанието лишаване от свобода“, е този, че „... интересите, свързани с поправянето на затворниците, не трябва да се подчиняват на целите, свързани с получаване на печалба от техния труд...“ (Минимални стандарти за третиране на л. св.).

Осъдените се устройват на работа в Центровете за трудова адаптация и в производствените работилници на поправителните учреждения, във федералните държавни предприятия на наказателно-изпълнителната система и в предприятия-

¹⁴ Катасонов, В.Ю. От робства к робству. От Древного Рима к современному капитализму. Кислород, 2015.

та при стопански субекти с други организационно правни форми на управление, разположени на територията на поправителните учреждения или извън тях при осигуряване на надеждна охрана и изолация на осъдените.

Продължителността на работното време на осъдените на лишаване от свобода и правилата за охрана на труда са в съответствие с трудовото законодателство на Руската федерация.

Времето, прекарано в общественополезен заплатен труд, се зачита за общ трудов стаж на осъдените.

Работещите затворници имат право на платен годишен отпуск в размер, зависещ от вида и мястото за лишаване от свобода (18 р. д. във трудововъзпитателните колонии и 12 р.д. в останалите поправителни учреждения).

Работната заплата на затворника не може да бъде по-малка от размера на минималната работна заплата.

От работната заплата се правят удържки за възстановяване разходите по задържането. Удържането на сумите за възстановяване на разходите по задържането се прави, след като се преведат средствата по искове и издръжки, подоходното облагане, отчисленията в Пенсионния фонд на РФ и други задължителни плащания. Въпреки споменатото по-горе законодателят е предвидил, че по личната сметка на затворника независимо от всички удържки се начисляват не по-малко от 25% от спечелената работна заплата.¹⁵

Република Турция. Работата на л. св. се възлага от затворната администрация при настъпване на определени условия (срок, поведение, оценка на риска и др.). Това става след заключение за здравословното и психическото състояние на затворниците, което се дава от страна на лекаря на затвора. Тези от тях, които имат или нямат определена професия в рамките на възможностите на затворническото заведение, биха могли да работят срещу определено възнаграждение в работилниците на затвора или други производства.

Целта на полагания труд е след освобождаването затворниците да продължат да упражняват своите професии или да усвоят такива, да ги приучат на труд и да развият у тях желание да се включат в трудови дейности. При определянето на направленията за работа се вземат предвид способностите, опитът, наклонностите, психологическото и физическото състояние на затворниците.

Осъдените лица могат да полагат труд в производствени работилници, намиращи се на територията на заведенията и извън тях, както и в такива, намиращи се в промишлени предприятия на стопански субекти в частния сектор.

За положения от осъдените лица труд на същите се заплаща възнаграждение, определено от Висшия съвет по затворно дело.

Принудителната работа е възможно единствено в направление за придобиване на професия.

Работа извън затворническите учреждения. Затворници, намиращи се в затворнически общежития от открит тип, и тези, които се намират в такива от закрит тип, но придобили право да полагат труд, могат да се трудят извън затворническите учреждения.

Затворниците, намиращи се в заведения открит тип, се трудят под контрола

¹⁵ <http://procuror.tula.ru/>

на служителите на учреждениято, а тези от заведенията от закрит тип полагат труд след налагане на мерки за вътрешна и външна охрана.

Работата на затворниците извън територията на затворническите общежития се осъществява на основата на договор, подписан от работодателя или негов представител, от управител на производствена работилница, а там, където такива звена не съществуват, се подписват от съответния районен прокурор.

В договора се определят следните елементи: възнаграждение; продължителност на работата; превоз до работното място; начин на хранене; охрана; срок на действие на протокола и други особености.

Работната седмица е малко над 46 ч.

Възнаграждението на осъдените лица, навършили 16-годишна възраст, не може да бъде по-ниска от минималната работна заплата. Подписаните договори се изпращат за утвърждаване в Управление „Затворно дело“.

Охраната на труда на затворниците, работещи извън затворническите общежития, се осигурява от страна на работодателите. За трудови злополуки и професионални заболявания отговорността се носи от работодателя.

Приходът, получен в резултат на положения труд на затворниците, формира за тях възнаграждение, като им се осигурява право да се възползват от социални права, след необходимите удръжки. Тези от затворниците, които имат социални осигуровки, могат да ползват всички социални услуги, предвидени за свободните работници в законите за социалното осигуряване.

Предвидени са поощрения за собствениците на производствени единици, които осигуряват възможности за работа на осъдени лица.¹⁶

Анализът на информацията, представяща международния опит, получена от различни публикации на местни и чужди автори по въпроси, свързани с трудовото устройване на лишените от свобода (САЩ, Русия, Великобритания, Германия, Франция, Турция и др.), дава възможност да се направят следните обобщени изводи:

1. администрацията на местата за лишаване от свобода, определяйки работното място на осъдения, се опитва да определи и вида, и характера на работата въз основа на индивидуално разработена рехабилитационна програма. За лицата, осъдени на кратки срокове, се дава приоритет на професионално обучение и се устройват по правило на работни места, които не изискват висока професионална квалификация;

2. съществено значение се придава не само на труда, но и на професионалното обучение. Например в Германия осъдените получават едно и също парично възнаграждение за труд и професионално обучение, което е задължително за тези, които не го притежават;

3. в голям брой страни, които са се отказали от задължителността на труда и осъдените имат право на труд, което е закрепено в националното законодателство (Великобритания, Норвегия), т.е. те сами имат право да избират да работят или не.

---

¹⁶ TÜZÜK CEZA İNFAZ KURUMLARININ YÖNETİMİ İLE CEZA VE GÜVENLİK TEDBİRLERİNİN İNFAZI HAKKINDA TÜZÜK (Устав за управление на местата за лишаване от свобода, изпълнение на наказанията и прилагане на мерки за сигурност Указ на президента на Р.Турция № 10218/2006 г.)

4. трудът на затворниците, полаган в предприятията от местната промишленост, се определя от съществуващите пазарни отношения с посредничеството на бюрата по труда;

5. почти навсякъде осъдените на лишаване от свобода получават значително по-ниско заплащане за своята работа, отколкото е размерът на свободния трудов пазар. В САЩ средната почасова заработка на работещите осъдени е в 5 до 7 пъти по-ниска, отколкото на работещите в промишлеността или строителството. Италианското законодателство е постановило, че осъдените не могат да получават повече от 2/3 от тарифата за подобна по вид работа. В Норвегия заплащането на осъдените за един работен ден трябва да съответства на часовата ставка на промишлените работници.

Малко са тези, които предвиждат заплащането на лишените от свобода да е съобразено с минималната работна заплата за съответната държава или да е равно на възнаграждението на работниците в съответния сектор от промишлеността.

Понятието *минимална работна заплата*, използвано спрямо труда на осъдените в останалите пенитенциарни законодателства, отсъства, с изключение на: руското, немското, турското и българското.

6. Лишените от свобода нямат право да управляват получаваните от тях доходи от заработено възнаграждение. То се разпределя, както следва: една част се отделя за покриване разходите по задържането; друга се превежда във фонд за изплащане на обезщетения на пострадалите от престъпления; друга част се влага във фонд за осигуряване на финансова стабилност в първите седмици след освобождаването; част от тях се изплаща за покриване на лични нужди или за изпращане на семейството;

7. В повечето пенитенциарни системи дейностите, свързани с труда на затворниците, са освободени от данъци. Получените от труда на затворниците печалби се инвестират за подобряване на материално-техническата база на МЛС и подобряване на условията за задържане на осъдените.

Един от възможните пътища за достигане целите на наказанието при минимални финансови загуби може да се търсят в чуждестранния опит, свързан с функционирането на т.нар. „частни затвори“.

Под названието частни (контрактни, приватизирани, делегирани и т.н.) затвори трябва да се разбират всички видове поправителни учреждения с публично-частно партньорство. Държавата подписва с частната фирма договор, в който са разписани правата и задълженията на двете страни.

Частните затвори достатъчно ефективно функционират в системата на правоохранителните органи на САЩ, Великобритания, Австралия, Германия, Франция, Швеция, Норвегия и др. страни в света.

В различните държави отношението към частните затвори е различно. В едни страни държавата допуска в сферата на пенитенциарните отношения частния бизнес и предвижда достатъчно широка палитра от правни средства за мониторинг и корекция. В други страни, в това число и България, голяма част от указаните функции се явяват прерогатив на държавата и се регламентират с помощта на средства с публично-правен характер.

Историята на частните затвори започва в САЩ през май 1868 год., непосредствено след Гражданската война. Отмяната на робството предизвиква криза във връзка с нископлатената работна ръка. Държавата дава на предприемачи и плантатори „под аренда“ затворници. Във връзка с широкия обществен натиск и икономическата криза, през 1908 год. тази система била забранена. Възраждането на частните затвори в САЩ настъпва през 80-те години на XX век. Пикът на развитие на този вид пенитенциарни учреждения настъпва през 2005 год., те са вече 158 на брой. Тези затвори се управляват от 18 компании, като най-големите от тях са Корекционната корпорация на Америка (ССА) и Уокенхат (новото название на тази фирма е G4S), те контролират 75% от затворниците в частните затвори.

По данни от американския печат върху основата на частните затвори е започнал да се формира „Затворнически индустриален комплекс“, който заема сериозно място в производството на голям брой стоки в САЩ. В днешно време затворническата индустрия покрива почти 100% процента от нуждите на армията. Американският изследовател по проблемите на затворническия труд Вики Пелаес отбелязва: „Благодарение на затворническия труд Съединените щати отново се оказаха привлекателна дестинация за инвестиции в труд, което по-рано беше привилегия за Третия свят.“

Американският опит в организацията на затворническия труд съвместно с частния сектор се оказал „заразителен“, вследствие на което частни затвори се появяват и в редица други страни.

Във **Великобритания** първият частен затвор с 400 места бил открит през 1992 год. в графство Йоркшир, охраняван от корпорация G4S. Натрупаният опит в тази област дал основание на правителството на страната през 2012 год. да обяви намерението си в обозримо бъдеще да сключи договори за всички държавни затвори.

Особено внимание трябва да се отдели на опита на **Франция**, където от 1990 год. съществуват затвори, функциониращи на основата на публично-частното партньорство.

Наказанието лишаване от свобода се изпълнява в 188 пенитенциарни учреждения, от които в 54 действа програмата за делегирано управление, съчетаваща в себе си държавното ръководство на затворната институция с изпълнение от частния бизнес на отделни дейности, свързани с функционирането на затвора.

По-подробно ще разгледаме трудовата дейност, организирана от частните компании оператори. Като цяло в пенитенциарната система на Франция ежедневно излизат на работа за частни компании около 9 300 затворници. Те работят в специални работилници, организирани на територията на затворите.

Делегираното управление позволява на компаниите да увеличават капацитета на производствените мощности с временен или постоянен характер, да намалят финансовата си издръжка, свързана с използваните производствени помещения и складове; да оптимизират производствените планове благодарение на гъвкавостта на организацията и временните графици без допълнителни заплащания; да съхранят своето ноу-хау и методите на управление с помощта на свой надзорен персонал и др.

Един от основните резултати на делегираното управление е съкращаване разходите на пенитенциарните учреждения със 10–15%, при съхраняване висо-

кото качество на предоставяните услуги от частните компании в сравнение с държавните.¹⁷

Анализирайки възможността за реципиране на международния опит в българските условия (в широкия смисъл на думата), би трябвало да се помисли върху следното: на законодателно ниво да се разгледа въпросът за привличането на наши или чужди инвеститори в партньорство с наказателно-изпълнителната система за строителство, реконструкция и обслужване на пенитенциарните учреждения; да се проучи възможността за предоставянето на частни компании на остарели (амортизирани) обекти на ГДИН (сгради, парцели и др.) след предаване от страна на компаниите на новите сгради на затворите; предвиждане за тези компании определени финансови стимули – от субсидии до освобождаване или намаляване на данъчната тежест; да се изследва възможността за предоставяне право да разполагат на територията на МЛС различни производствени работилници и обекти за оказване на услуги, разрешени за осъдените, и съответно да получат за това допълнителни печалби.

Идеята за частните затвори не е непозната за България. Последно за създаване на поправителни заведения от подобен характер бе коментирано приз 2016 г. и бе свързано с дебатите по проекта на новия Закон за концесиите (ЗК). Тогава стана известно, че законът ще отвори вратите пред инвеститорите да получат концесия върху обекти от изключително публичната сфера като: музеи, автобусни спирки, културни и природни забележителности. Сред посочените държавни обекти са и затворите.

В проекта бе записано, че резултатите от прилагането на новите разпоредби за концесиите се очаква да бъдат насочени към разширяване на възможностите за използване на концесията като форма на публично-частно партньорство за създаване на публични ресурси, блага и услуги при високо качество и ползи както за публичния и за частния сектор, така и за обществото като цяло. С прилагането му се цели развитие на инфраструктурата и на услугите без финансово участие или с минимално финансово участие на държавата, както и да се създаде възможност за използване на опита на частния сектор за постигането на ефикасност и иновации.

Идеята за строителство на частни затвори предвиждаше да се обявяват обществени поръчки, като разплащането с инвеститора трябваше да става с активи – недвижима държавна собственост, а не с бюджетни средства. По този начин се предвиждаше да се изградят нови затвори в градовете София, Варна, Пловдив и Раднево, както сочеше приетата тогава с решение №767/08.12.2008 на МС „Стратегия за развитие на местата за лишаване от свобода 2009–2015 година“¹⁸. Според нея построяването им трябва да разкрие нови 8200 места за затворници, за които държавата няма да инвестира средства, а ще обезщетява инвеститорите с имоти. Въпреки предприетите законодателни инициативи нужният ефект все още не е постигнат.

¹⁷ Виж по подробно Тимофеева, Е.А. Частные тюрьмы за рубежом. Вестник Нижегородской академии МВД России, 2018 г., №2, с. 267–271; Катасонов, В.Ю. От робства к робству. От Древнего Рима к современному капитализму. Кислород, 2015.

¹⁸ [http://www.strategy.bg/Strategic Dokuments/Viw.aspx?lang=bg-BG&Id=493](http://www.strategy.bg/Strategic%20Dokuments/Viw.aspx?lang=bg-BG&Id=493)

Заклучение

От изложеното дотук може да предположим, че тази тематика ще продължава да бъде дискуссионна и да буди интерес.

Разгледаната в няколко държави достатъчно гъвкава политика на публично-частното партньорство в областта на изпълнение на наказанията, в която не държавата се присъединява към проектите на частния бизнес, а точно обратното, държавата кани частния бизнес да вземе участие в реализирането на общественно значими проекти, трябва сериозно да се изучава с цел прилагането на тези елементи в съществуващата структура на българската наказателно-изпълнителна система.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Калинин, Ю.В. Тюремная система Франции.
2. Катасонов, В.Ю. От робства к робству. От Древнего Рима к современному капитализму. Москва, 2015.
3. Тарасова, М.И. Регулирование социально-трудовых отношений в пенитенциарной системе России. Дисертация. Москва, 2016.
4. Тимофеева, Ел.А. Частные тюрьмы за рубежом: историко-правовые и экономические аспекты функционирования (США, Франция, Великобритания, Япония), вестник Нижегородской академии МВД, России, 2018, №2 (42).
5. Европейски правила за затворите.
6. Препоръка Rec(2006)2 на Комитета на министрите на държавите членки относно Европейските правила за затворите.

Интернет ресурс:

Сайтове на затворните служби на:

1. Великобритания, <https://www.gov.uk/government/organisations/hm-prison-service>;
2. Германия, http://www.jva-duesseldorf.nrw.de/aufgaben/arbeit_ausbildung/arbeit/unternehmer/index.php;
3. Италия, <https://www.poliziapenitenziaria.it/rivista/rivista-giugno-2019-polizia-penitenziaria/>;
4. Норвегия, <http://www.kriminalomsorgen.no/skole-og-arbeid.237932.no.html>;
5. Русия, <http://procuror.tula.ru/>;
6. Турция, <http://www.cte.adalet.gov.tr>;
7. Франция, <http://www.justice.gouv.fr/prison-et-reinsertion-10036/les-chiffres-clefs-10041/statistiques-de-la-population-detenu-et-ecrouee-32111.html>;
8. Швейцария, <https://www.bj.admin.ch/bj/en/sicherheit/smv.html>;
9. Швеция, <https://www.kriminalvarden.se/swedish-prison-and-probation-service/prison/>;

ТРУДОВАТА ЗАЕТОСТ НА ЛИШЕНИТЕ ОТ СВОБОДА В ЧУЖДИТЕ ПРАВНИ СИСТЕМИ

ст. комисар Йордан Йорданов

началник на Затвор – Варна, докторант към ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“

Резюме: В доклада се изследва трудът на осъдените на лишаване от свобода лица във водещите европейски страни, както и в държави с големи по мащабите си пенитенциарни системи. Акцент в изложението са традиционните форми на трудова ангажираност на затворниците с оглед спецификата на полагания от тях труд.

Ключови думи: общественополезен труд; осъдени лица.

EMPLOYMENT OF PRISONERS IN FOREIGN LEGAL SYSTEMS

s. commiss. Yordan Yordanov

Head of Varna Prison, doctoral student at VTU „St. st. Cyril and Methodius“

Summary: The report examines the work of people sentenced to imprisonment in leading European countries as well as in countries with large-scale penitentiary systems. The emphasis in the exhibition is on the traditional forms of work engagement of the prisoners in view of the specifics of their work.

Keywords: socially useful work; convicted persons.

За контакти: ст. комисар Йордан Йорданов

началник на Затвор – Варна

докторант към ВТУ

„Св. св. Кирил и Методий“

e-mail: y_yordanov1@abv.bg

БИОЛОГИЧЕН, ХИМИЧЕСКИ И РАДИАЦИОНЕН ТЕРОРИЗЪМ В ДИГИТАЛНАТА ЕПОХА

*Йосиф Антонов,
магистър по Международно право и сигурност*

Въведение

Тероризмът е умишлено използване на безразборно насилие за създаване на страх и терор като средство за постигане на:

1. Идеологическа;
2. Финансова;
3. Религиозна;
4. Политическа цел.

Често се използва срещу не-бойни цели (цивилно население и граждански обекти с много хора). Тактиката на терора може да включва биологични, химически, ядрени или експлозивни събития.

Представете си, че четете статия с новини, която започва: „Терористите доставиха биологично оръжие на местен спортен стадион, използвайки рояк от дронове, отрищвайки широко разпространената паника и масовите жертви“. Докладът разкрива, че терористичната клетка е поискала кредит за нападението, като декларира, че е пуснала рояка от дронове с помощта на смартфон. Служителите на реда определят, че групата е закупила дронове, намиращи се извън рафта, използват безплатна програма за отваряне с отворен код и използва ДНК настолен синтезатор и информация, придобита онлайн, за да произведе генома на опасен патогенен вирус. Групата твърди, че е успяла да вмъкне ДНК на вируса в клетка

и е мащабиран в гаражна лаборатория. Властите нямат насоки за точното местоположение, откъдето терористите отдалечават атаката си, тъй като дроновете не излъчват комуникативните сигнали, излъчвани от дроновете. Терористите не оставят доказателства за физическото си присъствие на стадиона – наистина може да са планирали и извършили нападението от километри. Въпреки че тази новина е измислена, потенциалът на недържавните участници, частни лаборатории, компютърни специалисти (терористичните клетки) да извършат подобна атака днес е реална. Нов „вид“ на нововъзникващите технологии – адитивно производство, усъвършенствана роботика, изкуствен интелект и синтетична биология – дава възможност на малки групи и индивиди да придобиват технологии, които преди са били извън техния обсег. Както предполагам, тези технологии допринасят за срива на бариерите между цифровото и физическото и между синтетичното и органичното. Възникващите технологии ще позволят нарастването на нови, гъвкави заплахи за националната сигурност, включително оръжията за масово унищожение (ОМУ) – тоест ядрени, химически и биологични. Държавните и недържавните участници все повече ще се възползват от асиметричните възможности и конкурентните предимства, които са им налични както във физическата, така и в дигиталната област.

Политиците е необходимо да преразгледат как организират предприятията за национална сигурност в дигиталната ера. Тук сравнявам как дигитализацията ще се отрази на различните „оръжия за масово поразяване“. По-конкретно, наличието на цифрова информация, автоматизация на възможностите, които биха могли да помогнат при разработването на тези оръжия, и преминаването им към автономни възможности.

Но тези нови технологии все още не нарушават мисленето и организацията на политиците за националната сигурност. Правителството да противодейства на ОМУ. За разлика от пъргавите недържавни противници, правителствата зависят от дългогодишните дефиниции и организационни структури, ефективни бюрокрации и ясни власти, за да функционират правилно. Въпреки настъпващото разпадане на дългогодишните граници в пространството на ОМУ, правителствата остават твърдо ангажирани с добре утвърдени бюрократични звена за върхови постижения, които например държат бюрократичните категории на правителствата – сричане на безполезните различия между биотехнологията и биотехнологичните оръжия и между кибер и ОМУ.

Разминаване на границите – да вземем дигиталното. Дигитализацията се отнася до замъгляване на границите между цифровия и физическия свят, причинено от превръщането на физическите неща в цифрова информация, увеличаване на свързаността между електронните устройства и по-голямата автономност на машините. Тези дни, изглежда, че всичко може да бъде изразено като цифров код: геноми на живи организми, домашно приготвени пластмасови пистолети, направи си сам Дрон проект, части за ядрени електроцентрали, части за реактивен двигател за търговски самолети, части за ракети и дори мозъчни вълни. Технологиите за преобразуване от физически в цифрови технологии като последователност на гени и 3D печат, превръщат физическата материя в цифрова информация, която компютрите могат да четат, анализират и споделят. Генетичното секвени-

ране включва преобразуването на гени или цели геноми от живи организми в цифрова информация, докато 3D печатът по подобен начин преобразува физическите обекти в цифрова информация. Тъй като остават все по-големи обеми и разновидности на цифровата информация и ролята на физическите ограничения, като националните граници стават по-малко значими.

Но дигитализацията е повече от просто превръщане на физическата материя в битове. Освен това тя включва автоматизиране на ръчни процеси, които преди това изискват квалифицирани работници и специалисти, правейки физически обекти, способни да изпращат и получават информация през Интернет, и позволява автоматизирани системи да се контролират през Интернет от отдалечени потребители. Автоматизираните системи, като софтуер или хардуер, които изпълняват функция за известен период от време, след което спира и изчаква човешкия принос, преди да продължи. Тези системи съдържат „вградена експертиза“ и дават възможност на по-голям брой хора да работят за постигане на резултати, които някога изискват висока степен на умения и знания.

„Бита без усилия“ помежду си, което ни позволява да консумираме и използваме една и съща цифрова информация на все по-голям набор от автоматизирани устройства. Тази функция доведе до изграждането на мрежа от по-голям брой физически обекти през Интернет – т.е. Интернет на нещата. Следващата стъпка за дигитализацията ще бъде даване на познавателни способности на електрониката за постигане на по-голяма автономност. За разлика от софтуера, базиран на правила от миналото, алгоритмите за машинно обучение са способни да учат концепции и да решават проблеми от модели, открити в масиви от данни. Тези инструменти дават на машините възможност да изпълняват функции с ограничен човешки надзор.

Дигитализацията на ОМУ

Как феноменът на дигитализацията ще се отрази на способността на противниците (терористите) на властелините да разработват или доставят ядрени и биологични оръжия?

Много нововъзникващи технологии с потенциал да оформят разработването и използването на ОМУ имат цифрови компоненти и са автоматизирани и свързани с Интернет. Връзката между кибер- и физическите системи улеснява трансфера на информация и прави технологии, способни да имат физически въздействия чрез цифрови пътища. Освен това, тъй като все повече електронни устройства стават умни, те са изложени на киберуязвимости, които измъчват компютърните устройства в продължение на десетилетия. Например дроновете, потенциална платформа за отдалечена доставка на ОМУ, съдържащи операционен софтуер и хардуер, предават много видове данни и разчитат на GPS за навигация. Операторите могат да сринат дроновете в сгради и инфраструктура, за да причинят физически ефекти и от отдалечени места. 3D принтерите могат да бъдат свързани към Интернет, което би позволило на различни участници да заобиколят традиционните доставчици чрез обратна разработка и производство на части, свързани с ОМУ. Освен това потенциалът за кибератаки на софтуер за проектиране

и мрежови машини създават нови рискове за веригите за доставка на оръжейни програми. Трите категории ОМУ – ядрено, химическо и биологично оръжие – имат различни нива на чувствителност към опасностите от дигитализацията. За ядрените оръжия – производството на необходимия дялещ се материал за ядрена бомба изисква достъп до суровини, значителни ресурси (пари, енергия и др.). Съоръжения за обогатяване на уран и/или преработка на съоръжения и продължителни периоди от време. Никакво ниво на дигитализация вероятно няма да промени тези физически изисквания. За разлика от синтетичната биология практически е превърнала науките за живота в клон на информационните технологии, като последици – актьорите се стремят да разработят както биологични, така и химически оръжия. Технологиите за секвениране на геноми четат ДНК последователности и ги преобразуват в цифрова информация, докато технологиите за генетичен синтез по същество правят точно обратното – позволявайки на учените да превеждат цифровизирани геномни данни от компютър във физически ДНК последователности. Приемайки тези последователности, могат да се променят или пресъздават живи организми в лабораторна среда. Много от тези организми са способни да произвеждат химически съединения, заобикаляйки нуждата от химичен синтез. По този начин синтетичната биология има потенциал да дигитализира и развитието на химическите оръжия.

Биологичен тероризъм

Биотероризмът е умишлено освобождаване на биологични агенти, които да причинят заболяване или смърт при хора, животни или растения. Тези агенти могат да бъдат :

- Бактерии;
- Патогенни гъби;
- Токсини;
- Вируси.

Те могат да бъдат естествено срещащи се или модифицирани от човека.

Агентите обикновено се срещат в природата, но те могат да бъдат променени в лаборатория, за да се увеличи тяхната устойчивост на антибиотици и способността им да се разпространяват в околната среда. Биологичните и химическите агенти могат да се разпространяват във въздуха, храната или водата. Терористите използват биологични агенти, тъй като често са трудни за откриване и появата на заболяване може да се забави с часове до дни, увеличавайки разпространението.

Агентите, използвани в тероризма, са често срещан избор за терористите, тъй като са лесни и евтини за производство, лесни за разпространение и могат да причинят широко въздействие върху хора, животни и растения – следователно – храна, вода и въздух.

Предизвикателството за използване на биологично оръжие като метод за създаване на масова паника

В историята на човечеството умишленото нанасяне на жертви на цивилни се счита за неподходящо. Обикновено цивилните не са атакувани заради тях, освен

ако не живеят или работят в област, която има тактическа или стратегическа стойност. За съжаление, агентите използвани от терористите са трудни за контрол и засягат военни, както и цивилни мъже, жени и деца.

През последните 100 години международната общност преживява множество терористични атаки и биотероризъм, насочени срещу цивилни лица.

Първата световна война: Германия започва кампания за биологичен саботаж във Франция, Румъния, Русия и САЩ, като заразява коне със Сап, вирусна инфекция.

1972 г. – двама студенти в колежа Алън Швандър и Стивън Пера са арестувани за планиране да отровят водоснабдяването в Чикаго с бактерии на коремен тиф;

1984 г. – последователите на Бхагван Раджееш в Орегон се опитват да повлияят на местните избори, като заразяват дръжките и салатените барове в ресторантите с бактерия *Salmonella typhimurium* (Салмонела тифимуриум);

1993 г. – Религиозната група Аум Ширикио освобождава антракс в метрото в Токио;

1995 г. – Бомбардиране на федералната сграда на Мура в гр. Оклахома;

2001 г. – Атаката на авиокомпанията срещу Световния търговски център;

2001 г. – Заразеният плик с Антракс е предаден в офисите на медиите и Конгреса на САЩ;

2009 г. – Атака на медицински център във Форд Худ, Тексас;

2014 г. – Бомбардиране на Бостънския маратон.

В настоящ момент – множество бомбардировки по целия свят.

Химически тероризъм

По време на Втората световна война се използва широко химическо оръжие, което често засяга цивилното население и довело до много смъртни случаи. След тази война повечето страни са се споразумели да не използват химически и биологични оръжия. За съжаление, в настоящата епоха на тероризъм съществува още по-голям риск тези агенти да бъдат използвани от индивиди, отцепени групи и диктатори. Химическото оръжие е специализиран боеприпас, който използва химикали, създадени да нанасят вреда или смърт. Химическите оръжия са класифицирани като оръжия за масово унищожение и се отличават от ядрените, биологичните и радиологичните оръжия. Химическите оръжия могат да бъдат разпръснати в газови, течни и твърди форми. Смъртоносните химически агенти и боеприпаси са летливи и представляват клас опасни химически оръжия. Единните агенти са ефективни самостоятелно и не изискват смесване с други агенти. Най-опасни от тях са нервните (GA, GB, GD и VX) и везикантните (блистери) агенти, които включват сярна горчица. Всички те са течности при стайна температура, но стават и газообразни след освобождаването им.

Съгласно Конвенцията за химически оръжия има забрана в световен мащаб за производство, складиране и използване на химическо оръжие. Независимо от това съществуват големи запаси от химическо оръжие, обикновено оправдани като предпазна мярка срещу агресор.

Ядрен тероризъм

Към днешна дата освен хвърлянето на ядрени бомби от САЩ за прекратяване на Втората световна война, няма други атаки или ядрен тероризъм. Ядреният тероризъм е терористичен акт, при който терористите могат да се сдобият с ядрено оръжие. Въпреки кражбите на малки количества делящ се материал, няма достоверни доказателства която и да е терористична група да е успяла да се сдобие с необходимите критични количества оръжеен плутоний, необходим за направата на ядрено оръжие. Изключение са аварията на атомните централи – през XX и XXI век най-големите са Чернобилската атомна централа и Централата във Фукушима, Япония. Пожарите на полето и гората в рисковия диапазон около централата Чернобил през март 2020 г. може да са предизвикани и от системите НААРП и Клетките за пренос на данни, използвани от хакери – терористи. Аварията в Атомните централи са малък саботаж от работници и служители – корумпирани и имащи връзки с престъпни групи. Ядрените оръжия са оръжия за масово унищожаване. Ядрената война може да доведе до унищожаване за много кратко време и да има дълготраен резултат. Освен ядрен обмен би имала и дългосрочни последици, предимно от освободените изпарения, които биха могли да се задържат по-дълго време. Ако се случи ядрена война, се очаква мнозина да умрат мигновено, последвани от станалите жертва на гладна смърт; ще настъпят катастрофални последици не просто за здравето, а за оцеляването на човечеството.

Тези два атентата доведоха до непосредствена смърт на 120 000 души, десетки хиляди бяха заразени, други на по-късен етап се оказаха с онкологични проблеми. Нито една възрастова група не е пощадена – от новороденото до възрастния.

Експлозивен тероризъм

За съжаление, това се превръща в често срещано събитие в международен мащаб, когато терористите използват експлозивни устройства, за да нанесат поражения върху цивилното население.

Определение за тероризъм

Според дефиницията на ООН тероризмът е „тревожен вдъхновяващ метод на повтарящи се насилствени действия, използвани от (полу-) нелегални индивиди, групи или държавни участници по идиосинкратични, криминални или политически причини, при което – за разлика от убийството-директните цели на насилие не са основните цели“. Тероризмът е „незаконно използване на насилие или заплахата от насилие, често мотивирано от религиозни, политически или др. идеологически убеждения, за да се внуши страх и да се използва принуда върху правителства или общества при преследване на цели, които обикновено са политически“.

Федералната агенция за извънредните ситуации на САЩ определя тероризма като „използване на сила или насилие над лица или собственост в нарушение на наказателните закони с цел сплашване, принуда или откуп. Терористите често

използват заплахи, за да създадат страх сред обществото, за да се опитат да убедят гражданите, че тяхното правителство е безсилно да предотврати тероризма и да получи незабавна публичност за тяхната кауза“. Тероризмът като „незаконно използване на сила и насилие над лица или собственост за сплашване или принуждаване на правителство, цивилно население или който и да е сегмент от него в подкрепа на политическите или социалните цели“.

Масов инцидент с жертви е определен терористичен акт, който генерира повече пациенти, отколкото наличните ресурси могат да управляват, използвайки рутинни процедури. Тероризмът обикновено се счита за използване на сила или насилие извън закона, за да се създаде страх сред гражданите с намерението да се принудят за някакво действие. Здравните специалисти е необходимо да знаят, че биотероризмът е перфектно средство за терористите да нагнетят страх в сърцата и умовете на гражданите с надеждата, че ще огънат волята на хората да подкрепят своите програми. Трябва да бъдат подготвени за това потенциално катастрофално събитие.

Целта или функцията на терориста е да създаде масова истерия. Здравните специалисти е добре да се научат да смекчават този факт, като могат да разпознават атака и да лекуват и успокояват жертвите. Терористичните актове могат да бъдат прикрити или явни. При тайно нападение терористите се опитват да се възползват от елемента на изненадата. Здравните специалисти да бъдат старателни при оценяването на възможността за скрита атака, когато множество пациенти пристигат с подобни признаци и симптоми. В тази обстановка здравната система може да бъде бързо претоварена, освен ако институцията и персоналът не са подготвили и не разполагат със системи, които да се справят с голям приток на пациенти. Колкото по рано дадено събитие бъде разпознато като атака; толкова по-скоро могат да бъдат активирани допълнителни ресурси за подпомагане на доставчиците. Ако системата не се подготви предварително, броят на жертвите може бързо да блокира системата и така да се създаде усещането, че целта на терориста да създаде масова паника е успешна.

При явна атака терористите разчитат до голяма степен на масова истерия и паника като мултипликатор на въздействието. Те могат незабавно да обявят отговорност за мащабно събитие. Броят на жертвите бързо преодолява дори подготвените системи, които имат добре дефиниран план за реагиране при извънредни ситуации. При прикрита, или явна терористична атака системата може да бъде блокирана от количеството жертви.

Оръжия за масово унищожение

Включват биологични, химически или ядрени оръжия, които потенциално причиняват масови жертви, включват още радиационен, експлозивен.

Биологични оръжия

Агентите за биологична война са бактериите и вирусите, заразяващи хора, животни и култури, което води до неработоспособност, фатална болест или унищожаване на културите. Симптомите може да не се появяват от дни до седмици.

Често бактерията или вирусът са оръжия и промените ще засегнат по-широк кръг от хора, животни или култури от нормалния патоген.

В случай на терор под формата на биологична война доставчиците на здравни грижи е необходимо да се справят с патогени, които по принцип рядко засягат хората. За кратко време здравните заведения ще бъдат препълнени с жертви. Пристигането на една или повече жертви може да бъде първоначална индикация, че е настъпил терористичен акт. Биологичните агенти могат да бъдат диспергирани чрез няколко техники, включително замърсена вода и аерозолни спрейове. Те също могат да заразят хора в самолети, автобуси или по време на големи събития, където бързо ще разпръснат вируса.

Всички доставчици на здравни услуги е необходимо да имат знанията за идентифициране и инициране на местна реакция на агент на биотероризъм. Отправната точка е статуквото или нормалната им популация от пациенти. Ако има значително отклонение от нормата, доставчикът трябва да вземе предвид факта, че те могат да бъдат на върха на ендемик, умишлено извършен от обществото.

Доставчиците е необходимо да са запознати с клиничните характеристики, включително с наличие на:

- Група от лица с подобни симптоми от общ географски район;
- Бързо увеличение на пациентите с проявяващи се подобни признаци и симптоми;
- Увеличение на пациентите, които изтичат до 72 часа след хоспитализацията;
- Необичайно клинично представяне;
- Увеличение на мъртви животни;
- Признаци и симптоми на биологични военни агенти;
- Внезапно увеличение на използването на лекарства без рецепта.

Тези фактори отразяват промените от статуквото в общността.

Проницателният клиницист с чувство за общото нормално здравословно състояние на общността може да допринесе значително за това колко бързо започва реакцията на заплахата. Ако лицето заяви, че не пътува в чужбина, в ендемични райони на редки вируси, а подозрението е голямо, необходимо е да се свърже с местните здравни служби или отдели.

Класификация на болестите по биологично оръжие

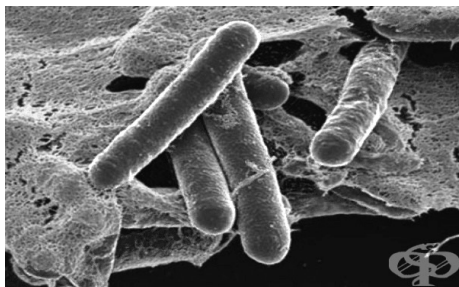
Идентифицирани са 30 организма, които могат да бъдат въоръжени и са групирани в три категории. Класификацията се основава на лекотата на разпространение, заболяемост и смъртност, панически потенциал и ниво на обществените здравни изисквания.

Категория А – Най-приоритетните заболявания, които представляват риск за националната сигурност, лесно се предават, имат висока заболяемост и смъртност, биха имали голямо въздействие върху общественото здраве, ще предизвикат паника и изискват специална подготвеност за общественото здраве.

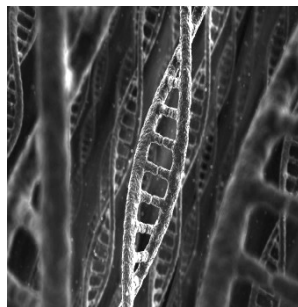
Категория Б – Умерено приоритетни заболявания с по-ниска заболяемост и смъртност и по-трудни за разпространение.

Категория В – Болести с висок приоритет, които могат да причинят значителна заболяемост и смъртност и са патогени, които биха могли да бъдат разработени за масово разпространение.

Биологични агенти

БОТУЛИЗЪМ

Секвениране на геном

За разлика от ядрените оръжия, технологиите, залежали в основата на биологичното оръжие, вече са станали доста дигитализирани. Докато делящият се материал остава физически във всяко отношение, отправната точка за биологично оръжие, опасен патоген, вече съществува като цифрова информация – т.е. геномни данни.

Специалистите по целия свят имат достъп до този нарастващ обем от геномни данни чрез онлайн база данни, за да конструират нови гени и ДНК последователности, които представляват интерес, и потенциал да създават нови живи организми. Вместо да придобиват физически проби от патогени, сега могат да ги търсят в тези онлайн каталози за последователности. Биотехнологичните компании изграждат свои собствени колекции от геномни данни за производство на потребителски продукти. Тези колекции от данни имат огромна потенциална търговска стойност, а достъпността им в мрежи и интернет ги прави уязвими за хакване, кражби и саботажи. За да сме сигурни, тази информация може да бъде криптирана и защитена от кибернахлувания (атаки), но в цифрова форма информацията е по-лесна за прехвърляне, кражба или саботаж. В резултат на това е все по-възможно да се придобият дигитализираните геноми на опасни патогени и да ги пресъздадат в лабораторна среда.

Това стана през 2002 г. Когато създадоха активен вирус на полиомиелит от чрез химически синтез.

През 2010 г. е създаден жив организъм от компютърни данни. Съвсем скоро е синтезиран геномът на вируса на конската шарка.

Редица настолни машини, като биопринтери и ДНК секвенъри, водят до същевременно деклариране в полета, които преди изискваха проба и грешка. По-лесен, бърз и по-точен метод за синтезиране на ДНК, което в крайна сметка би могло да доведе до разработването на настолни ДНК принтери за използване в изследователските лаборатории. Онлайн базите данни, съдържащи геномни данни, ще нарастват бързо, както и наличието и усъвършенстването на инструмен-

тите за биоинформатика за моделиране, модифициране и проектиране на живи организми. Същите тези инструменти могат да се използват за подобряване на съществуващите патогени като биологично оръжие или за идентифициране на популации, податливи на определени заболявания, за да се развият биологични оръжия, способни да се насочат към конкретни индивиди или групи. Ядрените оръжия се намират в единия край на спектъра като най-„физическите“ ОМУ, а биологичните оръжия са в другия му край като най-„цифрови“, химическото оръжие някъде по средата. В повечето случаи разработването и използването на всички видове ОМУ ще продължи да зависи преди всичко от физическите пътеки, материали, компоненти, оборудване и съоръжения. Въпреки това находчивите противници могат да използват цифрова информация за постигане на целите си. Премахването на бюрократичните бариери ще помогне на политиците (специалисти) да проучат по-добре последиците за националната сигурност върху киберфизичните системи, които могат да бъдат използвани за производство на чувствителни части за ядрени оръжия за отдалечен достъп до съоръжения, свързани с ОМУ, за да причинят вреда. В допълнение, правителствата е необходимо да инвестират в допълнителни мерки за киберсигурност, за да се предпазят от рискове по веригата на доставки и неправомерен достъп до системи за индустриален контрол.

Дигиталната ера създаде нов смел свят на ядрени, химически и биологични рискове. Време е да преминем отвъд секторите (агенциите и др.) в пространството на мисията за национална сигурност и да разрушим бюрократичните бариери, които пречат на правителствата да предприемат ефективни действия за предотвратяване на използването на най-опустошителните оръжия в света. С използването на техника с изкуствен интелект, интелигентни системи и внедряването на 5G технология ще бъдем по-лесно атакувани с биологично, химическо оръжие, застрашаващо здравето, сигурността и безопасността на населението и съществуването на околната среда и водите в чистия природен вид и като система.

С тази мрежа биологическото тероризиране е по-ускорено, провокира имунната система да образува туморни клетки, отслабва имунитета и модифицираните вируси много лесно и бързо атакуват организма.

Според международното наказателно право международното престъпление се извършва по схемата:

- Общественоопасно (социално опасно) действие или бездействие на субекта на деянието;
- Вредни последици от извършеното деяние;
- Наличие на причинна връзка между деянието и настъпилите последици.

Общественоопасното деяние се извършва във времето и пространството, обстоятелство, което изисква да се установи кога и къде е извършено, с какви средства и по какъв начин.

Международните престъпления най-често биват продължени, т.е. през по-малък или по-голям период от време периодично се осъществява един и същ състав на престъпление. По време на терористичната дейност са едни от най-разпространените – престъпления, например извършеният **геноцид** по отношение на народност, религия и етнос. Продълженото престъпление, като проява на опреде-

лена държавна политика, може да бъде реализирано не с един акт, а с непрекъснати действия през по-продължително време.

Приготвянето по международното наказателно право не се наказва. Наказва се, когато то е въведено в самостоятелно международно престъпление. Такова може да бъде подготовката на терористична атака, състояща се в разработване на агресивна политика, в т.ч. политически и военни стратегии, превеждане на икономиката на „военни релси“, търсене на съюзници и др., преди да се пристъпи към действия и намиране на повод за предприемане на агресия. Всеки отделен случай има своите особености, което изисква пълно разследване на поведението на страната агресор (терористи) и нападнатата страна. Престъпната организация, в смисъл на организирана престъпна група, има своето място при престъпленията с международен елемент. При международните престъпления квалификацията „престъпна клетка“, „престъпна организация“ или „престъпна държава“ има подчертано политически характер. Тази политическа квалификация може да придобие и юридически характер. Поставя се въпроса за посредственото извършителиство, необходимото съучастие, заговор и др.

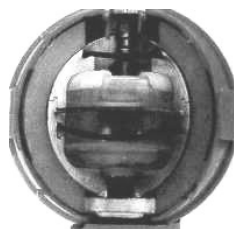
Биоцид – международно престъпление. През 1925 г. е приет Протоколът за забрана за използване на задушливи, отровни и други подобни газове и бактериологични средства. С приетата през 1972 г. Конвенция се забранява разработването, производството и натрупването на запаси от бактериологично и токсично оръжие. Използването на ОМУ е и друго международно престъпление, наречено **Екоцид**. Единствената правна норма на международното наказателно право, която регламентира наказателноправната защита за увреждане на природната среда, е чл. 35 от Първия допълнителен протокол от 1949 г. към Женевската конвенция за защита на жертвите от войната и престъпността (тероризма). Конвенцията на ООН от 1977 г. за забрана на военно или друго средство (оръжие) за въздействие върху природната среда допълва Първия допълнителен протокол от 1949 г.

Конвенцията за забрана на разработването, производството и натрупването на запаси от биологични (бактериологични) и токсични оръжия и за тяхното унищожаване е пряко насочена към защита на природната среда.

Екоцидът е съзнателна, целенасочена дейност, насочена към увреждане или унищожаване на природната среда с необратими последици, с което се застрашава и животът на населението.

Видове ОМУ

Биологична бомба

Генетично оръжие

Ядрено оръжие. Ядрена бомба

Биологично оръжие

БИОЛОГИЧЕН, ХИМИЧЕСКИ И РАДИАЦИОНЕН ТЕРОРИЗЪМ В ДИГИТАЛНАТА ЕПОХА

Йосиф Митков Антонов, Магистър по международно право и сигурност

Резюме: Постоянният потенциал на терористичните атентати буди тревога, тъй като може да доведе до множество жертви, а опасността от биологична, химическа и ядрена може да се повиши до нивото на международна катастрофа. Медицинските екипи трябва да са подготвени психически и професионално, за да се грижат адекватно за жертвите. Здравните специалисти е необходимо да могат да реагират на последиците от терористичните акт. Това изисква образование и професионални познания за характеристиките на биологичните и химическите агенти, които могат да бъдат внедрени. Важно е всеки от нас да има необходимата информация и умения за реагиране в ситуации, предизвикани от такива терористични атаки.

Ключови думи: тероризъм, биологичен, химически, агенти, медицински специалисти.

BIOLOGICAL, CHEMICAL AND RADIATION TERRORISM IN THE DIGITAL AGE

Yosif Mitkov Antonov, Master of International Law and Security

Summary: The continuing potential of terrorist attacks is worrying, as it could lead to countless casualties, and biological, chemical and nuclear ones could rise to the level of an international catastrophe. The medical team should be prepared first as people and as a team to take care of the victims. It is important for each of us to acquire the necessary information and response skills and to take steps to reduce the morbidity and mortality associated with such an attack. Healthcare professionals need to be able to respond to a terrorist act. This requires education and work knowledge of the potential biological and chemical agents that can be implemented, as well as available treatment options to counteract the side effects.

Keywords: terrorism, biological, chemical, agents, medical specialists.

Съкращения: ОМУ – оръжия за масово унищожение
GB – сарин;
GA – табун
GD – соман
VX – отровен газ

Йосиф Митков Антонов инженер-технолог

Yosif Mitkov Antonov technological- engineer

Технолог здравословно хранене, Магистър по международно право и сигурност

Technologist healthy eating, Master of International Law and Security

гр. Крумовград

Town of Krumovgrad

България

Bulgaria

jossifantonov@abv.bg

Сборник с доклади

**ПРОБЛЕМИ
НА НАЦИОНАЛНАТА
СИГУРНОСТ**

Лятна научна сесия
на Юридическия факултет
Катедра „Сигурност и безопасност“
18–19 септември 2020 г.

Научен алманах на ВСУ „Черноризец Храбър“
Серия „ЮРИДИЧЕСКИ НАУКИ
И ОБЩЕСТВЕНА СИГУРНОСТ“

2020, книжка 37

Художник: Олга Паскалева
Коректор: Стела Зидарова
Компютърен дизайн: Мариана Христова

Формат 16/70/100
Печатни коли 10

Адрес за контакти:
ВСУ „Черноризец Храбър“
9007 Варна
„Златни пясъци“, курортен комплекс „Чайка“,
тел. 052/35-95-18